

**A
TEMESVÁRI KÖNYVNYOMDÁSZ-EGYLET
TÖRTÉNETE**

(1851-1887)

**NÉHÁNY ADATTAL A TEMESVÁRI KÖNYVNYOMDÁSZOK
TÁRSADALMI VISZONYAIRÓL**

**IRTÁK:
GÁBRIEL JÓZSEF ÉS MANGOLD SÁNDOR.**

**TEMESVÁR.
AZ EGYLET KIADÁSA, 1890.**

Uhrmann Henrik Temesvárott.

TARTALOM

Előszó

Bevezetés

I.

**Könyvnyomdászok általános beteg- és utassegélyző pénztára Temesvárott
(1851-1857)**

II.

**Betegsegélyző-, temetkezési és utassegélyző-egylet Temesvárott
(1857-1880)**

**III. „Délmagyarországi könyvnyomdász-egylet” Temesvárott
(1880-1887)**

Munkabér-viszonyok és árszabály-mozgalom Temesvárott

Vorwort

Einleitung

I.

**Gemeinschaftliche Buchdrucker-Kranken- und Viatikums-Kassa in Temesvár
(1851-1857)**

II.

**Kranken-Unterstützungs-, Sterbe- und Viatikums-Verein in Temesvár
(1857-1880)**

III.

**„Südungarischer Buchdrucker-Verein” in Temesvár
(1880-1887)**

Lohnverhältnisse und Tariffbewegung in Temesvár

Előszó

A »Délmagyarországi könyvnyomdászok egyletének« választmánya az országos egyletbe való csatlakozás alkalmából elhatározta, az utolsó évi kimutatással, vagyis az 1887-ik évi zárszámadással egyidejűleg a »Délmagyarországi könyvnyomdászok egyletének« (mint Magyarország legrégebbi könyvnyomdász-egylete) történetét kiadni, hogy egyrésztől egy-letünk harminczhat éves fennállásának méltó emlékjelt állítson, másrészt pedig tagjainak maradandó emléket nyújtson.

A források tanulmányozása azonban oly időtrablónak és rendkívül súlyosnak bizonyult, hogy a zárszámadás és történelem együttes megjelenésétől el kellett állni s elhatároztatott, a történelmet egészen külön kiadni.

A választmány a szerkesztéssel Freta Jánost bizta meg, a ki azonban e megbízatástól később visszalépett.

Hogy tehát a választmány határozata mégis végrehajtsék, a folyó év nyarán mi vettük át e nehéz feladatot.

A tulajdonképeni egyleti történelemhez hozzá csatoltuk az egylet fennállása óta felmerült társadalmi s szakbeli mozgalmakat is, hogy ne csak száraz egyleti históriát írjunk, hanem egyszersmind az említett idő alatt a könyvnyomdászat fejlődését Temesvárott is vázoljuk.

Hogy és mennyiben sikerült nekünk az elénk szabott feladat megoldása, azt ítélik meg azok, a kik egyletünk hiányos irattárát ismerik és ne fektessék ítéletöket holmi tetszés szerinti alapra.

Munkánk hiányosságáról ugyan mi magunk vagyunk leginkább meggyőződve, de a hiányok elodázása nem tőlünk függött, miért is szabad legyen szíves elnézésre számítanunk.

Igy például hiányzanak az 1862-1873-ik évekről szóló adatok, mely évtizedről egyáltalában semmit sem találtunk. Többrendbeli gyűlési jegyzőkönyvből már csak egyes töredékek vannak kéznél.

Midőn végül kérjük tisztelt szaktársainkat e művet szíves jóindulattal fogadni, esetleges tévedéseket vagy adatok hiányában nem említetteket a »Typographiá«-ban helyreigazítani, egyúttal mindazoknak, a kik munkálkodásunk közben adatok szolgáltatása által előzékenyen támogattak, őszintén érzett szíves köszönetünket fejezzük ki.

Temesvár, 1889. december havában.

A szerzők.

Bevezetés

Mielőtt e művecske tulajdonképeni tárgyával - a temesvári könyvnyomdászat egyleti és társadalmi életével - foglalkoznánk, néhány adatot óhajtunk felsorolni a könyvnyomdai iparnak városunkban történt létesítésétől kezdve, valamint annak állapotáról egyletünk alapítása idejében, és további fejlődését a legújabb időkig vázolni.

A könyvnyomdászat, Gutenberg János által 1450-ben történt felfedezése után, Magyarországon a legkorábban talált barátságos fogadtatásra, ha nem is mindig folytonos ápolásra. Buda, a könyvnyomdai művészet feltalálása idejében Mátyás király székhelye, e nagy uralkodó által a tudományok emporiumává emeltetvén, ily befolyásdús művészetet nem nélkülözhetett sokáig. A király barátja s korlátnok, Geréb László 1472-ben egy németet, Hesz Andrást Velenczéből, a hol akkoriban dolgozott, Budára hívott meg, hogy itt az udvar költségén a fontos »Chronica Hungarorum, Budae 1473« ívrét alakban kinyomtassa.

Ezután mindjobban elterjedt Gutenberg művészete hazánkban, és Temesvárott is már az utolsó török uralom előtt (vagyis 1480-1500 körül) megtalálta volna otthonát és hihetőleg a jezsuita-rend páterei által gyakoroltatott. Bár e vélelemre semmiféle bizonyítékaink nincsenek, mert a 164 év folytán, míg e város török kezekben volt, irattárak, valamint minden, a mi erre nézve bizonyítékot foglalna magában, meg lett semmisítve. E föltevés mindenesetre már azáltal is sokat nyer valószínűségben, mert alig hihető, hogy Temesvárott, abban az időben egyike hazánk legfontosabb városainak, a nyomdászat csak 216 év után, vagyis 1766-ban (mire nézve az első biztos támpontokat bírjuk) találta volna fel otthonát, holott a fővárosban, Budán, már huszonkét évvel feltalálása után, látjuk hasznosan működni.

Ugyanis 1766-ban Temesvár város hatóságánál egyidejűleg két pályázó is jelentkezett, a kik nyomda felállítása iránt engedélyért folyamodtak. Az okmány, mellyel a hatóság a kérvényeket felterjeszté a kormányzékhez, még ma is feltalálható a városi irattárban. Az eredeti német szöveg magyarra fordítva így hangzik:

»Kolb Antal budai könyvnyomdász-legény írásbelileg folyamodik, hogy engedtessek meg neki egy könyvnyomdát felállítani; amennyiben nemcsak ebben, hanem az aczélmetszés-nyomásban is jártas, hitvese szintén jártas különféle munkákban; tehát hogy egyik vagy másik módon tisztességesen megélhetni vélnek. Habár most egy másik könyvnyomdász-legény is jelentkezett Szebenből Erdélyben, az első folyamodó ellenben, Budáról beszerzett tudósítások szerint megdicsértetett, következésképen előbbi annyival inkább előnyben részesítendő, mert nem lehet tudni, hogy utóbbi miben töri a fejét, mint aki Erdélyben mindig lutheránusok és kálvinisták között szolgált, ennél fogva határozottatott: az első kérvényező érdekében a véleményes jelentést a nagymélt. kormányzékhez felterjeszteni.«

A fennidézett sorok magyarázatául meg kell még jegyeznünk, hogy a Bánság orsz. hatósága a kormánytól szigorúan volt utasítva: valamennyi hitetlent, ezek között nemcsak a pogányokat, törököket és zsidókat, hanem a lutheránusokat és kálvinistákat is értve, a városból kitiltani s semmi esetre meg nem tűrni, miért is egy könyvnyomda felállításához a pályázók közül Kolb Antal nyerte meg a szabadalmat.

Hogy a könyvnyomdászat Temesvárott a jelzett időszaktól kezdve folyvást tovább fejlődött, vagy pedig félbeszakadt, határozottan ismét nem állíthatjuk, mert erre vonatkozólag semmiféle adatokra nem akadtunk. Mégis az utóbbi körülményt mint valószínűt fogadhatjuk el, mert csak a jelen század elején találunk említést egy nyomdáról, melyet Klapka Károly

József, a 48-as honvédtábornok édes atyja, állíttatott itt fel. E könyvnyomda később Beichel József tulajdonába ment át.

Az 1851-dik évben, mikorra a temesvári könyvnyomdász-egylet alapítása esik, már három könyvnyomdát találunk a helybeli piacon, és pedig: a bécsi cs. kir. államnyomda fiókját,¹ a Beichel József-féle s a Hazay M. és fia című könyvnyomdákat.

Ezen három könyvnyomda közül az államnyomda fiókja 1868-ban áthelyeztetett Budára, mialatt a másik kettő, természetesen mások tulajdonába átmenvén, egész mostanig fenn-tartotta magát.

A Beichel József-féle üzlet, a tulajdonos elhunytával, négy éven át még az örökösök által folytatott és azután 1856-ban, a helybeli nyomdászviszonyok körül kiváló hírnévre jutott Förc Károly Gusztáv és Steger Ernőnek adatott el, melyet ezek »Förc és Társa« cég alatt 1871-ig folytattak; ekkor e nyomda Förc egyedüli birtokába ment át. Mikor Förc a mostoha üzletviszonyok miatt a nyomdát kénytelen volt eladni, egy szakavatatlan ember, Hösler Emil vette meg 1884-ben. Már négy évvel később, 1888 elején, ismét gazdát cserélt a nyomda, s pedig Uhrmann Henrik vette meg, hogy azonnal Békés-Csabára egy másik vállalkozónak adja el.

A Hazay-féle könyvnyomda, a cég főnökének elhunytával, 1863-tól 1867-ig annak özvegye: Hazay Róza által kezeltetett tovább és azután megvásároltatván Steger Ernő által, a ki annak még ma is tulajdonosa.

A legközelebbi könyvnyomdát a Magyar Testvérek papirkereskedő cég 1865-ben nyitotta meg és egy második, később itt létesített könyvnyomda megvásárlása által 1872-ben tetemesen megnagyobbított. 1885-ben egy tömöntődével gyarapítva, még jelenleg is igen jelentékeny helyet foglal el a helybeli könyvnyomdák sorában.

Az 1867-dik évben Diemer Károly a Gyárkölvárosban telepített egy időszerűleg jól berendezett könyvnyomdát, mely 1872-ben a csanád-egyházmegyei igazgatóság által megvásároltatván és maiglan »Csanád-egyházmegyei könyvnyomda« cég alatt Mayr János által gondosan vezettetik.

Továbbá 1869-ben Uhrmann Márton hirlapkiadó állított fel egy könyvnyomdát, melyhez pár hónap múlva már a szerkesztő Blau Manó társul szegődött. E nyomdát 1870-ben immár Blau egyedüli birtokában találjuk és 1872-ben e vállalat Magyar Testvérek cég tulajdonába ment át.

Az 1878-1880-as években a Szerbiából száműzött »Karagyorgyevits-párt« működtetett egy könyvnyomdát a Józsefkülvárosban, szerb pártirányzatú hirlapkiadással egybekötve, anélkül hogy célt ért volna; s miután a nyomda két éven át szünetelt, 1882-ben a »Posaune« német élcslap szerkesztője, Lechenmayer C. L. (nem szakember) tulajdonába ment át és ezidő szerint »Posaune-könyvnyomda« cég alatt áll lenni.

Az 1879-dik év ismét gazdagabbá tette Temesvárt egy könyvnyomdával, - Uhrmann Henrik papirkereskedő, a ki előzőleg több éven át amerikai à la minute-nyomdával birt, megnagyobbította azt rendszeres könyvnyomdává, mely ma már egyesítve a Hösler Emiltől 1888-ban árverésen megvett egykori »Délmagyarországi Lloyd-könyvnyomdával« fényesen prosperál.

¹ E nyomdában működött 4 gyorsgép, 2 kézisajtó, volt 2 csomagoló sajtója, 1 simító sajtója 2 nagy hengerrel, tökéletes könyvkötői berendezés, jól berendezett betüöntődéje gipsz-tömöntődével, 2 nyomdai sajtója teljes felszereléssel és sok kövel; továbbá mintegy 8000 frtnyi papirkészlet leginkább a Schlögelmühli papírgyárból.

1882 végén ismét egy új könyvnyomda merült fel városunkban, mely azonban csak az 1885-ik év elejéig tarthatta fenn magát »Délmagyarországi Lloyd-nyomda« czég alatt. Ezután Hössler Emil tulajdonába ment át és ezáltal a már fennálló saját (egykori Förc-féle) könyvnyomdájával egyesítve helyezettett működésbe, míg végre, miként már említve volt, 1888-ban újra kerülve, Uhrmann Henrik által megvásároltatott.

Ha még az 1883-ban Freund Gyula szaktársunk által a Józsefkülvárosban újonnan felállított és még ma is működésben levő könyvnyomdát, valamint az 1884-ben Fidrant Henrik és Lutz József szaktársaink alatt a Gyárkölvárosban rövid ideig fennállott könyvnyomdát; - továbbá az 1881-1887-ig fennállott Fried Lipót-féle à la minute-nyomdát és végül egy részvénytársulat által 1887 végén felállított és »Délmagyarországi könyvnyomda- és kiadó-szövetkezet« czég alatt, Polz Gyula vezetése alatt működő vállalatról említést teszünk, - úgy feladatunkat, amennyiben adatok állottak rendelkezésünkre, a Temesvárotról, nevezetesen az utóbbi években oly gyorsan felszárnnyalt könyvnyomdai iparról fejlődési áttekintést adni, ezennel megoldottnak véljük.

Vajha iparunk a jövőben is ily örömdetes lendületet nyerne nemcsak az emberiség és tudomány hasznára s épülésére, hanem a mi nagymesterünk, Gutenberg tanítványainak javára is!

Közvetlen összeköttetésben a nyomdászati iparral áll kezdettől fogva a hírlapirodalom; azért azt hisszük, hogy Temesvár hírlapügyeit nem lesz minden érdekelten itt fölemlíteni.

A legrégebbi hírlap, melyről tudomást szerezhettünk, 1805-ben létesült itt, tehát oly időben, mikor a hírlapirodalom Európa más részeiben is még csak keletkezőben volt. E hírlap „Temesvárer Wochenblatt” (Temesvári hetilap) címet viselt, negyedréti alakban jelent meg és szürke itatós papíron lett nyomtatva. Sajnos, hogy a hírlap élénk terjesztett példányán sem évfolyam, sem pedig a nyomdai intézet nem volt feltüntetve.

Az 1853-ik évig Temesvárotról megjelent további hírlapokról Preyer Ján. N. »Temesvár szab. kir. város monographiája« című német művében a következőket találjuk idézve, melyek azonban együttesen a mondott időben ismét letűnedeztek a láthatárról: „Banater Zeitschrift für Landwirthschaft, Handel, Kunst und Gewerbe”, „Thalia”, „Temesvárer Wochenblatt”, „Der Südungar”, „Der Telegraph”, „Euphrosina”, „Banater Courir”, „Unterhaltungs-Blätter” és „Grenzbote”.

Az önkényuralmi időszak után nevezetesen 1867-ik év óta a hírlapirodalom, miként egész hazánkban, Temesvárotról is gyors fejlődésnek indult. A hírlapok gomba módra merültek fel, habár nagyon gyakran csupán igen rövid élettartamra.

Az 1889-ik év elejéig, amennyiben tudomásunkra jutott, a következő lapokat sorolhatjuk fel, amelyek Temesvár szellemi egén feltűnedeztek és ismét elenyésztek: „Temesvárer Volksblatt”, „Wochenkrebs”, „Gasthofzeitung”, „Der Hausfreund”, „Jugendblätter”, „Südungarische Lehrerzeitung”, „Hausfrauen-Zeitung”, „Die Laterne” (képes élcslap), „Südungarischer Bote”, „Temesvárer Lloyd”, „Temesvárer Tagblatt”, „Temesvárer Mittagsblatt”, „Temesvárer Damenzeitung”, „Der Beobachter”, „Neuer Landbote”, „Végrehajtók Lapja”, „A Délmagyarországi tanítóegylet Közlönye”, „Beamten-Zeitung”, „Volkswirtschaft”, „Temesvári Hírlap”, „Hygiene si scola”, „Timisiana”, „Briculiciu”, „Südungarischer Lloyd”, „Narodni Glasnik”, „Neue Südungarische Zeitung”.

Jelenleg még a következő napilapok állanak fenn: „Temesvárer Zeitung” (alapított 1851), „Neue Temesvárer Zeitung” (alap. 1867), „Délmagyarországi Közlöny” (1871-1880-ig „Temesi Lapok” cím alatt, ettől kezdve 1888-ig „Délmagyarországi Lapok” cím alatt jelent

meg); továbbá „Die Posaune” (heti élczlap, alap. 1875); heti lapok „Der Landbote” (alap. 1871) és a „Freimüthige” (alap. 1885), valamint két román hetilap „Luminatorul” (1877-től) és „Gazetta poporului” (1885-től) fogva jelennek meg.

Épügy, miként művészetünk Németországból Európa többi országaira kiterjedt, a könyvnyomdász-egyletek és segélyező-pénztárak is szintúgy német eredetűek.

Rendszeres könyvnyomdász-segélypénztárak alapításáról az első hiteles tudósítások a tizenharmadik század végéről erednek, és pedig egy: »A munkás-biztosításhoz a „német könyvnyomdászok segélyező-egyletének” történelme és működése« című s 1882-ben az egyleti elnökség által kiadott füzet szerint Meinhold Károly Kristóf betűszedő Drezdában több szaktárral egyetemben 1768-ban »Dresdener allgemeine Buchdrucker-Kasse« cím alatt egy beteg- és temetkezési pénztárt alapított, mely 1821-ben egy 1802-ben alapított özvegy-segélyező- és egy másik házipénztárral egyesítettett, és most már rokkant- és özvegy-, valamint útisegélyt is adott. A második helyi nyomdász-pénztár Berlinben alapított 1781-ben és mint harmadik a szövetségben 1784-ben Schwerin járult hozzá a mecklenburgi hercegségben.

Ezen három nyomdász-pénztár tehát bizonyos tekintetben szervezkedésünket illetőleg úttörők gyanánt tekintendők, habár úgy ezek, mint minden hasonló, később felmerült egyletek a felszíntől ismét eltűntek, míg végre 1866-ban lett a mai »Német könyvnyomdászok segélyező-egyletéhez« az alapító Lipcsében letéve.

Magyarországban, a mi hazánkban, a könyvnyomdászok e század elején még igen sajnós körülmények között tengődtek és gyakran a legnagyobb nyomornak voltak kitéve, mialatt más iparúzők már rendszeresítették czéh-pénztáraikat, melyekből a segédekét gyámolították.

Csak az 1837-ik évben kezdte meg Budán az egyetemi nyomdában az első betegsegélyező- és temetkezési egylet működését, mely példát a negyvenes évek kezdetén már a főváros több könyvnyomdája követte.

Az 1848-ik év valamivel több élénkségre buzdította a szaktársakat; ez időben Budapesten egy »Általános nyomdász utas-, betegsegélyező- és temetkezési pénztár«, Bécsben pedig »Könyvnyomdász-önképző-egylet« alapított. De a kényuralmi kormány eféle egyleteket nem tűrt meg; a bécsi egylet már az alapítási év őszén, a budapesti pedig 1853-ik évi márczius 1-jén feloszlattatott.²

² Az 1861-ik évben újra alapítva, 1862-ik évi márczius 1-jén megkezdte működését és folytatólagosan fejlődött ki a mai országos egyletté.

I.

Könyvnyomdászok általános beteg- és utassegélyző pénztára Temesvárott

(1851-1857)

Mint már említettük, Temesvárnak az ötvenes évek kezdetén három könyvnyomdája volt, melyekben összesen mintegy ötven, többnyire külföldi szaktárs működött, a kik távol minden rokonságtól, megbetegedés esetén kizárólag csak önmagukra voltak utalva.

Habár a Beichel-féle könyvnyomda előbbi tulajdonosa, Klapka Károly József annak idejében a helybeli kórháznál beteg nyomdászok részére 1000 pengő forint alapítványt tett le, mely összeg Beichel úr által is a nyomda vételénél együttesen átvétetett, de oly okmányilag történt kikötéssel, hogy azt kizárólag csak a Beichel-féle nyomda tagjaira szabad felhasználni.

Ennélfogva nagyon természetes volt, hogy a kölcsönös (általános) segélyezés céljából a helybeli nyomdászok között az egyesülés kényszerűsége élenként előtérbe lépett és egy »Nyomdász- beteg- és utassegélyző-pénztár« alapítása az ötvenes évek elején teljes buzgósággal megvitattatott, anélkül azonban, hogy tényleg elfogadtatott volna.

A mozgalom kezdeményezője Liesecke Sándor³, egy porosz volt, a ki 1851. szeptember havában a helybeli nyomdászokhoz újlag egy körlevelet intézett, melyet magyar fordításban következőleg reprodukálunk:

Tisztelt szaktársak!

A helybeli nyomdászok nagy többsége már ez év elején érezte annak szükségességét, hogy kölcsönös segélyezés céljából egymás között egyesülést létesítsenek. E végből néhány társas összejevetelünk is volt, melyeken - áthatva egy ily intézmény fontosságától és szükségességétől - egyhangúlag azon végzést hoztuk: hogy itt helyben egy nyomdász-, beteg- és utassegélyző pénztárt alapítsunk. A határozat már csaknem közel állt a kivitelhez, mikor néhány lényegtelen pontnak tisztába hozatala végett az egész ügy halasztást szenvedett, mely - fájdalom! - még a mai napba is belenyúlt. - Szaktársak! Itt az ideje! rázzák le magukról ama részvétlenséget, ama közönyösséget oly dolgok iránt, a melyek minden nyomdászra nézve a legfőbb fontossággal kell hogy birjanak; mert vajjon mi hasznosabb, nemesebb, mint beteg és utazó testvéreink segélyezése? Különösen itt e helyen, hol csaknem mindnyájan idegenek, távol barátaink- és rokonnainktól, csak önmagunkra, saját gyámolításunkra vagyunk utalva; bizonyára sehol sem szükségesebb inkább egy beteg-pénztár, mint itt, a hol annak fennállása az uralkodó kedvezőtlen egészségi viszonyok miatt elutasíthatatlan kellékké válik. Ép így áll az utassegélyző pénztárral is. Hol igényli inkább az utazó szaktárs az erőteljes gyámolítást, mint ebben az országban, a hol nem úgy mint Németországban, minden nap egy másik várost, más nyomdát talál, hanem a hol gyakran napokon át kénytelen ide-oda vándorolni anélkül, hogy egy krajczár útisegélyt is kapjon. Erre ugyan azt válaszolhatják: »Mi még egyetlen utazót sem bocsátottunk el segélyezés nélkül!« - Bizonyára nem! de nem-e szebb, reánk úgy, mint az idegenre nézve kényelmesebb, ha egy nyomdában, a közös pénztárból szolgáltatjuk ki az útisegélyt, mint ha minden nyomdában külön kénytelen ama pár krajczárt összeszedni, mi mellett még ráadásul a működő szaktársak a mindenkori gyűjtés kellemetlenségeinek is ki vannak téve. - Tekintsék uraim Bécset!

³ Jelenleg nyomdatulajdonos Osnabrückben.

mily szép példával járt előttünk e főváros; nézzenek körül Németországban, van-e csak egyetlen jelentékenyebb nyomdával bíró város, ahol segélypénztár nem léteznék? és azután gondolják meg a hátrányokat, melyek Németországba való visszatérésünk esetére azon körülményből származhatnának, hogy mi annyi ideig egy helyen foglalkoztunk, anélkül hogy bármely segélypénztárhoz járultunk volna!

Szaktársak! Azon feltevésben tehát, hogy egy beteg- és utassegélyező pénztár szükségéről mindnyájan meg vannak győződve, hogy azon óhajástól és erős akaratától vannak áthatva, egy eféle intézetet itt helyben megalapítani, felhagyok egy ilyen egyesülés céljának minden további részletezésével és magasztalásával, hanem ezennel felhívom mindnyájukat: komolyan és erélyesen hozzájárulni a munkához, hogy a legrövidebb idő alatt egy intézetet léptessünk életbe, melyhez a csatolt alapszabály-tervezetet szíves figyelembevétel és megvitatás végett bátorkodom előterjeszteni.

Temesvárott, 1851. szeptember havában.

Liesecke S.

A szintén köröztetett alapszabály-tervezet a következő figyelemre méltó pontokat foglalja magában:

Temesvárott foglalkozó minden nyomdász tartozik az egyletbe lépni s ez a főnökök által már a felvételnél köteleességükké tétetik. - A beiratási díj 1 frtban, a heti járulék 10 pengő krajczárban állapított meg. A főnökök járulékaiknak meghatározása az illetők saját belátására hagyatott. Az ily módon befolyó pénzek mindaddig érinthetlen alap gyanánt gyűjtetnek, míg a 100 pengő forintnyi magasságot eléri, mely időtől fogva a pénztár megkezdendő segélyző működését. Minden tanoncz úgy a fölvetelnél, mint a felszabadulásnál 5-5 pengő forintot fizet a pénztárba. Kivételt csak azon tanoncok képeznek, a kiknek vagyontalansága az illető nyomda főnöke s a segédek bizonyítványa által igazoltatik. Betegség esetében az első héten 2 frt segélyt ad a pénztár, a második és minden következő hétre, féléven át 3 frtot, ez időtől fogva még további 3 hónapon át, hetenként ismét 2 frtnyi segély adatik; ez idő leteltével megszűnik minden további segélyre való igény. Nyolcz napnál rövidebb tartamú betegségeknel senki sem tarthat igényt segélyezésre. Évenként két rendes közgyűlés tartatik. A ki valamely közgyűlésről előleges, kielégítő igazolás nélkül elmarad, 20 pengő kr. rendi büntetést fizet. Minden itt átutazó szaktárs 1 frt 30 pengő krnyi útisegélyt kap; ha pedig egyfolytában 3 hónapon túl van úton, 2 pengő frt útisegélyt kap. Ha az átutazó az útisegély átvétele után mégis foglalkozást kapna, akkor köteles azt visszafizetni.

Végül mindazok a szaktársak, a kik a »Temesvári beteg- és utas- segélyző pénztár« alapítására megegyezésüket nyilváníták, fölkérettek, névalírásuk által jóváhagyásukat kijelenteni s az alapszabály-tervezetet bírálatuk alá véve, a netáni hiányokat és javaslatokat előterjeszteni.

A körlevél fényes eredményt idézett elő, mert harmincz szaktárs késznek nyilatkozott a segélypénztárhoz járulni; az adott lökés életképessé vált. Ezen harmincz szaktársban nyilvánult nemes érzületnek köszönheti az ivadék a mindinkább erősödő, valóban emberbaráti egyletet, és a kik - nevük és emléküik által, mint egy hatalmas intézménynek alapítói, megérdemlik Temesvár minden egyes nyomdászának tiszteletét, - a következők voltak:

Az államnyomdában: **Bruss Károly, Bonzer József, Förchtegott Ferencz, Förchtegott Nándor, Glinz Károly, Liesecke Sándor, Most Lőrincz, Möltzer János, Rabsky, Riesz József, Siebenhaar A., Strammer Ferencz, Trandville, Triwald Károly, Vollmann M. Gy.**

A Beichel-féle nyomdában: **Grathwohl Kristóf, Hall Boldizsár, Kraft Ferencz, Mach V., Mederschitzky Ign., Regensburger Ferencz, Sirowy Tamás, Wallesch J., Wentzely János, Wurst Károly.**

A Hazay-féle nyomdában: **Euler Valentin, Grätz Jakab, Hinterreither József, Möltzer F., Wang L.**

A kedvező fogadtatás következtében, melyben a segélypénztár alapítási tervezete a szaktársak részéről részesült, már rövid idő múlva, 1851. évi szeptember 30-án megtartott az alakuló közgyűlés, mely Liesecke Sándor által a »Görög királyhoz« címzett vendéglő helyiségeibe hivatott össze. Itt az alapszabály-javaslatot megvitatták és határozatba ment, jóváhagyás végett a kormányzékhez felterjeszteni s egyúttal megválasztattak az egylet első tisztviselői. Liesecke Sándor betűszedőre, mint kezdeményezőre ruháztatott az elnöki tisztség, míg pénztárnokul Beichel József nyomdatulajdonos és segédtsztnek Mach Venczel választott meg.

Az egyletnek alapszabály szerinti címe volt: »Könyvnyomdászok közös beteg- és utas-segélyző pénztára Temesvárott«.

A helybeli cs. kir. kormányzékhez felterjesztett alapszabályok 1851. október hó 22-ről 11.446/5546. sz. a. kelt rendelettel erősítették meg azon hozzátétellel, »hogy minden közgyűlésen a városi kapitány résztvegyen, a ki minden közgyűlés megtartásáról értesítendő.«

Ugyanezen év november havában a Beichel József czég kijelenté, hogy az életbeléptetett »Könyvnyomdászok beteg- és utassegélyző pénztárát« havonként 1 frt 10 pengő krajczárral segélyezendi. Ugyanígy nyilatkozott a Hazay M. és fia czég, évenként 5 pengő forintnyi összeget a segélypénztárba fizetni. Az erre vonatkozó s az egyleti elnökséghez intézett átiratok Mederschitzky Ignác, illetve Hinterreither József faktorok által voltak aláírva.

A városi kórház igazgatóságával oly egyezmény kötött, hogy az egylet beteg tagjai, az elnök által kiállított utalványra a kórházba felvétessenek és a bekövetkezett javulás után a számla (naponkénti 20 pengő krajczárjával) a pénztárhoz intézendő.

Az 1852-ik év elején már szükségessé vált egy rendkívüli közgyűlés megtartása. Az egylet ez idő szerinti elnöke, Liesecke Sándor⁴ készült Temesvárt elhagyni, míg a pénztárnoki állás Beichel József elhalálozása folytán megürült. Ezen két tisztséget betölteni volt első sorban feladata a rendkívüli közgyűlésnek, mely január hó 4-én, Csermena Péter városi kapitány jelenlétében, a »Kék csukához« címzett vendéglő helyiségeiben tartatott meg, és amelyen huszonnyolcz tag vett részt. A szavazó-bárczákkal megejtett választásnál Brusz Károly lett elnök és Bodrilla pénztárnok.

Ez alkalommal Wentzely János⁵ az 1851. évi november hó 3-tól december hó 28-iki időközre vonatkozó pénztári naplót is előterjeszté, melyből kiderült, hogy az egylet ezen

⁴ Liesecke Sándor, aki ezután a bécsi államnyomdában működött, az itt szintén mint az egyleti pénztár alapítója megjelölt Glinicz Károllyal egyetemben egy, a temesvári államnyomdából Bécsbe áthelyezett, Lobenschuss nevű betűszedő által mint politikai lázító feljelentetvén és emiatt Osztrák-Magyarországból kiutasított. E feljelentés folytán itt Temesvárott is több szaktársnál, a kik Liesecke- és Glinicz-czel barátságos viszonyban állottak, kutatást eszközöltek, anélkül hogy a Lobenschuss által besugott gyanúsításoknak csak némi nyomára is akadtak volna.

⁵ Wentzely János mint nyomdatulajdonos Lugoson halt meg 1889. aug. 20-án, hova mint üzletvezető a Traunfellner-féle nyomdába átrándult. Temesvárról történt elbúcsúztatása alkalmával pályatársai emlékül ezüst burnót-szelenczével lepték meg.

időszakban 125 frt 22 krt pengő pénzben vett be s 3 frtot (útisegélyre) adott ki; a 122 frt pedig az »Első Temesvári Takarékpénztárban« helyeztetett el.

És így most már az alapszabályszerű alaptőke (100 forint) is el volt érve s a tagok betegsegély iránti jogai január hó 5-én érvényre jutottak.

Kiváló dicsérettel kell itt kiemelnünk akkori pályatársaink alkotó ösztönét. Az egylet fenntérített közgyűlése után alig kezdte meg működését, és már is kiterjesztetett annak emberbaráti hatásköre. Hall Boldizsár egyleti tag indítványára vitatkozás alá került a halál-eseteknél kiszolgáltatandó segélyösszeg, mely 20 pengő forintnyi összegben állapított meg.

Ez időben egy tiszteletbeli tagot is birt az egylet kebelében, a »Telegraph« szerkesztője, Hirschfeld Károly személyében, aki egy bizonyos összeg önkényes fizetése által járult a segélypénztár gyámolításához.

Az alapszabályszerű első közgyűlés ugyanazon év április hó 4-én tartatott meg a cs. kir. államnyomda fiókja helyiségében, ahol a nevezett intézet tagjai a következő indítványokat terjesztették elő s valamennyi határozatilag elfogadtatott: a betegsegélyt naponkénti 40 pengő krajczárra szabni; a legközelebbi temetkezésnél fáklyákat és fátolokat beszerezni s a temetkezési segélyt 30 pengő forintra felemelni; a kézipénztár 40 frt, a főpénztár minimuma 200 pengő frtra határozatott.

A következő igazgatási időszakra elnökül: Mach Venczel, elnökhelyettesnek: Most Lőrincz és pénztárnokul: id. Förchtegott Ferencz választatott meg; mindazonáltal úgy látszik, hogy akkoriban az egyleti igazgatás nem a legkellemesebb foglalkozások közé volt sorolható, mert már szeptember hó 12-én ismét kényszerültek egy rendkívüli közgyűlést tartani, hogy az igazgatóság lemondása folytán szükségessé vált új választást eszközölhessék, mely alkalommal id. Förchtegott Ferencz elnöknek, Wentzely János pénztárnoknak és Most Lőrincz segéd-tisztnak választatott.

Az egylet első halottja Hauck betűszedő volt az 1852-dik év elején és a legközelebbi Triwald Károly, aki ugyanazon év szeptember havában kora sírba szállt. Az utóbbi eltakarításánál az utolsó pénzt kellett kivenni a takarékpénztárból, mivel a kézipénztár a mindinkább szaporodó beteg-állomány folytán tökéletesen ki volt merítve.

A legközelebbi évben (1853) a pénztári állapot ismét némileg javult, anélkül, hogy különös intézkedések váltak volna szükségessé. A megtartott közgyűlést csak alakilag tett eleget, mikor az egyleti igazgatóság a tagokat az elnöki és pénztári jelentés jóváhagyása végett összehívta.

Annál élénkebb alakot öltött az 1854-ik egyleti év. Az egyleti tagállomány immár tekintélyes számra emelkedett és az egyleti ügyek körül meglehetősen érdekeltség fejlődött ki; erről tanúskodik, hogy az október hó 15-ére egybehívott közgyűlésen ötvenegy tag volt jelen, oly szám, melyet a mostani időben megtartott közgyűléseken sem vagyunk képesek összehozni. A közgyűlésről elmaradt tagok: Brich, Doležal, Luks, Wang és Wieszmann, az alapszabályok értelmében rendbíróság fizetésére köteleztettek.

Wentzely János pénztárnok jelentést tett a pénztár állásáról 1854. évi május havától szeptemberig bezárólag és ennek végén a pénztári állapot 235 frt 32 pengő krajczárból állott.

Az egyleti igazgatóság újra történt betöltésénél ismét megválasztatott Wentzely pénztárnok és Most segéd-tiszt, míg az elnökségben Stehr Lajos mint újonnan választott jelenik meg.

Az egészségi állapot a tagok között ez évben a lehető legrosszabb volt. Temesvár az akkori időben még annyira egészségtelen hely volt, hogy az idejött idegen szaktársak csaknem kivétel nélkül váltólázba estek és az egylet beteg-állománya napról-napra szaporodott.

E körülmény folytán a kiadások is csakhamar jelentékenyen felülmúlták a bevételeket, és pedig 1853. december hó 1-jétől 1854. december hó 1-jéig befolyt 584 frt 54 kr., ellenben a kiadások 643 frt 04 krra rúgtak, tehát utóbbinál 58 frt 10 krral több.

Ennélfogva az egyleti igazgatóság kényszerülve volt a defficzittel szemben egyenleget állítani fel; december 24-re rendkívüli közgyűlést hitt össze, s eléje terjesztette az erre vonatkozó javaslatokat.

Az igazgatóság előirányzata folytán az ezidő szerinti 58 egyleti tag után 572 frt 16 kr. folyt be, ezzel szemben elfogadva csak az utóbbi év 663 frt 04 kr. kiadását, már is 90 frt 48 krnyi többlet igénybevétele áll elő, mely hiányt a pillanatnyi 231 frt 52 krnyi pénztári állapot hosszabb ideig és esetleges rendkívüli esetekben nem képes elviselni.

Az egyleti tagok tehát megegyeztek az alapszabályok 9. §-ának módosításában akkép, hogyha az egyleti beteg tag házilag ápoltatik, továbbra is 4 frt 40 krnyi segélyt kapjon, ellenben minden a kórházban ápolat beteg egyleti tag, 1855-ik évi január hó 1-jétől fogva csak 3 frtnyi segélyben részesüljön, és minden egyleti tag havonkénti kórházi járuléka, a pénztár kedvezőbb alakulásaig, 6 krról 10 krra emeltessék.

Hogy az intézkedések, a pénztár egyensúlyának helyreállítására nem voltak fölöslegesek, nagyon világosan mutatkozott már 1855-ben. A beteglétszám inkább emelkedett mintsem fogyott; a tagok óhajára az egylet kórházat is cserélt, amennyiben az irgalmas barátok szeretet házával, a beteg egyleti tagok kórházi gyógykezelése végett szerződést kötött, ami ismét évenként 20 frtnyi többletkiadást okozott.

Az 1856-ik évben hozzáfogtak az egyleti tagok az alapszabályok módosításához, illetőleg javításához, mivel az eddigi tevékenység körüli gyakorlat többrendbeli fogyatkozást tüntetett fel azokban. Ezen alapszabály-módosításnál egyszersmind tekintettel voltak az 1858-ik évi november hó 1-jén életbeléptetendő új pénznemre s valamennyi bevételt és kiadást ezen viszonyok szerint szabályoztak.

II. Betegsegélyző-, temetkezési és utassegélyző-egylet Temesvárott

(1857-1880)

A módosított alapszabályok 1857-ik évi február hó 8-án újra jóváhagyattak és ezek értelmében a segélyző-pénztár jövőre nézve »Betegsegélyző-, temetkezési és utassegélyző-egylet« új címet vett fel.

A lényegesebb módosítások az alapszabályokban a következők: az egyletbe belépő minden segéd fizet 1 frt 5 kr. osztr. értékű beiratási díjat; a heti járulék 10 o. ért. krt tesz, ezenfelül a kórházi költségek fedezésére 15 krnyi havi járulék fizetendő. Minden tanoncz úgy a felavatásnál, mint a felszabadulásnál külön-külön fizet 5 frt 25 krnyi díjat osztr. értékben. Minden halálesetnél tartoznak az egyleti tagok 20 o. é. krral járulni a pénztárhoz. Minden egyes tagnak joga van, mihelyt a beiratási díjat és egy heti járulékot lefizetett, betegség esetében hetenként 4 frt 90 o. é. kr. segélyt négy hónapon át igényelni, ezután további két hónapon át 2 frt 10 kr. heti segélyt kap; ettől fogva a további segélyre való igénye megszűnik. Mindazon egyleti tagok, a kik a kórházban ápoltnak, heti 3 frt 15 o. é. krt kapnak. Ha az egylet valamely tagja meghal, úgy hozzátartozóinak temetkezésre 40 o. é. frt kézbesítetik. Az összes 40 frtnyi temetkezési költségre csak azon tagoknak van joguk, a kik a pénztárhoz 3 hónapon át járultak. Ha az elhunyt három hónapnál kevesebb ideig járult a pénztárhoz, úgy eltakarításához 20 o. é. frt fizettetik. A ki valamely közgyűlésről előleges, elfogadható igazolás nélkül elmarad, 50 o. é. krnyi rendbírságot fizet. Minden itt átutazó szaktárs 1 frt 40 o. é. krnyi útitsegélyt kap, ha három hónapon túl van úton, kap 2 frtot o. é.

Megemlítendő még, hogy ez évben, Gutenberg János névünnepe alkalmával, junius hó 24-én Förk Károly Gusztáv felszabadulásának huszonöt éves fordulóját ünnepelte, mely alkalommal őt a temesvári szaktársak emlékül ezüst serleggel tisztelték meg; valamint hogy Friexel és id. Förchtegott Ferencz szaktársak elhunytak.

Deczember hó 5-én a gyárkűlvárosi »Három nyúlhoz« címzett vendéglő helyiségében tánczestély rendeztetett, melynek 26 forint 13 o. é. kr. tiszta jövedelme az egyleti pénztár jobb karba helyezésére fordított.

Miután az 1858-ik év elején az egyleti elnök Stehr L. elhalálozott, új egyleti tisztviselők választattak, és pedig az elnökségre Förk Károly Gusztáv nyomdatulajdonos, a pénztárnokságra Mach Venczel és segédtisztnek Maszner Ottomár lett megválasztva.

Az 1858-ik év másodfélelvi közgyűlése vasárnap, julius hó 11-én, 50 egyleti tag jelenlétében tartatott meg, melyben a pénztári jelentés azon örömdetes tényt konstátálta, hogy az egyleti vagyon emelkedésben van és junius hó végén 601 frt 02 krra gyarapodott. Bruss J. indítványára a közgyűlés egyhangúlag elhatározta, hogy az egyleti választmány fáradozásaiért, jövőre nézve az alapszabályszerű hetijárulékoktól felmentessék. Az 1858-ik másodfélelvre megválasztott tisztikar így alakult: Zawadowski B.⁶ elnök, Mach Venczel pénztárnok és Maszner Ottomár segédtiszt lett.

Hogy a pénztár, a jobb viszonyok daczára, újabb, rendkívüli jövedelemmel gyarapíttassék, f. é. szeptember hó 20-án, a gyárkűlvárosi »Három nyúlhoz« cz. vendéglőben zenészeti és

⁶ Jelenleg főfaktor a m. kir. államnyomdában Budapesten.

szavazati estélyt rendeztek, mely az Emmendörffer, Maszner és Juranek szaktársakból álló rendező-bizottság serény tevékenysége folytán 26 frt 18 o. é. kr. tiszta jövedelmet eredményezett.

Az 1859-ik év a január hó 16-án, ötven egyleti tag jelenlétében megtartott félévi közgyűléssel nyitott meg.

A pénztári ügykezelés a lefolyt év december végével záródik. 754 frt 35 o. é. kr. fölösleggel.

E közgyűlésen a közelebbi félévre megválasztottak: mint elnök Zawadowski B., mint pénztárnok Mach V., segédtsztnak Juranek Jakab. Mivel Juranek J. szintúgy mint a másodszorban megválasztott Maszner Ottomár ez utóbbi állást nem fogadták el, tehát a harmadszorban megválasztott Gast János fogadtatott el segédtsztnak.

Nemsokára ismét elnökválasztásra került a sor, mivel Zawadowski helyet változtatott és egyúttal Temesvárt is elhagyta.

Az ápril 29-én megtartott rendkívüli közgyűlésen az elnöki ügyek vezetésével Juranek Jakab biztatott meg a legközelebbi félévi közgyűlést, mely f. é. július hó 10-én tartatott meg, és melyen negyvenegy tag volt jelen, távol négy. Utóbbiak a szabályszerű rendbirság lefizetésére szorítottak. Az egyleti alaptőke június végével 695 frt 51 kr. összeget tüntet fel. Elnöknek az eddigi helyettes Juranek Jakab, pénztárnoknak Emmendörffer H. és segédtsztnak Gast János választott meg.

Míg az utóbb lefolyt három évben az egészségi viszonyok lassanként javultak, ez év nyarán rohamosan rosszabbra fordultak. Az egyletnek ismét számos beteg tagjai voltak, akik igényeikkel a pénztárra súlyosan nehezedtek. Utóbbi körülmény ez évben egy újabb rendkívüli közgyűlés egybehívását tette szükségessé, hogy a bevételek fokozása fölötti módokról tanácskozzanak. E gyűlés, mely szeptember 25-én tartatott meg, Juranek J. elnök indítványára elhatározta a heti járulékokat október hó 1-jétől fogva 10 krról 15 krra felemelni, mivel az egyleti pénztár már 500 frtra apadt és a jelenlegi beteglétszám még további csökkenést helyez kilátásba. Ezáltal a rendszeres bevételek felényivel emelkednek és az egyensúly a bevételek és kiadások között némileg helyreállítatik.

Az ezévi János-nap alkalmából, június 24-én, az államnyomdában foglalkozó Strammer Ferencz gépmester ünnepelte meg huszonötéves jubileumát, mely a temesvári nyomdászoknak örvendetes alkalmat nyújtott szaktársi nagyrabecsülésöknek ékesenszóló kifejezést adni az ünnepelt személye iránt,⁷ és e szép nap emlékeül arany pecsétgyűrűvel tisztelték meg őt.

Ez évben a szaktársak ismét két ügybuzgó tagot vesztek el: ápril havában meghalt Kasimor Péter és augusztusban Krigler Ferencz önmérgezés áldozata lett.

Amint már az előszóban érintettük, az 1860-1873-ik évekről az egyleti irattárban nem fordulnak elő semmiféle okmányok, melyek amaz idők eseményeiről, úgy mint eddig, legalább csak hézagosszerű felvilágosítást is nyújtanának. Emiatt csakis azt a keveset, amit néhány az akkori időből még élő szaktársunk emlékezőtehetsége elének rajzolni képes volt, iktathatjuk ide, habár

⁷ Strammer Ferencz, a ki ezidő szerint mint az országos egylet rokkantja Budapesten él, és a ki nekünk e műhöz több érdekes részletet szolgáltatott, 1888. szeptember 30-án, habár némileg elkésve, ünnepelte Ötvenéves jubileumát, mely alkalommal a Temesvárott átélt tíz évet mint életének legszebb korszakát és a temesvári szaktársak benső barátságának bizonyítékát szívéből kitörölhetetlennek nyilvánította.

egyes események, nevezetesen több egyleti tagnak az egylet feloszlására irányzott kísérlete, megérdemelné a kimerítő szigorú bírálatot.

Miután 1861-ben a temesi bánság és a szerb vajdaság vármegyékbe osztott, a temesvári fiók-államnyomda feloszlása is elhatározott és a személyzet harmadrésze elbocsátott.

Ez időtől fogva, amíg Budapestre fel nem szállított, a helybeli államnyomdában már csak kisebb-szerű nyomtatványok készültek és a munkásszemélyzet főleg az elszállítandó betűk felszedésével foglalkozott.⁸

A feloszlás elrendelése következtében az államnyomda egyleti tagjai, szám szerint huszan, mivel Temesvárt elhagyták, az egyleti vagyont fölakarták osztani, illetve szándékba vették az egylet feloszlását. E törekvést támogatta a Hazay-féle nyomda több tagja is, akik egy idő óta az egylet működésével szemben ellenséges állást foglaltak el.

Önkényt érthető, hogy az egylet ezen tagjai semmiféle merényletet nem tartottak rossznak, hogy az egylet feloszlását keresztül vigyék, a többséget bármiképp kicsikarni. De az izgatás nem termett gyümölcsöt, vagy inkább olyat, mely legkevésbé volt szándékukban. A többi husz egyleti tag élükön Förc Károly Gusztáv és Steger Ernő nyomdatulajdonosokkal, a legerélyesebben ellene szegültek a feloszlásnak, és miután a főkapitány beleszólása szintén az egylet további fennmaradásának kedvezett, csakhamar győzött a jobb belátás és a szilárd összetartás öntudata s ama néhány hitegetett lemondott a szándékba vett »oszlásról«, miáltal az egész akció porba esett és a jövőben még szorosabb csatlakozásra ösztönözte a szaktársakat. Az egylet meg volt mentve s az országos egylettel való csatlakozásig sikeresen gyarapodott.

Az egylet ezen kivívott győzelme után Förc Károly Gusztávot választá meg elnöknek, Juranek Jakabot pénztárnoknak és Hoffmann Károlyt segédtisztnek, akik évek hosszú során át vezették az egyleti ügyeket, mely körülmény ékesenszóló bizonyítványa az egyleti tagok között ennek következtében uralkodott egyetértésnek és megalégedésnek.

Az alapszabályok újra nyomtatásának következtében, az 1863-ik évi február hó 22-én megtartott közgyűlésen átvizsgáltattak azok és csak egynémely lényegtelen pontban módosítottak és tökéletesítettek.

Az egészségi állapot is ez idő alatt lassacskán javult; a pénztár sem küzdött többé deficittel, sőt ellenkezőleg, egy tekintélyes összeget mint alapot lehetett letéteményezni.

Ezen időszak alatt (1860-1873) nem egy derék szaktárs és egyleti tag ragadtatott el a halál által, és pedig: 1860-ban Emmendorffer Hermann korrektor, Blaschke Lajos és Hegedűs Károly; 1861-ik évi decemberben Hausknecht szaktárs; 1862-ik év elején Brich W.⁹ és Pallé A. 1867-ik évi januárban Seitz J. betűöntő; 1868-ik évi decemberben Gregovsky János; 1869-ben Moldovan F. és Szimonovits Károly.

⁸ Mikor a nyomda feloszlóban volt, akadt egy részvény-társulat, mely 12.000 frtot ígért érte. De annak vezetője, Zawadowski, más véleményben volt; a m. kir. pénzügyminiszterhez, Lónyaihoz feliratot intézett, melyben tudósítja, hogy van Temesvárott egy államnyomda, mely 60.000 forintot ér. Nemsokára egy leirat érkezett a ministeriumtól, hogy a nyomda Budapestre szállíttassék.

⁹ Érdekes, hogy Brich W., egy még ma is Temesvárott élő lakótársa elbeszélése szerint egy szép vasárnap délutánján akként vetett véget életének, hogy a text-négyzettel töltött pisztolyt az államnyomda tömöntödéjében egy ólomöntvényben erősítve meg, ülőhelyzetben a szedő vassal tolta meg a pisztoly kakasát s lőtte magát szívére; így találták meg társai hétfőn reggel.

Az egyleti irattárunkban feltalálható legközelebbi okmányok, az 1874-ik évről vannak keltezve, mely évben az alapszabályok ismét módosítottak és a hetijárulékok 20 krra felemeltetni határozottak. Az egylet kormányzata ezidőben Tácz József elnök és Prunkl Henrik pénztárnok szaktársaink kezébe volt letéve.

Az egylet vagyona 1873 december végén 1710 frt 42 kr. volt.

1874-ik évi február hó 7-én a zenekedvelők egyletének termében táncpestély rendeztetett, mely 207 frt 70 kr. tiszta jövedelmet eredményezett.

A »Török császárnál« márczius hó 1-jén megtartott évi közgyűlés Tácz Józsefet újra megválasztotta elnöknek, Mayr Jánost pénztárnoknak és Kaczander Gyulát jegyzőnek. E gyűlésben jelentette Tácz József elnök, hogy az alapszabályok a ministeriumtól visszaérkeztek, de azok több pontja megváltoztatandó s jóváhagyás végett újra felterjesztendő.

A ministerium többek között kívánta, hogy a tanoncok a beiratási díj lefizetése után azonnal ugyanazon jogokban részesüljenek, mint a segédek.

Az 1874-ik egyleti év végén a pénztár állása 1929 frt 81 krra rugott, melyből a kézipénztárban 116 frt 10 kr. találtatott, a többi az »Első Temesvári Takarékpénztárban« gyümölcsözés végett volt elhelyezve.

Az 1875-ik évi közgyűlés ismét figyelemre méltó határozatot hozott, ugyanis a betegpénz felemelését, mely eddigelé 80 krt tett egy napra, 1 frtra emeltetett. Az eddigi tisztikar: Tácz József elnök, Mayr János pénztárnok és Freta János segédtsízt, közfelkiáltással újra megválasztatott.

1876-ban nem fordult elő semmi figyelemre méltó eset. Márczius 25-én a rendes évi, október 8-án pedig a félévi közgyűlés tartatott meg, melyben az eddigi tisztviselők újra megválasztattak és csak az ezt követő évben történt változás az elnöki tisztségben, amennyiben 1877. ápril 22-én a huszonhárom egyleti tag jelenlétében megtartott évi közgyűlésen Förc Károly Gusztáv elnöknek, Mayr János pénztárnoknak és Geistlinger János segédtsíztnek választatott meg.

A közelebbi féléves közgyűlésen, 1877. szept. 16-án, az akkori időben talán időszerűnek tetsző határozat hozatott, hogy oly nyomdászok, a kik nem szakembereknel foglalkoznak, az egyletbe fel ne vétessenek. A visszalépett Geistlinger János segédtsízt helyébe e közgyűlésen Rosenbaum Miksa választatott meg.

Ez év ápril havában halt meg Förchtegott Nándor egyleti tag, ki egyszersmind az egylet alapító tagja volt.

Az 1878-ik év kedvező kilátások közt nyílt meg; a szaktársak egész figyelmüket általán tisztelt elnökük, Förc Károly Gusztáv nyomdatulajdonos ötvenéves hivatási jubileumára s az első magyar országos nyomdász-gyűlésre irányozták.

Förc Károly Gusztáv jubileuma vasárnap, május hó 3-án, a gyárkúlvárosi »Három nyúlhoz« címzett vendéglő kertjében tartatott meg és az ünnepelt iránti szívélyes tüntetésben nyilvánult. Mikor az ünnepi lakomán megjelent, a csanád-egyházmegyei könyvnyomda személyzete egy üdvözlő-iratot, Temesvár összes szaktársai pedig egy fényképészeti pompás, valamennyi szaktárs arczképét magában foglaló képcsoportot nyújtottak át és Förc urat az ünnepély folytában megtisztelő módon ünnepelték.

Az országos nyomdász-gyűlésre, mint temesvári képviselő Freta János küldetett ki s az útiköltségek a szaktársak külön megadóztatása útján fedeztettek. Az országos nyomdász-gyűlés végzéseiről Freta egy rendkívüli közgyűlésen következő jelentést tett:

A napirend első pontja a fővárosi egylet indítványa szerint lett elfogadva, minélfogva az ország nyolcz kerületre fog felosztatni (Budapest, Pozsony, Kassa, Debreczen, Szeged, Temesvár, Pécs, Erdély) és e szervezkedés 1879. január hó 1-jéig végrehajtandó. A második pontnál elhatározta az orsz. gyűlés, a tanonczkérdésben a magas kormányhoz egy emlékiratot beadni, hogy azt e kérdésben a fennálló ipartörvények szigorúbb alkalmazására kérje, amennyiben az erre vonatkozó törvény igen bölcsen van ugyan szerkesztve, de az illető hatóságok által nem kellő nyomatékkal érvényesítetik. A harmadik pontot illetőleg határozatott, csak azokat a nyomdászokat útisegélyben részesíteni, a kik legutóbbi tartózkodásuk helyén valamely egyletbe tartoztak. A negyedik pontnál a »Budapesti könyvnyomdászok és betűöntők egyletének« kiadásában megjelenő »Typographiát« a magyarországi nyomdászok részére általános közlönyül nyilvánítja az orsz. nyomdász-gyűlés.

A közelebbi országos nyomdász-gyűlés helyéül ismét Budapest jelöltetett ki s ezzel az első országos nyomdász-gyűlés ötödik pontja is elintéztetett.

A nyomdász-gyűléssel egyidejűleg nyomdász-művek kiállítása is rendeztetett Budapesten, a melyen Temesvárról a Csanád-egyházmegyei nyomda is résztvett és elismerő oklevéllel lett kitüntetve.

A szeptember havában megtartott rendes közgyűlésen Förcs Károly Gusztáv elnök és Mayr János pénztárnok ismét, segédtitárnok pedig Veronits József újonnan megválasztottak.

Az 1879-ik év kezdete, a kerületi egylet szervezése következtében meglehetősen élénk volt. Bár az első rendkívüli közgyűlés ez ügyben már az előző évi október hóban tartatott meg, anélkül hogy lényegesebb határozatok hoztak volna. A második rendkívüli közgyűlés január hó 26-án, huszonkilencz egyleti tag jelenlétében a »Török császárnál« tartatott meg; itt a pozsonyi egyletnek az országos nyomdász-gyűlés által ajánlott alapszabályai, a helyi viszonyokhoz alkalmazva, csekély módosításokkal elfogadtatván, a jelenvolt összes tagok által aláíratk; egyúttal elhatározatott, az orsz. nyomdász-gyűlés által a temesvári egyletbe beosztott vidéki nyomdákban foglalkozó szaktársakat, valamint a már esetleg létező egyleteket csatlakozásra felszólítani.

Az egylet újraszervezése alkalmával önképző szakosztálynak kellett volna hozzá csatoltatnia, a segélyezéseket pedig további irányokban kiterjeszteni. Míg ezek eddigelé betegségi és halálesetre, valamint az átutazók segélyezésére terjedtek ki, úgy a jövőben az egyleti munkanélküliek, elutazók, rokkantak, valamint az elhunytak hátramaradt özvegyei és árvái segélyezésére is kiterjesztendő volt.

Az 1879. évi márczius 30-iki közgyűlés egy bizottságot küldött ki, melynek feladatává tétetett, a pénztári kezelést az utóbbi öt évről vizsgálat alá venni. E bizottság a november 16-iki félévi közgyűlésben jelentést tett kiküldetése eredményéről. Az egyleti összes vagyon tett 2146 frt 50 krt, ebből a takarékpénztárban 2128 frt 60 kr. volt elhelyezve, míg a kézi-pénztárban 17 frt 90 kr. találtatott.

1870-ik évi december végével a pénztár állása 2348 frt 58 kr-ra emelkedett.

Ez évben ismét két általán becsült tagját az egyletnek, Schöllhorn Ferencz és Boros János szaktársakat ragadta el a halál, a kik pályatársaik megszokott utolsó kíséretében részesültek.

III. „Délmagyarországi könyvnyomdász-egylet” Temesvárott

(1880-1887)

Az 1880-iki egyleti év kezdete semmiféle fontosabb eseményeket nem tüntetett fel, annál élénkebbé alakult az a második félévben.

Az egylet június 27-én rendes közgyűlést tartott, melyben elnöklő Förc Károly Gusztáv jelenti, hogy az egyleti alapszabályok a m. kir. belügyministerium által nem hagyattak jóvá, mivel ez a betegpénztár alapítását az önképző szakosztállyal nem engedheti meg.¹⁰ Mindezek dacára az új egylet megalakulnak jelentetett ki, az önképző szakosztály alapításával ezidő szerint felhagytak és az új alapszabályok alapján a tisztikar és választmány megválasztásához fogtak. Elnök lett Freta János, alelnök Freund Gyula, pénztárnok Magyar Asriel M. Választmányi tagok: Mayr János, Handl Károly, Steger Ernő, Magyar Salamon D. és Veronits József.

Ettől fogva a következő címet vette fel az egylet: »Délmagyarországi könyvnyomdász-egylet Temesvárott« (Temes-, Bács-Bodrogh-, Torontál-, Krassó-Szörény- és Aradmegyére kiterjesztett hatáskörrel) és három szakosztályba lett beosztva: 1. Betegpénztár; 2. Utas- és munkanélküliek segélypénztára; 3. Rokkantak, özvegyek és árvák pénztára.

A segélyegyletnek három osztályba történt beosztása következtében, mely osztályok minde-nike a jövőben külön pénztárral kellett hogy birjon, a meglevő alaptőke is három részre osztatott, és pedig a rokkant-, özvegy- és árva-segélypénztár részére 1000 frt, a betegsegély- és temetkezési-pénztárnak 1278 frt 58 kr. és végül a munkanélküliek és átutazók segélypénztárának 300 frt jutott.

Az újra alakult egyletnél a befizetések július 3-án kezdetek meg, és pedig hetenkénti 30 krajczárjával, amiből minden egyes pénztárra 10 kr. fordított.

Az alapszabályok 28. §-a értelmében a rokkant-, özvegy- és árvapénztár, az első befizetéstől kezdve zárva marad, illetőleg minden tag 520 heti befizetést tartozik teljesíteni, mielőtt e pénztár segélyezésére igényt tarthat. E pénztár alapítói azonban már nyolcz évi befizetések után jogosultak annak haszonélvezetére. Alapítók mindazok, akik a fennállott temesvári egyletnek az alapítás idejében tagjai voltak.

Ezek: **Ausländer Lajos, Bednár János, Berey István, Brozsyna Károly, id. Delinger János, ifj. Delinger János, Fidrart Henrik, Förc Károly Gusztáv, Freund Gyula, Freta János, Gercsek József, Glasz Ferencz, Handl Károly, Hoffmann Károly, Hofstädter Ferencz, Janáts Miklós, Klein Ignác, Krausz Emil, Kovarik Ferencz, Knezevich Nándor, Kunz Kristóf, Lutz József, Löffler Zsigmond, Mangold Sándor, Magyar Asriel, Movrin Frigyes, Mayr János, Obradovits György, Paral Miksa, Pirkmayer György, Pirkmayer Alajos, Pocreanu Simon, Reif József, Ross Jakab, Rammer Albert, Schannen Árpád, Schossulan Nándor, Steger Ernő, Schwertfeuer Ádám, Veronits József, Weissberger Manó.**

Az új alapszabályok értelmében az egylet, a betegek ellenőrzése s kezelése végett orvost alkalmazott, és ezt dr. Breuer Mihály személyében 40 frt évi fizetéssel rendszeresítette; továbbá két gyógytár jelöltetett ki, melyek egyletünknek 25%-nyi kedvezményt engedélyeztek.

¹⁰ Igen érdekesnek találjuk, hogy ez a pozsonyi és pécsi egyleteknél nem kifogásoltatott és ezeknél az önképző-szakosztály meghagyatott.

Az eddig előadottak után, a választmánynak még egy fontos határozatát kell felemlítenünk, melynél fogva mindazon szaktársak, akik már valamely egyletnek tagjai voltak, beiratási díj nélkül vétessenek fel; azoknak egyrésztől megkönnyíteni az alkalmat, újra az egyleti tagok sorába lépni, másrésztől szervezkedésünket lehetőleg erősíteni.

Az október hó 24-diki választmányi ülésen elnök a jelenvoltak elé terjeszt egy, az aradi egylet által hozzá intézett levelező lapot, melyben kijelentik, hogy az aradi egylet nem fogadja el az országos nyomdász-gyűlés határozatát és nem csatlakozik a mi újonnan szervezkedett egyletünkhez és mindezt nem valami válogatott kifejezésekben adta elő, miért is a választmány elhatározta, minden további közlekedést a nevezett eglyettel megszakítani, továbbá az Aradról ide átutazó nyomdászokat útitsegélyben nem részesíteni.

Az 1881-ik év elejét még mindig az egylet új szervezkedése veszi igénybe. Január 2-án a csanád-egyházmegyei könyvnyomdában tartatott meg a »Délmagyarországi könyvnyomdász-egylet« első közgyűlése. Jelen volt huszonhat egyleti tag. Képviselve voltak: Ujvidék, N.-Becskekerek, N.-Kikinda, Detta, Fehértemplom, Resicza, Versecz Veronits József által, Lippa és Orsova Handl Károly által. A foganatosított pénztárvizsgálat következő pénztári állapotot tüntet fel: beteg-osztály 1880 december hó végén 1090 frt 23 kr.; utassegély-osztály 340 frt 30 kr.; rokkant-, özvegy- és árva-osztály 1170 frt 90 kr. Tekintettel az egyleti tagok kedvezőtlen egészségi viszonyaira, további intézkedésig a hetijárulékok 30 krról 40 krra emeltettek; továbbá elhatározatott a betegeknek huszonhat héten át a teljes 7 frtnyi betegsegélyt hetenként, az erre következő huszonhat héten át a fél betegpénzt vagyis hetenként 3 frt 50 krt kiszolgáltatni.

Az egylet szervezését illetőleg, elhatározta a közgyűlés, azt négy fiókra felosztani, és pedig: Ujvidék (1 frt útitsegéllyel); N.-Becskekerek (60 kr.); Lugos (60 kr.) és Fehértemplom (50 kr.); Ujvidékhez még Pancsova csatoltatik, ellenben a kisebb nyomdai helyek, mint Detta, Lippa, Resicza, Oravicza, Orsova, N.-Kikinda stb. a temesvári központhoz esnek. Továbbá mindazon nyomdai helyek, melyek pénzalappal rendelkeznek, azt a központba tartoznak szállítani, mivel adott alkalommal Temesvár is rendelkezésükre bocsátja pénztárát.

Az első, akik csatlakozásukat a kerületi eglyethez hivatalosan jelentették, a nagybecskereki szaktársak voltak, akiket erre február hóban a nagykikindaiak követtek.

A január elején felemelt hetijárulékok ápril 9-én ismét az alapszabályszerű 30 krra szállítottak le.

Ugyanezen év augusztus hó 21-én tartatott meg Budapesten a második magyar országos nyomdász-gyűlés, melyen a »Délmagyarországi nyomdász-egyletet« ismét Freta János képviselte.

A nyomdász-gyűlés napirendje három pontból állott: 1. Az egyleti ügyek rendezése; 2. az ipartörvény módosítását illetőleg összefüggésben a tanoncz-kérdéssel, megvitatni s határozatot hozni; 3. egyéb indítványok.

Az orsz. nyomdász-gyűlés határozatairól a kiküldött Freta János következő jelentést tett:

A napirend első pontját illetőleg, Tanay J. indítványa fogadtatott el, melynélfogva az orsz. nyomdász-gyűlés a fővárosi eglyetet felhatalmazza, a kölcsönösség rendezése czéljából egy bizottságot kiküldeni, melynek a munkálat kidolgozásánál következő alaptételek szolgáljanak irányadóul: »1. A kölcsönösség szabályozása a magyarországi eglyetek között kiterjed valamennyi segélyezési ágakra, és pedig: betegek, munkanélküliek, utazók, rokkantak, özvegyek és árvák segélyezésére. 2. A fölvételi föltételek valamennyi eglyetre nézve azonosak legyenek; határozottassék meg az időköz is, melynek lefolyta után

segélyre igényt lehet tartani. Különös esetekre, mint pl. bevonulás a katonasághoz, másféle élethivatás választása stb. szintén azonos határozmányok állítandók fel.»

A második pontnál Firtinger indítványára kimondatott, a »magyar országos nyomdász-gyűlés« elismeri az ipartörvény módosításának szükségességét és a közelebbi országgyűlésre egy, erre vonatkozó felirat terjesztendő fel. Továbbá azon reményének ad kifejezést, hogy a kormány a szakosztály-tárgyalásoknál a munkás-osztály képviselőit is meg fogja hallgatni, s hogy a munkás-osztály óhajításainak nyomatékot szerezzen, a fővárosi nyomdász-egylet az ország valamennyi egyleteinél hasson oda, hogy ez ügyben a kormánynál, valamint az országgyűlésen lépéseket tegyen. - Ugyanazon pontnál, a tanonczkérdést illetőleg, Firtinger indítványára következő határozatot hozott az orsz. nyomdász-gyűlés: »Hasson oda a fővárosi egylet összeköttetésben azon nyomdatulajdonosokkal, akik iparunk emelkedése iránt érdeklődnek és embertársaik jólétét szívükön hordják, hogy e mostoha állapotokat, ha nem is egészen megszüntetni, de legalább egy lehetőleg szűkebb alapra szorítani lehessen.«

Az »egyéb indítványok« címe alatt, az egyleti és gyülekezési jogot illetőleg, a Tanay József által előterjesztett következő határozati indítvány fogadtatott el: »Az orsz. nyomdász-gyűlés azon reményét fejezi ki, hogy a kormány erre vonatkozólag már a közelebbi országgyűlésen intézkedéseket teend és a gyülekezési s egyesülési jogot a legszabadelvűbb alapon törvényesen biztosítandja.« Záradékul Dadai J. indítványára elhatároztatott, 1882. évi január 1-jén egy statisztikát összeállítani, mely a magyar nyomdászok és betűöntők viszonyait megismertesse.

A folyó évi farsang folyamán egy nyomdász-tánczvigalom tartatott meg, melynek főrendezésével Freta János, Magyar A. M. és Veronits J. tagtársak voltak megbízva. A tánczvigalom február hó 19-én a »Vigadó« termeiben lett megtartva; 193 frt tiszta jövedelmet eredményezett és a legfényesebb volt az eddigi nyomdász-mulatságok között.

Ezen év január havában halt meg Müller Frigyes egyleti tag.

Az 1882. évi rendes közgyűlés február hó 12-én tartatott meg és megválasztotta Freta Jánost elnöknek, Rosenbaum Miksát alelnöknek és Magyar Asrielt pénztárnokul; a választmányba: Mayr Jánost, Handl Károlyt, Steger Ernőt, Magyar Salamont, Delinger Jánost; póttagokul: Lutz Józsefet, Paral Miksát, Koszmovszky Adolfot.

Mivel a betegpénztár, az időközben felemelt volt járulékok daczára, még mindig nem jöhetett egyensúlyba, elhatározta a közgyűlés, hogy a hetenként befizetett 30 krnyi járulékok akkép osztassanak fel, hogy 5 kr. az utas-segélypénztárba, 15 kr. a betegpénztárba s 10 kr. a rokkant-pénztárba szállítva, számoltassék el; határoztatott továbbá, hogy jövőre a munkanélküliek szintűgy mint a munkában álló egyleti tagok, hetijárulékaikat tartoznak befizetni, s a munkanélküli időszak alatt is jogaik élvezetében maradnak, ami eddig nem volt az eset.

E gyűlésen Magyar Asriel ismételt indítványára az önképző-osztály alapítása iránti tervezet újra szellőztetett és a megkivántató előmunkálatok eszközlésére egy Freta János, Magyar Asriel, Rosenbaum Miksa, Delinger János és Mayr János szaktársakból álló ötös-bizottság küldetett ki. E bizottság már a legrövidebb idő alatt megbízatása alól feloldotta magát, amidőn jelentést tesz a nehézségekről, melyek a tervezetnek pénzügyi tekintetben útjában állanak. Először is a szükséges bútorzat beszerzése, valamint a helyiség bérlete, nagy áldozatok nélkül nem lehetséges; másodszor úgy helyi viszonyoknál, valamint a tagok számának csekélyisége miatt sem lehet az önképző-osztályt életbeléptetni.

Miután a hetijárulékok különben is már igen magasak voltak, tehát az egyleti tagokat nem lehetett még jobban megterhelni, elhatározatott, ez ügyet egyelőre függőben hagyni, dacára hogy több tagtárs a butorok beszerzésére, önkényes adakozásra is hajlandó lett volna.

Az alelnök és pénztárnok helyváltoztatása miatt már néhány hónap múlva a nevezett állások újrabetöltése vált szükségessé s ennek következtében a május 21-én megtartott rendkívüli közgyűlésen Handl Károly alelnöknek és Mayr János pénztárnoknak választatott meg.

A betegpénztár is újra fokozódtabb bevételeket igényelt, mert a rendes évi közgyűlésen eszközlött járulék-felosztás, mely szerint e pénztárba magasabb összegek folytak be mint a többi pénztárakba, a követelményeknek, melyek e pénztárra nehezedtek, nem tehetett eleget. Így aztán elhatározta a rendkívüli közgyűlés, Temesvár részére a hetijárulékokat, további intézkedésig, ismét 30 krról 40 krra fölemelni, amiből 20 kr. a betegpénztárba folyjon. A munkanélküliek segélyezése ügyében is fontos határozatot hozott a közgyűlés, amennyiben a nőtlen szaktársaknak jövőre nézve e segélypénzek nem fizetettek ki, hanem egyszersmindenkorra 10 frt útisegélyben részesíttetnek és csak a nős egyleti tagok kapják a hetenkénti 4 frtnyi segélyt.

E rendszabály, mely az egyleti igazgatóság által indítványoztaték, azzal indokoltatott, hogy nőtlen tagtársakat mielőbbi elutazásra lehessen birni s ezáltal a helybeli piacot a felesleges munkaerőtől megszabadítani.

Ez év október havában a nagybecskereki fiók-egyletet is oda kellett utasítani, hogy járulékait szintén felemelje 30 krról 40 krra; továbbá határozatott, hogy újonnan belépő szaktársak, valamint felszabadultak, az egyletbe való felvétel céljából az egyleti orvos által megvizsgáltassanak. Ezáltal remélték végre az egyleti betegpénztár mérlegét egyenletbe hozni.

Az év vége felé, november hóban, az újvidéki szaktársak is bejelentették csatlakozásukat az egylethez.

Az 1883-ik évi rendes közgyűlés márczius 26-án tartatott meg.

E közgyűlés leszállította a nagybecskereki fiókegylet és a temesvári központ felemelt hetijárulékait 40 krról 30 krra, s egy második pénztárnoki állást rendszeresített, aki a fiókegyletekkel és a kültagokkal tartotta fenn a közlekedést. A könyvek és számadások jövődöbeni felülbírlására egy hármastagú számvizsgáló-bizottság választatott.

Végül Handl Károly indítványára kimondta a közgyűlés, hogy a háromnapi betegsegélyek, ha azok bejelentési vagy lemondási napja ünnep- vagy vasárnapra esik, ki ne fizettesenek, úgy valamennyi, az egyleti ügyeket illető intézkedések is ezután a »Typographiában«, német és magyar nyelven juttattassanak az egyleti tagok tudomására.

A tisztikar új választása egészen új embereket hozott a választmányba. Megválasztattak: Freta János elnök, Handl Károly alelnök, Mayr János első pénztárnok, Reif József másodpénztárnok; a választmányba: Lutz József, Weissberger Manó, Koszmovszky Adolf, Paral Miksa s Pirkmayer György. A számvizsgáló bizottságba: Steger Ernő, Magyar S. D., Bauer Antal.

Julius havában a választmány határozata folytán egyleti költségen Temesvár részére 4, Újvidéknek 2, Fehértemplomnak 1, Lugosnak 1, N.-Becskeknek 1 és Versecznek 1 szaklap rendeltetett meg.

Említendő még, hogy ápril havában a »Német nyomdászok segély-egyleté«-vel, s az év vége felé a norvégiai nyomdász-egylettel Christiániában a kölcsönösség létre jött.

Az 1884-ik év meglehetősen »zivatarra« kezdődött. Egy ellenzék képződött az egyleti igazgatóság megdöntésére s ez okból az elnök állandóan személyes bántalmaknak volt kitéve, s a gyűlölség az egyleti igazgatást megnehezítette.

Igy a Magyar-féle könyvnyomda személyzete, többszöri felszólítás daczára megtagadta a járulékok beszállítását a pénztárba, amiért az, az alapszabályok 8. §-ának alapján az egyletből kizáratott.

Egyúttal elhatározta a választmány, hogy az egyleti igazgatóság ellen intézett megtámadásoknak elejét vegye, a következő közgyűlés elé azon indítványt terjeszteni, hogy az elnök a főnökök, és ne mint eddig, a tagtársak köréből választassék, és e végből egy, Mayr János, Freta János és Handl Károly tagtársakból álló küldöttség útján Steger Ernő nyomdatulajdonost fölkerítették az elnökség elfogadására, aki is a kérelemnek, a béke helyreállítása czéljából készséggel engedett.

Ez előzmények után természetesen feszült várakozással nézett mindenki az évi közgyűlés elé, melytől rendesebb viszonyokat reméltek.

A közgyűlés április 14-én, harminczhat egyleti tag jelenlétében tartatott meg és várakozás ellenére nyugodtan folyt le. A gyűlés kezdetén kiemelte Freta János elnök jelentésében, hogy az egyleti igazgatóság fáradozásainak sikerült, az európai kontinens valamennyi nyomdász-egyletével a kölcsönösséget fenntartani. A tisztikar új választása következő eredményre vezetett: Steger Ernő elnök, Freta János alelnök; első pénztárnok Mayr János, második pénztárnok Reif József; a választmányba: Handl Károly, Lutz József, Weissberger Manó, Bauer Antal, Geistlinger János; póttagokul Kunz Kristóf, Schwertfeuer Ádám és Polz Gyula választottak. Miután a közgyűlés még a nagybecskereki fiókegylet részére egy egyleti orvos fölvételét 10 forint évi fizetéssel jóváhagyta, befejeztetett.

E közben a Magyar-féle könyvnyomda egyleti tagjai kirekesztésük ellen panaszt emeltek a városi tanácsnál, melynek végzése július havában a választmányhoz érkezett, hogy a kirekesztett tagok összes hátralékos járulékaik lefizetése, valamint az ide vonatkozó táviratok átszolgáltatása után az egyletbe ismét felveendők.

Ez évre esik továbbá az országos nyomdász-egylet létesítése iránti mozgalom, mely kérdésnek felvetése- s a felszínen tartásáért Bóna Károly szaktársunkat Nyitráról és id. Kenderessy Lajost Debreczenből illeti az oroszánrész, mivel a fővárosi egylet ez ügyben semmiféle határozott állást nem foglalt el. Egy, a budapesti egylet által október havában megtartott rendkívüli közgyűlés végre beleegyezett a budapesti egyletnek országos egyletté leendő átalakításába s egy tizenegyes bizottságra bízta a szükséges munkálatok megkezdését, mely bizottság már november havában valamennyi kerületi egyletnek körlevelet intézett azon megkereséssel, hogy a budapesti egylet határozatát megvitassák és véleményüket a bizottsággal azonnal közöljék.

E körlevél itt egy december 21-én megtartott rendkívüli közgyűlés tárgyát képezte, melyen határozatba ment: »Egy országos egylet alapításához elvben hozzájárulni, azonban végleges határozathozattól elállani s előbb a tizenegyes bizottság további lépéseit bevárni.«

Egyleti életünknek ezidei legfontosabb, de egyszersmind legsomorúbb eseményét kell még följegyeznünk; ez Förcs Károly Gusztáv, egyletünk volt elnöke s nyomdatulajdonosnak október hó 5-én bekövetkezett halála. Förcs több éven át ismételve viselte az elnöki tisztséget és az egyleti tagok osztatlan becsülésének örvendett. Mint egészen szegény ember halt meg; a nagy válságnál, mely 1873-ban Temesvárra is beköszöntött, elveszté Förcs vagyonának tekintélyes részét és ettől fogva nem bírt többé felfergődni; üzlete, jelentékeny verseny által elnyomva, mindinkább háttérbe szorult, úgy hogy végre kénytelen volt túladni rajta, s előbbi üzletében az üzletvezetői állás jutott neki osztályrészül. A temesvári könyvnyomdász-egylet

körül annyi érdemet szerzett férfit emléké, egynémely életrajzi adatoknak közzétételével e helyen is óhajtjuk megörökíteni:

Förk Károly Gusztáv Altenburgban (szász-altenburgi hercegség), a hol édesatyja az akkori uralkodó komornikja volt, 1815-ben született. Gondos nevelésben részesült, látogatta az ottani gymnasiumot, de mivel édesatyja időközben meghalt, kénytelen volt tanulmányait félbeszakítani s 1828-ban az ottani udvari könyvnyomdába került mint tanoncz. Ezután mint nyomdász-segéd nagyobb utazásokat tett, nevezetesen Svédországba és Norvégiába, a nagy tűzvész alkalmával Hamburgban volt, a hol csaknem életét veszté s csak mintegy csodálatos módon menekedett meg az életveszélytől. Aztán Németország több nagyobb városában foglalkozott, mint faktor Lipcsében, Grimmában és Wurzenben. 1850-ben mint faktor Bécsbe került és egy meghívás folytán 1852-ben Temesvárra jött mint üzletvezető a Hazay M.-féle könyvnyomdába, később a helybeli államnyomdába ment át, melyben a tömöntőde-szakmát kezelte, s 1856-ban Steger Ernővel szövetkezve megvették az egykori Beichel-féle nyomdát, melyet együtt az 1870-ik évig Förk és Társa cég alatt közösen vezettek. 1869-ben alapította, ismét Stegerrel társaságban, a »Neue Temesvárer Zeitung«-ot. 1871-ben szétvált a két társ és a jelzett könyvnyomda ez alkalommal Förk egyedüli birtokába ment át.

Förk igénytelen, tisztességes jelenségeért úgy a nyomdászok, mint polgártársai által is mindig nagyra becsülve; nemcsak a mi egyletünkben viselt többféle tisztséget, hanem mint városi képviselői tag is sok éven át polgártársai javára s második hazája - Temesvár város felvirágzására buzgóan közreműködött. Legyen áldva emléke!

A tagtársak közötti gyűlölség még a lefolyt egyleti évben is folyvást tartott és a közelebbi, 1885. május 3-án végbement rendes évi közgyűlés ismét új egyleti tiszttal lepette meg, mivel a régóta »okvetlen« meg kellett buktatni. És pedig elnökül: Paral Miksa, alelnökül: Schannen Árpád, pénztárnokul: Reif József választott meg. A választmányba: Homa József, Gábor József, Vidosits Gyula, Boben Vincze és Frank Gyula; póttagokul: Paral Venczel, Janáts Miklós és Kohn Miksa; a számvizsgáló bizottságba: Stösser Adolf, Lehner Antal és Kauders G. S. választottak be.

Minthogy Mayr János már előre kijelentette, hogy a pénztárnoki tiszte többé nem fogadja el, a kettős pénztárnoki állástól elállottak és Reif József a pénztári ügyek egyedüli vitelével bízott meg, aki ez állást maig is dicséretes buzgósággal tölti be.

Mayr Jánosnak sokévi sikerdús és önzetlen működéseért jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott és az egyleti igazgatóságtól történt visszavonulását sok tagtárs még ma is őszintén sajnálja.

A további évi eseményekből a következő adatok említésre méltók: az augusztus 15-iki rendkívüli közgyűlés indítatva érte magát, számba venni az egyleti tagok egy régi óhaját és elhatározta, az eddig egyedüli dr. Breuer Mihály egyleti orvos helyett, aki a Gyárkölvárosban lakott, és valamennyi egyleti tagot évi 80 frt tiszteletdíjért kezelte, ugyanazon összegért mind a három városrészben külön orvost szerződtetni; s így a belváros részére dr. Lichtscheindl Géza, a Józsefkülváros részére dr. Fischhoff Ignác, egyenként 20 frt, és a Gyárkölváros részére dr. Breuer Mihály 40 frt évi tiszteletdíjjal alkalmaztatott. A gyárkölvárosi orvos tiszteletdíját azért kellett magasabbra szabni, mivel a legtöbb egyleti tag e városrészben lakott.

Hogy az egyleti tagok az orvosnál vagy az egylet más egyéb kedvezményeinél igazolhassák magukat, a fővárosiak mintájára igazolási jegyek készítették és az egyleti tagok neveire lettek kiállítva.

A szeptember hó 6., 7. és 8-án megtartandó harmadik magyar országos nyomdász-gyűlésre Freta János és Rammer Gergely lettek mint kiküldöttek megválasztva s útiköltség fejében

egyenként 30 frt szavaztatott meg nekik az egyleti pénztárból. Továbbá minden egyes helybeli nyomdából két tag választott egy bizottságba, mely az országos egylet alapszabályai fölött volt hivatva véleményt adni. E bizottság megfelelt hivatásának és egy rendkívüli közgyűlésnek számolt be.

Ez évnek legfontosabb és utolsó eseménye volt az országos egylethez való elvbeni csatlakozási határozat, mely a december 13-iki rendkívüli közgyűlésen nagy többséggel lett kimondva.

Szintúgy nyilatkozott az újvidéki fiók-egylet a központosítás mellett, de a járulékokat nagyon felemeltnek találta.

Végül legyen még felemlítve, hogy az év folytatában haltak meg Hoffmann Károly és Kovarik Ferencz szaktársaink, és általuk az egylet derék tagtársakat veszített el.

Az 1886-ik év kezdetén a budapesti szaktársak között árszabálymozgalom keletkezett és nálunk is jó eredménnyel folytak a hetenkénti gyűjtések a munkaszünetelők érdekében. Ezenfelül bizottság alakult, mely február hó 27-ikén a munkaszünetelők részére a »Tigris«-vendéglőben nyomdász-estélyt rendezett és 30 frt tiszta jövedelmet eredményezett.

Május hava hozta meg valahára a sokak által oly sováron várt évi közgyűlést, mely a nevezett hó 23-án, harmincznyolcz tagtárs jelenlétében megtartva, igen viharosan folyt le; hiszen a jelszó már hetek előtt ki volt adva az egyleti igazgatóság megbuktatására s az elnökség változtatása immár a botrányig ment.

Az előterjesztett elnöki jelentésből kitűnt, hogy az 1885-ik év közel 190 frt deficitel záródott. Ebből a betegpénztárra 140 frton felül esik, melynek nagyobb része az újvidéki fiók-egyletre hárul és az utassegély-pénztár 40 frttal hanyatlott. A rokkant-, özvegy- és árvapénztár bevételei a tőke kamataival együtt 870 frtot, a kiadások 54 frtot tettek.

Megjegyezzük továbbá, hogy ez évtől fogva az ülési jegyzőkönyvek magyar nyelven is vezettettek.

A közelebbi egyleti év tiszti karának megválasztása következő eredményre mutat: elnök Koszmovszky Adolf, helyettes: Handl Károly, pénztárnok: Reif József. Választmányi tagok: Schannen Árpád, Gábrriel József, Paral Miksa, Schwertfeuer Ádám, Vidosits Gyula. Póttagok: Winnand János, Movrin Frigyes, Bednár János. Számvizsgálók: Pirkmayer György, Rammer Gergely, Mangold Sándor.

A május 30-iki választmányi ülésen a hetijárulékok a központban és az újvidéki fiókegyletnél július 1-jétől fogva 10 krral felemeltettek, miután a betegpénztár nem fedezhette a folyó kiadásokat.

A hetijárulékok felemelését sok egyleti tag szigorú bírálat alá vette, tekintet nélkül arra, hogy betegpénztárunk alapja már 240 frtra leszállott és néhány hét múlva teljesen kimerítettet volna. Az egyleti járulékok ezen felemelése is csakhamar elégtelennek bizonyult a betegpénztárra hárult tömérdek kiadásokkal szemben. Ennek következtében a választmány szeptember hó 8-ára rendkívüli közgyűlést hirdetett, melyben a hetijárulékok felemelése a központban és valamennyi fiókegyletben a kültagokkal egyetemben, 30, illetve 40 krról 50 krra, valamint a betegpénzek 1 frtről 80 krra s a temetkezési költségek 60 frtről 50 frtra leszállíttatni elhatározott. - Az új tagok beiratási díja, mely eddigelé a rokkant-alapra lett fordítva, ezután szintén a betegpénztárhoz csatoltatni határozott, hogy végre a leginkább igénybe vett pénztár megerősödése eléressék.

A járulékok fölemelése s a javadalmazások leszállítása iránti határozat a közelebbi rendes közgyűlésig fenntartatott.

Az utóbbi közgyűlésnek egy fontos mozzanata volt Koszmovszky Adolf elnöknek felhívása a tagtársakhoz, hogy Magyarországon a mostani árszabály-mozgalommal szemben állást foglaljanak. A felhívás összhangzó lelkesedésre talált és a közgyűlés egy, Freta, Koszmovszky, Dobay, Weissberger, Löffler és Gábriel szaktársakból álló bizottságot választott, melynek feladatává tétetett egy, Temesvárott létesítendő árszabály keresztülvitele végett a többi hazai árszabály-bizottságokkal érintkezésbe lépni s erről egy közelebb tartandó rendkívüli közgyűlésnek jelentést tenni, esetleg ennek keresztülvitelére konkrét javaslatot készíteni.

Mivel a temesvári kereseti viszonyoknak és ezzel kapcsolatban az árszabály-mozgalomnak külön rovatot szántunk, nem szándékozunk ez üggyel tovább is e helyen foglalkozni.

Ez évben történt meg a tirol-vorarlbergi tartományi egylettel a kölcsönösség fölötti megállapodás, valamint a beteg társaknak fölmentése a betegpénztárba folyó járulékok fizetésétől.

Ez év fölötté sok halálesetet tüntet fel. Így az újvidéki fiókegylet elveszté Jovanovits Izsák, Rihmer János és Poljanatz György tagtársakat; utóbbi öngyilkosság által mult ki; - a temesvári központ pedig Bauer Antal (meghalt Bécsben, a hol egészsége helyreállítása végett időzött) és Hann József tagtársak elhunytát fájlalá.

Az egyleti tagok száma december végén 86-ot tett.

Egyletünk történetének harminczhatodik és utolsó éve, 1887, eseményekben bár nem oly gazdag, mint a többi, de élénkség tekintetében nem maradt mögötte.

Az év elejét egy, a nagyon is igénybe vett betegpénztár javára rendezett tánczvigalom hozta élénk mozgalomba. A tánczvigalom január 15-én, a városi vigadó termében tartatott meg és 230 frt 63 kr. tiszta jövedelmet eredményezett.

Továbbá meg kell még említenünk a választmánynak egy, február hóban hozott határozatát, melynél fogva minden, városunkba érkezett utas egyleti tag köteles nyolcz napon belül az elnökségnél jelentkezni s ugyanitt igazolási könyvét átadni; ha pedig valamely egyleti tag itt helyben munka nélkül tartózkodik, úgy minden négy hétben köteles hátralékainak meghosszabbítása végett a választmányhoz fordulni.

Ápril 17-én tartatott meg a rendes évi közgyűlés huszonhat egyleti tag jelenlétében. Ebben jelenti a pénztárnok, hogy a betegpénztár állása ez idő szerint 624 frt 13 kr., és hogy ez évben (1887) már 150 frt fizettetett ki temetkezési költség fejében. A választmány által előterjesztett indítvány, hogy a betegpénz naponta ismét 1 frtra emeltessek, a hetijárulékok ellenben továbbra is 50 kron hagyassanak, egyhangúlag elfogadtatott és ezután a tisztikar megválasztására ment át a közgyűlés. A választás eredménye a következő volt: Koszmovszky Adolf elnök, Handl Károly elnökhelyettes, Reif József pénztárnok. Választmányi tagok: Schwertfeuer Ádám, Paral Miksa, Gábriel József, Mangold Sándor, Petrovátz Géza. Póttagok: Rammer Albert, Lehner Antal, Lutz József. Számvizsgálók: Rammer Gergely, Löffler Lipót, Rosner Adolf.

Mivel a nagybecskereki fiók-egylet már 1886. évi november hó óta járulékaival hátralékban volt, ezenkívül régebbi hátralékai is voltak, összesen 200 frttal tartozván, az ottani elöljáróság felszólíttatott, hátralékait négy hét alatt haladék nélkül törleszteni, különben valamennyi tagnak törlesztése foganatosíttatik. A helybeli választmány erélyes intézkedése folytán kijelenté végre a nagybecskereki fiók-egylet pénztárnoka, hogy ő az egylet egyedüli adósa, s

kéri a törvényes lépésektől való eltérést, egyúttal kötelezvén magát, a hátralékos összeget havi részletekben kiegyenlíteni, - ami a végleges törlesztésig pontosan meg is történt.

Hogy hasonló rendetlenségeknek, mint az a fentt érintett fiókegyletben uralkodott, jövőre eleje vétessék, elhatározta a választmány, hogy a megelőző hó járulécai illetve zárszámadásai minden rá következő hó 10-éig a fiók-egyletekből a főpénztárnokhoz beszállítandók.

A junius havi választmányi ülésen a verseczi és fehértemplomi fiók-egyletek a tagok csekély száma miatt feloszlatott, és július 24-ére rendkívüli közgyűlés hivatott össze, melynek napirendje az országos egyletbe való végleges csatlakozás, illetve a »Délmagyarországi nyomdász-egylet« feloszlata, valamint az ez évi országos nyomdász-gyűlésre küldendő képviselők választása volt.

E rendkívüli közgyűlésen elnöklő Koszmovszky Adolf kimutatja, hogy az egyleti tagok alapszabályszerűen előírt száma ($\frac{3}{4}$ rész), mi az egylet feloszlata feltételezi, jelen van, továbbá az újvidéki, nagybecskereki s lugosi fiók-egyletek, valamint a fehértemplomi, resiczai, verseczi tagtársak átiratait felolvassa, akik valamennyien a csatlakozás mellett nyilatkoznak és főleg a központra bizzák, saját legjobb belátása szerint eljárni, mire a jelenvoltak egyhangúlag elhatározzák, Temesvárott a »Délmagyarországi nyomdász-egylet« feloszlata, és az országos egyletbe való csatlakozást kimondván, az egyleti igazgatóság ennek keresztülvitelével megbízatik.

Az augusztus hó 20 és 21-iki Budapesten ülésező negyedik országos nyomdász-gyűlésre Freta János és Koszmovszky Adolf mint küldöttek megválasztottak.

Tekintettel a kedvezőbb helyzetbe jutott betegpénztárra s tekintetbe véve a csekélyebb beteglétszámot, a választmány indítványba hozta augusztus hó 1-jétől fogva a hetijárulékok leszállítást 50 krról 40 krra, mely indítvány a közgyűlés által elfogadtatott.

Ez év legfontosabb vívmánya kétség kívül az önképző-osztály alapítása, mi az országos egyletbe való csatlakozásnál föltételezve volt, és ezáltal a helybeli szaktársaknak egy rég táplált óhajta teljessült.

Az utóbbi országos nyomdász-gyűlésen, melyen valamennyi kerületi egylet - Szeben kivételével - képviseltette magát, az önképző-osztályt illetőleg a vidéki tagokra érvénnyel bíró határozatoknál ugyanis következő tétel vétetett fel: »Minden városban, a hol könyvnyomda létezik, önképző-osztály alapítandó; a hol pedig egy ilyen osztály fenntartásához a tagok megkivántató létszáma nem volna meg, az egylet egy hasonló, könyvtárral rendelkező egylettel (kötelezettség nélkül) lép összeköttetésbe.«

Hogy tehát a fentebbi pontnak meg lehessen felelni s az önképző-osztály alakítását megkezdeni, a választmány november 6-ára rendkívüli közgyűlést hirdetett, melyen Freta János, Koszmovszky Adolf, Mangold Sándor és Gábel József az önképző-osztály érdekében élénk vitát fejtek ki, mire a közgyűlés az alapítást egyhangúlag kimondotta. Az érintett osztály részére beszerzendő rendelkezési alapot illetőleg, többek között indítványoztatott, hogy a választmány, a közgyűlés utólagos jóváhagyása reményében, a betegpénztárból 100 frtnyi összeget kölcsönözzön, mely indítvány elvben elfogadtatott ugyan, de egyúttal Freta János, Mangold Sándor, Petrovátz Géza és Gábel József tagtársakból álló bizottság választott, melynek feladata, ez ügyben a budapesti központi igazgatással magát összeköttetésbe helyezni s a nevezett osztály alkotására nézve a megkivántató előmunkálatokat végrehajtani.

Megjegyezzük itt még, hogy kevés kivétellel csaknem valamennyi tagtárs csatlakozott az önképző-osztályhoz és erre november hó 12-étől kezdve a hetenkénti 10 kros járulékok befizetését megkezdették; hogy továbbá az önképző-osztály ma már fényesen gyarapszik és több mint 600 kötetből álló könyvtárral rendelkezik.

Fennmarad még végül ez év halottjairól megemlékeznünk: Wolf Károly és Winnand János temesvári s Werner Péter verseczi szaktársainkról, és az 1887-ik év, egyleti történetünknek utolsó éve is, az enyészet tengerébe merült...

A csatlakozás alkalmával következő tagokat számlált az egyesület, a kiknek - és ezt itt különösen hangsúlyozzuk - minden előbb szerzett jogaik, különösen pedig a »Délmagyarországi nyomdász-egyesület« alapítóinak a rokkant-pénztárra nézve a fenntartott nyolczéves időfolyam biztosítottak:

Temesvár:

Balázs Lajos
† Bednár János
Berey István
Csatáry Rezső
Csendes Jakab
Czinek Béla
Farda Vincze
Fecker Vilmos
Fidrant Henrik
Fischer Ferencz
Frank Gyula
† Frank Béla
Freta János
Gábrriel József
Glasz József
Gyermek György
Handl Károly
Hauk István
Hepke Vilmos
Homa József
Janáts Miklós
Jannes János
Jantsy Henrik
Knezevits Szilárd
Kopacska Pál
Koszmovszky Adolf
Lamplot Emil
Lehner György
Lill Ferencz
Löffler Lipót
Lutz József
Mangold Sándor

Mayr János
† Miklossy Ferencz
Movrin Frigyes
Paral Miksa
Pavlovits János
Petrovits György
Pokorny Ferencz
Polz Gyula
Radivojevits József
Rammer Albert
Rammer Gergely
Reif József
Reiner Lajos
Rosner Adolf
Schreier József
Schwertfeuer Ádám
Szabó Mihály
Tichy Ferencz
Tomaszesky J.
Weiss Jakab
Weissberger Manó

Ujvidék:

Dada István
Dvorzsak J.
Jankovits M.
Károly L.
Lazarevits Sándor
Malencsics Milos
Malencsics Miklós
Mhak J.
Popovits Milán
Ziemietzky Károly

Nagy-Becskerek:

Dezső Ferencz
Hegyi Gyula
Hegyi Imre
Kaufmann Zsigmond
Kempfner Lajos
Wimmer József
Wittmann Ágost

Lugos:

Kratochwill Emil
Tóth Ferencz
Wessely Antal

Lippa:

Gercsek József

Versecz:

Neumann Henrik

Resicza:

Paral Venczel
Plessel Lajos
Stetin György

Nagy-Kikinda:

† Pelzer Sebestyén

Perjámos:

Pirkmayer György

Fehértemplom:

Novotny Vilmos
Schimala Frigyes

Eddig terjed egyletünk története, a jövő 1888-ik év már e füzet keretén kívül esik, mert január hó 1-jével megszűnt egyletünk önállósága, miért is ez évvel már nem szándékunk behatóan foglalkozni s csak arról akarunk itt említést tenni, hogy ez év márczius havában a »Dél-magyarországi nyomdász-egylet« felosztatását, illetve az országos egylethez való csatlakozását tárgyzó ministeri jóváhagyás leérkezett, és hogy végül július havával az egykori »Dél-magyarországi nyomdászegylet« teljes lefizetésű alapítóira nézve adandó alkalomnál a rokkantpénztár megnyilt, és hogy ez év folytán a többi vidéki egyletek is - Pozsony és N.-Szeben kivételével - az országos egylethez csatlakoztak.

A nagy egyesüléshez való mag ki van szórva: viruljon és tenyésszen éltető gyümölcsöt Magyarország segédmunkásai javára!

Munkabér-viszonyok és árszabály-mozgalom Temesvárott

Ami a temesvári könyvnyomdákban a munkabér-viszonyokat illeti, úgy azok az 1850-ik évtől 1870-ig csaknem egyenlőek voltak. A folyó munkák szedéseért 9 pengő kr. (16 kr. mai értékben) fizettetett 1000 n után és szaktársaink abban az időben 12-14 frtot kerestek hetenként, sőt az államnyomdában 20 frtig, és e fizetéssel, az élelmi cikkek akkori árához viszonyítva, ki lehetett jönni.

Egy meghatározott árszabály sohasem létezett, és a nyomdákban többnyire a szabad egyezkedés volt szokásban. Így az államnyomdában újonan felszabadultak 9-10 frttal díjaztattak hetenként, míg ilyenek a többi nyomdákban 8 frtot kaptak. Különórák, 10 frt hetifizetések után 16 pengő krjával, azonfelül 20 és 22 pengő krjával fizettettek, míg a számoló-szedők a szedés árán felül óránként 10 krjával kárpótoltattak. Gépmesterek 12-14 frtot, nyomók ellenben 9 és 10 frtot kaptak hetenként.

Csak a 70-es évek elején, mikor a hirlapi vállalkozások jelentékeny fellendülést vettek, fizették az újságszedést 1000 n-ként 20 o. ért. krjával és a napilapoknál számoló szedők rendszeren 16-18 frtot kerestek hetenként.

Az 1873-iki válság után a nyomdászatnál is érezhetővé lett a fizetés-csökkenés; a számolás többnyire megszüntetett és hirlapoknál is részben a bizonyos pénz lett behozva, míg 1878-ban, a már éveken át tartó üzletpangás következtében a »Neue Temesvárer Zeitung«-nál az eddigelé még csak egyetlen számolásban kiállított hirlapnál is a bizonyos pénz jött szokásba, s pedig három lapszedő egyenként 18 frtot, a tördelő pedig 22 frtot kapott hetenként.

A munkabérek megszorítása mindazonáltal ez évben érte el határát, amennyiben egy helybeli nyomda felszabadultjait 5 frtjával kezdte fizetni egy-egy hétre.

Ez időtől fogva anyagi tekintetben mindig rosszabbra fordult a helyzet; 10-12 frtos hetifizetések ma már a »ragyogó« állapotok közé tartoznak és még a hirlapszedőket sem fizetik jobban, úgy hogy az átlagos keresetet alig lehet 8 frtra tenni.

Így állottak a munkabér-viszonyok Temesvárott, mikor 1886-ban végre Magyarországon a helyzet javítása iránti törekvés a nyomdászok között is mozogni kezdett. Hazánk különféle városaiban, így Pécsen, Ujvidéken, stb. erélyesen szervezkedtek; Debreczenben pedig már a munkabeszüntetésig jutottak, mikor ugyanazon év őszén Temesvárott is bizonyos mozgékonyosság kezdett kifejlődni. Így a szeptember hó 8-iki rendkívüli közgyűlésen, miként már említők, árszabály-bizottság választott, melynek feladata volt, mindazon intézkedéseket megtenni, melyek egy árszabálynak érvényt szerezni képesek, illetve a közelebbi közgyűlésnek irányzott javaslatokat tenni.

A bizottság Freta Jánost választá meg elnöknek és mindenekelőtt önkényes adakozásra hívta fel a tagtársakat, mely azonban - legyen mindjárt itt megjegyezve - nagyon siralmas eredményre vezetett, mivel a szaktársak egyetértése, mint minden vállalkozásnál, nagyon sok kívánni valót hagyott fenn.

November hó 21-ére az árszabály-bizottság általános, független nyomdász-gyűlést hitt egybe, melyen harmincz tagtárs jelent meg. A gyűlésnek Freta János által történt megnyitása után az elnökségre Handl Károly jelöltetett ki, a jegyzői toll vezetésére pedig Gábel József, ezután a napirendre - az árszabály-bizottság eddigi működésének jelentésére - került a sor. Erre felolvastattott pontról-pontra a helybeli bizottság által némileg módosított budapesti árszabály és közfelkiáltással el lett fogadva. Freta szaktársunk jelenté azután, hogy körlevelek

intéztettek Pécsre, Budapestre s Bécsbe, mely utóbbi városokból komoly eshetőségekre anyagi támogatásról lettünk biztosítva; továbbá, hogy Mayr János meg lett keresve, hívná egybe a nyomdász-főnököket tanácskozásra, s terjessze eléjük a segédek óhajtásait az árszabály behozatalát illetőleg. Mayr eleget tett a kérelemnek és kijelenté a bizottságnak, hogy a főnökök közül Magyar, Steger és Uhrmann urak elvben ugyan egyetértenek az árszabály behozatalával, de ez a fennforgó viszonyok között lehetetlen, mivel egy helybeli nyomda (Höszler)¹¹ a pizsokversenyt a legnagyobb mérvben üzi, s a munkák árát oly alacsonyra szabja, hogy egységes eljárást nem követhetnek vele. Freta előadja továbbá, hogy ő egy, erre egybehitt bizottsági ülésen indítványozta, a főnökökkel újra érintkezésre lépni; azonban egy ellenindítvány elől - gyorsabb cselekvésre áttérni - ki kelle térnie. Beszéde végén hozzá teszi Freta, hogy szaktársaink a helyzet komolyságát még nem tudják eléggé méltányolni, erről a mai gyűlés is tanúskodik, mert egy nyomda (Uhrmann) nincs is képviselve; ő tanácsolja: ne igen gyorsan haladjunk előre, különben elvégre merész visszavonulásra is el lehetünk készülve. Freta végül kéri a jelenvoltakat, hogy az eddiginél nagyobb mérvben adakozzanak, mert vállalatunkhoz háromféle eszköz kell, t. i.: pénz, pénz és ismét pénz.

A közgyűlés befejeztével a bizottság megbízást kapott, a főnökökkel újabb érintkezésbe lépni s tizennégy nap múlva egy újabb közgyűlésnek erről jelentést tenni.

A bizottság azonban utóbbi megbízatását - minthogy időközben tagtársaink egy tekintélyes részének nyilatkozatát, hogy a főnökök által el nem fogadandó árszabály esetében, a meghatározott minimumon alul dolgozó szaktársak érdekében ki nem lépnek, vagyis magukat fel nem áldozzák, megtudván - végre nem hajtotta. Hogy e részben más irányt szerezzen magának, a bizottság (melyből véleménykülönbség miatt Freta elnök kilépett), december hó 5-ére újabb közgyűlést hirdetett, melyen ötven tagtársból csak huszonkettő jelent meg, a kik erre a bizottság nézetét, a nevezett hó 8-án az árszabály behozatala végett még egy utolsó, végérvényes, általános, független közgyűlést összehívni, helyeselték. Így aztán a nevezett nap délelőtti 10 órájára a városi tanácsteremben ismételten közgyűlés hirdettetett oly megjegyzéssel, hogy jogerős határozathozatal végett a helybeli tagtársaknak legalább is háromnegyedrészre kell hogy jelen legyen; azok ellenben, a kik a megjelenésben korlátolva lennének, a közgyűlésen okvetlen megjelenő valamely szaktársuk által képviseltessék és egyúttal név-aláírásukkal kötelezvék, minden a közgyűlésen hozott határozatoknak magukat alávetni; ha fél 11 óráig a tagtársak előírt száma nem volna jelen, indítatva fogja magát érezni a bizottság, a gyűlés megtartásától elállani s megbízatását letenni.

Az említett utolsó gyűlésen csak huszonhárom tagtársunk jelent meg és ezek is anélkül hogy mások megbízatásával bírtak volna. - Ennélfogva kénytelen volt a bizottság lemondani s a tagokat a gyűjtött pénzek fölötti rendelkezési jogba helyezni.

Az oly nagy lelkesedéssel megindított árszabály-mozgalom véget ért; az eddig gyűjtött pénz (mintegy 25 forint) a németországi munkaszünetelő szaktársaknak küldetett - és az egész mozgalom, anélkül hogy célját érte volna, édesdeden elszunnyadt - egy túlvilági jobblétre!

¹¹ E nyomda az 1888. év elején zár alá került, de helyette az utóbbi években két új »taposó malom» állíttatott fel, melyek a pizsokversenyt tovább folytatják. Habár ezek a »nyomdák» nem képesek nagyobb nyomtatványok kiállítására, egy újabb árszabály-mozgalom esetére a főnökök részéről remélhetőleg nem mint akadály, - »hogy egységes eljárást lehessen követni« - fog megjelöltetni.

**GESCHICHTE
DES
TEMESVÁRER BUCHDRUCKERVEREINES**

(1851-1887)

**NEBST EINIGEN DATEN ÜBER DIE SOZIALEN VERHÄLTNISSE
DER BUCHDRUCKER TEMESVÁRS.**

**VON
JOSEF GÁBRIEL U. ALEXANDER MANGOLD**

**TEMESVÁR.
HERAUSGEGEBEN VOM VEREIN.
1890.**

Vorwort

Der Ausschuss des »Südungarischen Buchdrucker-Vereines« beschloss gelegentlich des Anschlusses an den Landes-Verein mit dem letzten Jahres-Ausweise, d. i. dem Rechnungs-Abschlusse pro 1887, gleichzeitig die Geschichte des Temesvárer Buchdrucker-Vereines (als ältesten Buchdrucker-Vereines in Ungarn) herauszugeben, um einerseits dem sechsunddreissig-jährigen Bestande unseres Vereines ein würdiges Denkmal zu errichten, andererseits aber seinen Mitgliedern ein bleibendes Andenken zu geben.

Das Studium der Quellen erwies sich aber als so zeitraubend und schwierig, dass von der gemeinsamen Veröffentlichung der Bilanz und Geschichte Abstand genommen und beschlossen wurde, die Geschichte separat erscheinen zu lassen.

Der Ausschuss betraute mit der Redaktion Johann Freta, welcher jedoch später von dieser Stelle zurücktrat.

Um nun den Beschluss des Ausschusses dennoch auszuführen, übernahmen wir im Sommer dieses Jahres diese schwierige Aufgabe.

Der eigentlichen Vereins-Geschichte fügten wir auch die seit dem Bestande unseres Vereines stattgefundenen sozialen und fachlichen Bewegungen bei, um nicht bloß eine trockene Vereins-Geschichte zu schreiben, sondern zugleich die Entwicklung der Buchdruckerkunst in Temesvár während dieser Periode zu schildern.

Ob und inwiefern uns die Lösung der gestellten Aufgabe gelungen, mögen Jene beurtheilen, welche unser mangelhaftes Vereins-Archiv kennen, und ihr Urtheil nicht etwa auf irgend eine beliebige Stelle basiren.

Von der Unvollständigkeit unserer Arbeit sind wohl am meisten wir selbst überzeugt, doch hing die Behebung der Mängel nicht von uns ab, weshalb wir auch auf freundliche Nachsicht rechnen zu dürfen glauben.

So fehlen uns u. A. Daten über die Jahre 1860-1873, von welchem Decennium absolut nichts vorfindbar war; von mehreren Sitzungs-Protokollen sind nur noch einige Bruchstücke vorhanden.

Indem wir schliesslich die geehrten Kollegen ersuchen, dieses Werk mit Wohlwollen aufzunehmen, etwaige Irrthümer oder wegen Mangel an Daten nicht Erwähntes in der »Typographia« zu rektifiziren, sagen wir gleichzeitig all Jenen, die uns in unserer Arbeit durch Lieferung von Daten zuvorkommend unterstützten, unseren wärmsten Dank.

Temesvár, im Monat Dezember 1889.

Die Verfasser

Einleitung

Bevor wir uns mit dem eigentlichen Gegenstand dieses Werkchens dem Vereins- und sozialen Lohen der Huchdruckerschaft Temesvár's - befassen, wollen wir einige Daten über die Einführung, sowie über den Stand des Buchdruckergewerbes in dieser Stadt zur Zeit der Gründung unseres Vereines anführen und dessen weitere Entwicklung bis zur neuesten Zeit in Kurzem skizziren.

Die durch Johann Gutenberg im Jahre 1450 gemachte Erfindung der Buchdruckerkunst hat in Ungarn am frühesten eine gastfreundschaftliche Aufnahme, wenn auch nicht immer eine fortgesetzte Pflege gefunden. Ofen, zur Zeit der Erfindung der typographischen Kunst die Residenz des Königs Mathias Korvinus und durch diesen grossen Herrscher zum Emporium der Wissenschaft im Ungarlande erhoben, konnte eine so einflussreiche Kunst nicht lange entbehren. Der Freund und Kanzler des Königs, Ladislaus Geréb, berief 1472 einen Deutschen, Andreas Hess, aus Venedig, wo er damals arbeitete, nach Ofen, um daselbst auf Kosten des Hofes die höchst seltene «Chronica Hungarorum, Budae 1473» in Folio zu drucken.

Allmähig verbreitete sich sodann Gutenberg's Kunst im Lande und soll in Temesvár bereits vor der letzten Türkenherrschaft (d. i. um die Zeit 1480-1500) Eingang gefunden haben und durch die Patres des Jesuiten-Ordens ausgeübt worden sein. Leider können für diese Vermuthung keine sicheren Beweise erbracht werden, da während der 164 Jahren, wo sich die Stadt in Türkenhänden befand, Archive, sowie Alles, was hierüber Andeutungen enthalten könnte, vernichtet wurde. Immerhin gewinnt diese Annahme schon darum viel an Wahrscheinlichkeit, da es kaum für möglich gehalten wird, dass in Temesvár, zur damaligen Zeit die zweitwichtigste Stadt des Landes, die Typographie erst 216 Jahre, d. i. im Jahre 1766, worüber die ersten sicheren Anhaltspunkte vorliegen, ein Heim aufgeschlagen haben soll, wo sie doch in der Hauptstadt Ofen schon 22 Jahre nach ihrer Erfindung anzutreffen war.

Im Jahre 1766 meldeten sich nämlich beim Temesvárer Magistrate gleichzeitig zwei Bewerber um die Erlaubniss zur Errichtung von Buchdruckereien. Das Dokument, mittelst welchem der Magistrat die Eingabe an die Landes-Regierung leitete, erliegt heute noch im städtischen Archive und hat folgenden, getreulich wiedergegebenen Wortlaut:

»Anton Kolb ein Buchdrucker gesell von Ofen machet das schriftliche Ansuchen, womit ihm erlaubt werden möchte, eine Buchdruckerey zu errichten; massen er nicht nur allein dieser, sondern auch des Kupfer Stich druckens kundig, seine Echewürthin auch verschiedener Arbeiten erfahren wäre; also, dass sie sich auf ein: so andere Arth ehrlich durch zu bringen gedenketen: Obwohlen sich nun auch ein anderer Buchdrucker gesell von Hermannstadt aus Siebenbürgen gemeldet, der erstere Suplicant hingegen mittels eingeholter Nachricht von ofen belobt worden, folgsam diesem letzteren um so mehrers vorzuziehen, als man nicht wissen kann, was etwa der letztere in Schild führe, als welcher immerhin unter Lutheraner und Calviner in Siebenbürg serviret hat, dahero beschlossen: In betreff des Ersteren Suplicanten die gutachtliche Anzeige an eine hochlöbl. Landes Admaon zu machen.«

Zur Erläuterung obigen Zitates wollen wir hier bemerken, dass die damalige Landes-Administration des Banates von der Regierung strenge Weisung hatte: alle Ungläubigen, darunter nicht nur Heiden, Türken und Juden, sondern auch Lutheraner und Calvinisten verstanden, von der Stadt abzuschaffen, und auf keine Weise zu dulden, daher auch der Bewerber Anton Kolb die Konzession zur Errichtung einer Buchdruckerei bekommen hat.

Ob sich die Buchdruckerkunst in Temesvár von diesem Zeitpunkte an weiter entwickelte, oder aber eine Unterbrechung erlitten hat, lässt sich abermals nicht mit Bestimmtheit sagen, da hierauf bezüglich keinerlei Daten vorzufinden sind. Doch ist der letztere Umstand als der wahrscheinlichere anzunehmen, da wir erst zu Anfang dieses Jahrhunderts wieder von einer Buchdruckerei Erwähnung finden, welche Karl Josef Klapka, der Vater des nachmaligen 48-er Honvéd-Generals, hier errichtete. Diese Druckerei ging später in das Eigenthum Josef Beichel's über.

Im Jahre 1851, zur Zeit, in welche die Gründung des Temesvárer Buchdrucker-Vereines fällt, finden wir bereits 3 Druckereien am hiesigen Platze, und zwar: die Filiale der k. k. Staatsdruckerei,¹² Buchdruckerei Josef Beichel und Buchdruckerei M. Hazay & Sohn.

Von diesen drei Druckereien wurde die Staatsdruckerei-Filiale im Jahre 1868 nach Ofen verlegt, während sich die anderen zwei, natürlich an andere Eigenthümer übergegangen, noch bis in die neueste Zeit aufrechterhielten.

Die Josef Beichel'sche Officin wurde nach Ableben des Eigenthümers vier Jahre hindurch von dessen Erben weitergeführt und sodann im Jahre 1856 an die sich später in der hiesigen Buchdruckerwelt eines vornehmen Rufes erfreuenden Karl Gustav Förk und Ernest Steger verkauft, welche dieselbe unter der Firma »Förk & Comp.« bis zum Jahre 1871 führten, um welche Zeit diese Druckerei in das alleinige Eigenthum Förk's überging. Als in Folge schlechten Geschäftsganges Förk die Druckerei zu verkaufen genöthigt war, erstand dieselbe im Jahre 1884 ein Nichtfachmann, Emil Höszler. Schon nach vier Jahren, zu Anfang des Jahres 1888, wechselte die Druckerei wieder ihren Besitzer, und zwar kaufte dieselbe Heinrich Uhrmann, um sie sofort an einen Unternehmer nach Békés-Csaba weiterzuverkaufen.

Die Hazay'sche Druckerei wurde nach Ableben des Chefs der Firma von 1863-1867 durch die Witwe desselben, Frau Rosa Hazay, geleitet und sodann durch Ernest Steger angekauft, welcher heute noch Eigenthümer derselben ist.

Die nächstfolgende Buchdruckerei wurde hier durch die Papierhändler Brüder Magyar im Jahre 1865 eröffnet und durch Ankauf einer zweiten später hier errichteten Buchdruckerei im Jahre 1872 bedeutend vergrößert. 1885 durch eine Stereotypie bereichert, nimmt dieses Geschäft auch heute noch eine hervorragende Stelle unter den bestehenden Buchdruckereien ein.

Im Jahre 1867 etablirte in der Vorstadt Fabrik Karl Diemer eine zeitgemäss wohleingerichtete Buchdruckerei, welche 1872 durch die Verwaltung der Csanáder Diöcese angekauft wurde und bis zur Zeit unter der Firma »Csanáder Dioecesan-Buchdruckerei« durch Johann Mayr umsichtig geleitet wird.

Weiters errichtete hier im Jahre 1869 der Zeitungsverleger Martin Uhrmann eine Buchdruckerei, welcher schon in wenigen Monaten der Redakteur Emanuel Blau als Kompagnon beitrug. 1870 finden wir diese Buchdruckerei bereits im alleinigen Eigenthum Blau's und 1872 ging dieselbe in das Eigenthum der Firma Brüder Magyar über.

In den Jahren 1878-1880 betrieb hier die aus Serbien emigrierte »Karagyorgyevits-Partei« eine Buchdruckerei in der Vorstadt Josefstadt, verbunden mit einem Zeitungs-Verlag serbischer Partei-Tendenz, ohne jedoch ihren Zweck erreicht zu haben; und nachdem die Druckerei zwei

¹² Dieselbe hatte 4 Maschinen, 2 Handpressen, 2 Glättpressen, 1 Satinir-Maschine mit 2 grossen Stahlplatten, 1 ganze Buchbinderei-Einrichtung, 1 gut eingerichtete Schriftgiesserei mit Gyps-Stereotypie, 2 Stein-druckpressen mit Zugehör und viele Steine, und einen Papiervorrath im Werthe von 8000 fl., grosstentheils von der Schlögmühle.

Jahre hindurch unbenützt stand, übergang sie 1882 in das Eigenthum des Redakteurs des Witzblattes „Posaune“, C. L. Lechenmayer (Nichtfachmann) und besteht noch derzeit unter der Firma »Posaune-Buchdruckerei.«

Das Jahr 1879 bereicherte Temesvár abermals mit einer neuen Druck-Anstalt; der Papierhändler Heinrich Uhrmann, der bereits mehrere Jahre eine amerikanische à la minute-Druckerei besass, erweiterte dieselbe zu einer regelrechten Buchdruckerei, welche heute, vereint mit der im Jahre 1888 von Emil Höszler erstandenen ehemaligen »Südungarischen Lloyd-Druckerei« glänzend prosperirt.

Gegen Ende des Jahres 1882 tauchte wieder eine Druckerei in unserer Stadt auf, welche sich jedoch nur bis Anfangs des Jahres 1885 unter der Firma »Südungarische Lloyd-Druckerei« erhielt. Sodann ging dieselbe in das Eigenthum des Emil Höszler über und wurde von diesem mit seiner bereits bestehenden (ehemals Förk'schen) Druckerei vereint betrieben, bis sie, wie bereits erwähnt, 1888 von Heinrich Uhrmann angekauft worden ist.

Wenn wir noch der im Jahre 1883 in der Vorstadt Josefstadt durch den hiesigen Collegen Julius Freund neueröffneten und auch heute noch existirenden Buchdruckerei, sowie der 1884 kurze Zeit in der Vorstadt Fabrik bestandenen Druckerei der Collegen Heinrich Fidrant und Josef Lutz, weiters der vom Jahre 1881 bis 1887 bestandenen à la minute-Druckerei des Leopold Fried und schliesslich der von einer Aktien-Gesellschaft seit Ende 1887 betriebenen Buchdruckerei der »Südungarischen Buchdruckerei- und Verlags-Genossenschaft« unter der Leitung des Julius Polz Erwähnung thun, so haben wir, insoweit uns Daten zur Verfügung standen, unsere Aufgabe, über das in Temesvár sich namentlich in den letzten Jahren so rasch emporgeschwungene Buchdrucker-Gewerbe eine Entwicklungs-Uebersicht zu geben, hiemit erledigt.

Möge unser Gewerbe auch in Hinkunft einen erfreulichen Aufschwung nehmen, nicht nur zu Nutz und Frommen der Menschheit und Wissenschaft, sondern auch zum Wohle der Jünger unseres grossen Meisters Gutenberg!

Im innigsten Zusammenhange mit dem Buchdrucker-Gewerbe steht seit jeher die Journalistik; deshalb glauben wir, dass Einiges über das Zeitungswesen Temesvár's hier angeführt nicht ohne Interesse sein wird.

Die älteste Zeitung, von welcher wir Kenntniss erlangt haben, existirte hier im Jahre 1805, also zu einer Zeit, wo die Journalistik auch im übrigen Europa erst im Entstehen begriffen war. Diese Zeitung führte den Titel „Temesvárer Wochenblatt“, erschien in Quart- Format und wurde auf grauem Fliesspapier gedruckt. Leider war auf dem uns vorgelegten Exemplare weder Jahrgang, noch aber die Druck-Anstalt angegeben.

Von den weiters in Temesvár bis zu dem Jahre 1853 erschienenen Zeitungen finden wir in Johann N. Preyer's »Monographie der kön. Freistadt Temesvár« die nachfolgenden angeführt, welche jedoch insgesamt um die erwähnte Zeit wieder von der Bildfläche verschwunden waren: „Banater Zeitschrift für Landwirthschaft, Handel, Künste und Gewerbe“, „Thalia“, „Temesvárer Wochenblatt“, „Der Südungar“, „Der Telegraph“, „Euphrosine“, „Banater Courier“, „Unterhaltungs-Blätter“ und „Grenzbote“.

Nach der absoluten Herrschafts-Epoche, namentlich seit dem Jahre 1867, nahm die Journalistik, wie im ganzen Ungarn, auch in Temesvár eine raschere Entwicklung. Die Zeitungen tauchten wie Pilze auf, wenn auch allzuoft nur für eine kurze Lebensdauer.

Bis zum Anfange des Jahres 1889 haben wir, soweit wir Kenntniss erlangten, nachstehende Blätter zu verzeichnen, die auf dem Gebiete des geistigen Horizontes Temesvár's aufgetaucht

und wieder verschwunden sind: „Temesvárer Volksblatt“, „Wochenkrebs“, „Gasthofzeitung“, „Der Hausfreund“, „Jugendblätter“, „Südungarische Lehrerzeitung“, „Hausfrauen-Zeitung“, „Die Laterne“ (illustriertes Witzblatt), „Union“ (Freimaurerzeitung), „Südungarischer Bote“, „Temesvárer Lloyd“, „Temesvárer Tagblatt“, „Temesvárer Mittagsblatt“, „Temesvárer Damenzeitung“, „Der Beobachter“, „Neuer Landbote“, „Végrehajtók Lapja“, „A Délmagyarországi tanítóegylet Közlönye“, „Beamtenzeitung“, „Volkswirtschaft“, „Temesvári Hírlap“, „Hygiena si scula“, „Timisiana“, „Briculiciu“, „Südungarischer Lloyd“, „Südungarische Presse“, „Narodni Glasnik“, „Neue Südungarische Zeitung“.

Gegenwärtig erscheinen noch die Tagesblätter „Temesvárer Zeitung“ (gegr. 1851), „Neue Temesvárer Zeitung“ (gegr. 1867), „Délmagyarországi Közlöny“ (von 1871 bis 1880 unter dem Titel „Temesi Lapok“, von da an bis 1888 unter dem Titel „Délmagyarországi Lapok“ erschienen); ferner das Wochen-Witzblatt „Die Posaune“ (seit 1875), die Wochenblätter „Der Landbote“ (gegr. 1871) und „Der Freimüthige“ (gegr. 1885), sowie zwei rumänische Wochenblätter „Luminatorul“ (seit 1879) und „Gazeta poporului“ (seit 1885).

Gleichwie unsere Kunst sich von Deutschland aus über das übrige Europa verbreitete, so sind auch die Buchdruckervereine und Unterstützungs-Kassen deutschen Ursprungs.

Die ersten authentischen Nachrichten über Gründung regelrechter Buchdrucker-Kassen stammen aus dem Ende des achtzehnten Jahrhunderts und zwar gründete laut einer: »Zur Arbeiter-Versicherung, Geschichte und Wirken des Unterstützungs-Vereines deutscher Buchdrucker« betitelten und 1882 vom Vereins-Vorstande herausgegebenen Broschüre, der Setzer Karl Christian Meinhold in Dresden im Jahre 1768 im Vereine mit elf anderen Kollegen eine Kranken- und Begräbniskassa unter dem Titel »Dresdener allgemeine Buchdrucker-Kassa«, die sich 1821 mit einer 1802 gegründeten Witwenkassa vereinigte und nun auch Invaliden- und Witwen-, sowie Reise-Unterstützung gewährte. Die zweite örtliche Buchdruckerkassa wurde; 1781 in Berlin gegründet und als dritte im Bunde kam 1784 Schwerin in Mecklenburg dazu.

Diese drei deutschen Buchdrucker-Kassen sind also gewissermassen als die Vorläufer unserer Organisation zu betrachten, obwohl auch diese wie alle ähnlichen später auftauchenden Vereine von der Oberfläche wieder verschwanden, bis erst im Jahre 1866 in Leipzig der Grundstein zum heutigen »Unterstützungsverein deutscher Buchdrucker« gelegt wurde.

In unserem Vaterlande Ungarn lebten die Buchdrucker zu Beginn dieses Jahrhunderts noch in gar bedauernswerthen Verhältnissen und waren oft dem grössten Elende ausgesetzt, während andere Gewerbetreibende schon ihre Zunftkassen organisirt hatten, aus welchen die Gehilfen mit Unterstützungen bedacht wurden.

Erst im Jahre 1837 begann in Ofen in der Universitäts-Buchdruckerei der erste Kranken-Unterstützungs- und Leichenbestattungsverein seine Wirksamkeit, welchem Beispiele zu Beginn der Vierziger-Jahre schon mehrere Druckereien der Hauptstadt folgten.

Das Jahr 1848 brachte etwas mehr Leben in die Kollegenschaft, zu welcher Zeit in Budapest eine »Allgemeine Buchdrucker-Reise-, Krankenunterstützungs- und Leichenbestattungs-kassa«, in Wien aber der »Buchdrucker-Fortbildungsverein« gegründet wurde. Doch die absolutistische Regierung duldete derlei Vereine nicht; der Wiener Verein wurde schon im Herbst des Gründungsjahres, der Budapester aber am 1. März 1853 aufgelöst.¹³

¹³ Im Jahre 1861 neugegründet, begann derselbe am 1. März 1862 seine Wirksamkeit und entwickelte sich successive zum heutigen Landesverein.

I.

Gemeinschaftliche Buchdrucker-Kranken- und Viatikums-Kassa in Temesvár

(1851-1857)

Wie bereits erwähnt, hatte Temesvár zu Beginn der Fünfziger-Jahre drei Druckereien, in welchen insgesamt circa 50 Kollegen, zumeist Ausländer konditionirten, - die, fern von allen Verwandten, im Erkrankungsfalle einzig und allein auf sich selbst angewiesen waren.

Zwar hatte der frühere Besitzer der Beichel'schen Druckerei, Karl Josef Klapka, seinerzeit im hiesigen Spital für kranke Buchdrucker ein Kapital von 1000 Gulden Konventionsmünze deponirt, welcher Betrag auch von Herrn Beichel bei dem Kaufe der Druckerei mitübernommen wurde, jedoch mit der urkundlichen Feststellung, dass derselbe ausschliesslich nur für Mitglieder der Beichelschen Druckerei verwendet werden darf.

Es war somit nur natürlich, dass das Bedürfniss einer Vereinigung zum Zwecke der gegenseitigen, allgemeinen Unterstützung unter den hiesigen Buchdruckern lebhaft hervortrat und die Gründung einer »Buchdrucker-Kranken- und Viatikums-Kassa« zu Anfang der Fünfziger-Jahre eifrigst: besprochen wurde, ohne jedoch greifbare Formen angenommen zu haben.

Der Initiator der Bewegung war Alexander Liesecke,¹⁴ ein Preusse, welcher im September 1851 neuerlich ein Zirkular an die hiesigen Buchdrucker ergehen liess, welches wir nachstehend reproduzieren:

Werthe Kollegen!

Schon zu Anfang dieses Jahres fühlte die grosse Mehrzahl der hiesigen Buchdrucker das Bedürfniss, eine Vereinigung zum Zwecke der gegenseitigen Unterstützung unter sich hervorzubringen. Zu diesem Behufe wurden einige gemeinschaftliche Besprechungen abgehalten, bei denen man - durchdrungen von der Wichtigkeit und Nothwendigkeit eines solchen Institutes, den einstimmigen Beschluss fasste: hierorts eine Buchdrucker-Kranken- und Viatikums-Kassa zu gründen. Der Beschluss war fast seiner Ausführung nahe, als durch das Insreinebringen einiger unwesentlicher Punkte die Sache einen Aufschub erlitt, der sich - leider! - bis auf den heutigen Tag erstreckt hat. - Kollegen! Es ist die höchste Zeit! schütteln Sie ab jene Theilnahmlosigkeit, jene Gleichgiltigkeit gegen Dinge, die für jeden Buchdrucker von der höchsten Wichtigkeit sein sollten; denn was ist wohl nützlicher, edler, als eine Vereinigung zur Unterstützung unserer kranken und wandernden Brüder? Besonders hier an diesem Orte, wo fast ein Jeder von uns fremd, fern von allen Freunden und Verwandten, nur auf sich selbst, auf seine eigene Hilfe angewiesen ist; gewiss nirgend dürfte eine Krankenkassa nothwendiger erscheinen als hier, wo durch die herrschenden ungünstigen Gesundheitsverhältnisse ihr Bestehen zum unabweislichen Bedürfniss wird. Ebenso verhält es sich mit der Viatikums-Kassa. Wo bedarf wohl der reisende Kollege der kräftigen Unterstützung dringender, als in diesem Lande, wo er nicht wie in Deutschland jeden Tag, eine andere Stadt, andere Druckereien trifft, sondern wo er oft Tage lang umherwandern muss, ohne nur einen einzigen Kreuzer an Viatikum zu erhalten. Sie werden zwar darauf erwidern: »Wir haben noch keinen Reisenden ohne Unterstützung gelassen!« Gewiss nicht! - aber

¹⁴ Gegenwärtig Buchdruckereibesitzer in Osnabrück.

ist es nicht schöner, für uns wie für den Fremden bequemer, wenn ihm in einer Druckerei aus der gemeinschaftlichen Kassa das Viatikum verabfolgt wird, als wenn er in jeder Druckerei besonders die paar Kreuzer zusammenholen muss, wobei noch ausserdem die arbeitenden Kollegen von der Unbequemlichkeit des jedesmaligen Sammelns belästigt werden. - Blicken Sie hin nach Wien, meine Herren! mit welch' schönem Beispiele uns die Hauptstadt vorangegangen; schauen Sie sich um in Deutschland, ob wohl noch ein einziger namhafter Druckort existirt, in welchem keine Unterstützungskassa besteht? Und dann bedenken Sie die Nachtheile, welche uns für den Fall der Rückkehr nach Deutschland daraus erwachsen dürften, wenn wir so lange an einem Orte konditionirten, ohne in irgend eine Unterstützungskassa gesteuert zu haben.

Kollegen! In der Voraussetzung also, dass Sie überzeugt sind von der Nothwendigkeit und Nützlichkeit einer Kranken- und Viatikums-Kassa, dass Sie durchdrungen sind von dem Wunsche und dem festen Willen, ein derartiges Institut hierorts zu gründen, unterlasse ich jede fernere Auseinandersetzung und Anpreisung des Zweckes einer solchen Vereinigung, sondern fordere Sie hiermit auf: ernstlich und kräftig ans Werk zu gehen, um in kürzester Zeit ein Institut ins Leben treten zu lassen, zu welchem nachstehenden Statut-Entwurf zur gefälligen Beachtung und Berathung Ihnen vorzulegen ich mir erlaube.

Temesvár, im September 1851.

A. Liesecke.

Der ebenfalls zirkulirte Statuten-Entwurf enthielt folgende bemerkenswerthe Punkte:

Jeder in Temesvár konditionirende Buchdrucker muss dem Vereine angehören und machen ihm dies die Herren Prinzipale bei der Aufnahme zur Pflicht. - Der Beitrittsbetrag ist mit 1 Gulden, der Wochenbeitrag mit 10 Kreuzer Konventions-Münze festgestellt. Die Beiträge der Herren Prinzipale werden deren eigenem Ermessen anheimgestellt. Die auf diese Weise einkommenden Gelder werden so lange zu einem unantastbaren Fond gesammelt, bis derselbe die Höhe von 100 Gulden Konventions-Münze erreicht hat, von welchem Zeitpunkte an die Kassa ihre Unterstützungs-Thätigkeit beginnt. Jeder Lehrling zahlt sowohl bei seinem Eintritt in die Lehre, als bei seinem Freiwerden 5 Gulden Konventions-Münze in die Kassa. Ausgenommen hievon sind nur diejenigen Lehrlinge, deren Armuth durch das Zeugniß des Prinzipals und der Gehilfen der betreffenden Druckerei dargethan ist. Die Kassa gewährt bei entretender Erkrankung 2 Gulden Unterstützung für die erste Woche, für die zweite und jede folgende Woche bis zur Dauer eines halben Jahres 3 Gulden, von welchem Zeitpunkte wiederum wöchentlich 2 Gulden noch weitere drei Monate hindurch gezahlt werden; nach Verlauf dieser Zeit erlischt der Anspruch auf Unterstützung. Bei Krankheiten von weniger als 8 vollen Tagen kann keine Unterstützung beansprucht werden. Jährlich werden zwei ordentliche Generalversammlungen abgehalten. Wer bei einer Generalversammlung ohne vorherige genügende Entschuldigung ausbleibt, zahlt eine Ordnungsstrafe von 20 kr. Konventions-Münze. Jeder hier durchreisende Kollege erhält 1 Gulden 30 Kreuzer Konventions-Münze Viatikum; ist er länger als drei Monate hintereinander auf der Reise, so erhält er 2 Gulden Konventions Münze Viatikum. Sollte ein Fremder noch nach empfangenem Viatikum Kondition erhalten, so hat er dasselbe zurückzuzahlen.

Schliesslich wurden diejenigen Kollegen, welche sich mit einer »Buchdrucker-Kranken- und Viatikums-Kassa in Temesvár« einverstanden erklären, ersucht, ihre Zustimmung durch die Beifügung ihrer Namensunterschrift kund zu geben, den Statuten-Entwurf ihrer Prüfung zu unterziehen und etwaige Bemängelungen und Verbesserungs-Vorschläge anzubringen.

Das Zirkular erzielte einen glänzenden Erfolg, denn 30 Kollegen erklärten sich bereit, der Unterstützungs-Kassa beizutreten; der gegebene Impuls wurde lebensfähig. Diese 30 Kollegen, deren wackeren Gesinnung die Nachkommenschaft einen stets mehr und mehr erstarkenden, wirklich humanitären Verein verdankt und deren Namen und Andenken als die Gründer einer mächtigen Institution von jedem Buchdrucker Temesvár's verehrt zu werden verdienen, waren folgende:

In der Staatsdruckerei: **Karl Bruss, Josef Bonzer, Franz Förchtegott, Ferdinand Förchtegott, Karl Glinz, Alexander Liesecke, Lorenz Most, Johann Möltzer, Rabsky, Josef Riesz, A. Siebenhaar, Franz Strammer, Trandville, Karl Triwald, M. G. Vollmann.**

In der Beichel'schen Druckerei: **Christian Grathwohl, Balthasar Hall, Franz Kraft, W. Mach, Ign. Mederschitzky, Franz Regensburger, Thomas Sirowy, J. Wallesch, Joh. Wentzely, Karl Wurst.**

In der Hazay'schen Druckerei: **Valentin Euler, Jakob Grätz, Josef Hinterreither, F. Möltzer, L. Wang.**

Infolge der günstigen Aufnahme, welche das Gründungsprojekt der Unterstützungskassa sich seitens der Kollegenschaft erfreute, konnte schon nach kurzer Zeit, am 30. September 1851, die konstituierende Versammlung stattfinden, welche von Alexander Liesecke im Lokale »zum König von Griechenland« einberufen wurde. Hier ward der Statuten-Entwurf durchberathen und beschlossen, denselben der Landesregierung zur Genehmigung zu unterbreiten und die ersten Vereins-Funktionäre gewählt. Der Setzer Alexander Liesecke, als der Initiator, wurde mit der Vorstandswürde bekleidet, während man den Buchdruckereibesitzer Josef Beichel zum Kassier und Wenzel Mach zum Assistent wählte.

Der Titel des Vereines war nach den Statuten: »Gemeinschaftliche Buchdrucker Kranken- und Viatikumskassa in Temesvár.«

Die der hiesigen hohen k. k. Landes-Regierung eingerichten Statuten sind mittelst Verordnung vom 22. Oktober 1851 Z. 11.446/5546 mit dem Beifügen bestätigt worden, »dass allen Versammlungen der Herr Stadthauptmann beiwohnen wird, welcher von jeder beabsichtigten Versammlung in Kenntniss zu setzen ist.«

Im November desselben Jahres erklärte die Firma Josef Beichel durch einen monatlichen Betrag von 1 Gulden 10 kr. in KonventionsMünze die ins Leben getretene »Buchdrucker-Kranken- und Viatikumskassa« zu unterstützen. Desgleichen erklärte sich die Firma M. Hazay & Sohn bereit, alljährlich in die Kassa pränumerando einen Betrag von 5 Gulden in Konventions-Münze zu leisten. Die diesbezüglichen, an das Vereins-Präsidium gerichteten Schreiben waren von den Faktoren Ignaz Mederschitzky, respektive Josef Hinterreither unterzeichnet.

Mit der Direktion des städtischen Spitales wurde die Vereinbarung getroffen, dass kranke Mitglieder des Vereines gegen eine vom Vorstande ausgestellte Anweisung ins Spital aufgenommen werden und nach erfolgter Genesung der Kassa die Rechnung (20 Kreuzer Konventions-Münze pro Tag) zuzustellen sei.

Das Jahr 1852 machte gleich zu Beginn die Abhaltung einer ausserordentlichen Generalversammlung nothwendig; der zeitweilige Vorsteher des Vereines, Alexander Liesecke,¹⁵ stand im Begriffe, Temesvár zu verlassen, während die Stelle eines Kassiers in Folge Ablebens Josef Beichel's in Erledigung gekommen war. Diese beiden Funktionen neu zu besetzen, war in erster Linie Aufgabe dieser ausserordentlichen Generalversammlung, welche am 4. Jänner im Beisein des Stadthauptmanns Peter Csermena im Lokale »zum blauen Hecht« stattfand und an welcher 28 Mitglieder Theil nahmen. Die mittelst Stimmzettel erfolgte Abstimmung ergab die Wahl Karl Bruss' zum Vorsteher und Bodrilla's zum Kassier.

Auch legte bei dieser Gelegenheit Johann Wentzely¹⁶ das Kassa-Journal über die Zeit vom 3. November bis 28 Dezember 1851 vor, aus welchem zu ersehen war, dass der Verein in dieser Periode 125 fl. 22 kr. Konventions-Münze eingenommen und 3 fl. (an Viatikum) verausgabt hat; 122 Gulden aber wurden in der »Ersten Temesvárer Sparkassa« deponirt.

Somit war auch der statutenmässige Fond (100 Gulden) bereits erreicht und die Rechte der Mitglieder auf Krankenunterstützung konnten mit 5. Jänner in Kraft treten.

Recht lobenswerth müssen wir hier den Schaffensdrang unserer damaligen Kollegenschaft erwähnen. Der Verein hat zur Zeit der oberwähnten Generalversammlung seine aktive Thätigkeit noch kaum begonnen, als man dessen humanen Wirkungskreis auch schon erweiterte. Ueber Antrag des Mitgliedes Hall debattirte man über die Ausfolgung einer Unterstützungs-Summe bei Sterbefällen, welche in der Höhe von 20 Gulden Konventions-Münze zu gewähren beschlossen wurde.

Auch ein Ehrenmitglied zählte der Verein bereits um diese Zeit in der Person des Redakteurs des »Telegraph«, Karl Hirschfeld, welcher durch Zahlung eines gewissen Betrages freiwillig sein Scherflein zur Unterstützungskassa beitrug.

Die erste statutenmässige Generalversammlung fand am 4. April desselben Jahres in der k. k. Saatsdruckerei-Filiale statt, in welcher die Mitglieder dieser Offizin nachfolgende Anträge einbrachten und die auch sämmtlich zum Beschlusse erhoben wurden: das Krankengeld mit 40 kr. pro Tag festzusetzen; beim nächsten Begräbnisse Fackeln und Flöre anzuschaffen und die Begräbnissunterstützung auf 30 Gulden zu erhöhen; die Handkassa soll aus 40 Gulden, das Minimum der Hauptkassa in 200 Gulden Konventionsmünze bestehen.

Für die nächste Verwaltungs-Periode wurde zum Vorsteher Wenzel Mach, zum Vorsteher-Stellvertreter Lorenz Most und zum Kassier Franz Förchtegott sen. gewählt, doch scheint bereits damals die Führung der Vereinsleitung nicht zu den angenehmsten Dingen gezählt zu haben, denn schon am 12. September war abermals die Abhaltung einer ausserordentlichen Generalversammlung nöthig, um die in Folge Abdankung der Vorstellung nothwendig gewordene Neuwahl vorzunehmen, bei welcher Gelegenheit Franz Förchtegott sen. zum Präses, Johann Wentzely zum Kassier und Lorenz Most zum Assistent gewählt wurde.

¹⁵ Alexander Liesecke, welcher hierauf in Wien in der Staatsdruckerei konditionirte, wurde im Vereine mit dem ebenfalls hier als Gründer der Krankenkassa bezeichneten Karl Glinz von einem aus der Temesvárer Staatsdruckerei nach Wien übersiedelten Setzer Namens Lobenschuss als politischer Aufwiegler denunzirt und deshalb aus Oesterreich-Ungarn ausgewiesen. In Folge dieser Anzeige wurden auch hier in Temesvár bei den Kollegen, welche mit Liesecke und Glinz in freundschaftlicher Verbindung standen Recherchen gepflogen, jedoch ohne eine Spur von Wahrheit in der von Lobenschuss gemachten Verdächtigung zu finden.

¹⁶ Johann Wentzely starb am 20. August 1889 als Buchdruckereibesitzer in Lugos. Bei seinem Auscheiden in Temesvár überreichten ihm die Kollegen zum Andenken eine silberne Schnupftabakdose.

Der erste Todte des Vereines war der Schriftsetzer Hauck zu Anfang des Jahres 1852 und der nächste Karl Triwald, welcher im September desselben Jahres das Zeitliche segnete. Zur Beerdigung des Letzteren musste das letzte in der Sparkassa hinterlegte Geld mobil gemacht werden, da die Handkassa in Folge des immer mehr wachsenden Krankenstandes bereits vollkommen erschöpft war.

Im nächsten Jahre (1853) hat sich der Kassastand wieder etwas gebessert, ohne dass eine besondere Massnahme hiezu nothwendig geworden wäre. Die abgehaltene Generalversammlung leistete nur der Form Genüge, indem die Vereinsleitung die Mitglieder zur Genehmigung des Präsidial- und Kassaberichtes berief.

Umso lebhafter gestaltete sich das Vereinsjahr 1854. Der Mitgliederstand des Vereines hatte sich bereits zu einer imposanten Höhe emporgeschwungen und legte man für die Sache auch ein ziemlich reges Interesse an den Tag; Beweis dafür, dass die für den 15. Oktober einberufene Generalversammlung von 51 Mitgliedern besucht war, eine Zahl, die wir bei Versammlungen der Neuzeit nicht zu zählen im Stande sind. Die bei der Generalversammlung abwesend gewesenen Mitglieder Brich, Dolezsal, Luks, Wang und Wieszmann wurden laut Statut zur Leistung der Ordnungsstrafe verpflichtet.

Der Kassier Johann Wentzely berichtete über die Kassa-Gebahrung von Mai bis inklusive September 1854 und zeigt sich mit Ende September ein Kassastand von über 235 fl. 32 kr. Konventions-Münze.

Die Neubesetzung der Vereinsleitung ergab die Wiederwahl des Kassiers Wentzely und des Assistenten Most, während als Vorsteher Ludwig Stehr neugewählt erscheint.

Der Gesundheitszustand unter den Mitgliedern war in diesem Jahre der denkbar schlechteste. Temesvár war zu dieser Zeit ein solch' ungesunder Ort, dass die hieherkommenden fremden Kollegen fast ausnahmslos das Wechselfieber bekamen und der Krankenstand des Vereines stets mehr und mehr anwuchs.

Infolge dieses Umstandes überstiegen die Ausgaben auch gar zu bald die Einnahmen um ein Erhebliches, und zwar betrugen vom 1. Dezember 1853 bis 1. Dezember 1854 die Einnahmen 584 fl. 54 kr., die Ausgaben 643 fl. 04 kr., mithin letztere um 58 fl. 10 kr. mehr.

Die Vereinsleitung sah sich daher genöthigt, dem Defizite für die Hinkunft ein Aequivalent entgegenzustellen und berief für den 24. Dezember eine ausserordentliche Generalversammlung ein, welcher sie diesbezüglich Vorschläge machte.

Nach dem Voranschlage der Vereinsleitung gingen nach den derzeitigen 58 Mitgliedern 572 fl. 16 kr. ein, daher die Ausgaben, bloß mit 643 fl. 04 kr. des letzten Jahres angenommen, schon ein Mehr-erforderniss von 90 fl. 48 kr. beanspruchen würden, welchen Abgang der momentane Kassastand von 231 fl. 52 kr. für die Dauer und bei eventuellen ausserordentlichen Fällen nicht ertragen könnte.

Die Mitglieder einigten sich daher den § 9 der Statuten dahin zu ändern, dass die Unterstützung eines erkrankten Mitgliedes, wenn es sich in häuslicher Pflege befindet, auch ferner 4 fl. 40 kr. betrage, für jedes 1. Jänner 1855 an wöchentlich nur 3 fl. ausmache und der monatliche Spitalsbeitrag jedes Mitgliedes von 6 kr. auf 10 kr. bis zur günstigeren Gestaltung der Kassa erhöht werde.

Dass die Massnahmen zur Erlangung des Gleichgewichtes in der Kassa keine überflüssigen waren, zeigte sich im Jahre 1855 nur zu deutlich. Der Krankenstand nahm eher zu als ab; auch wechselte der Verein auf Wunsch der Mitglieder das Spital, indem mit dem Konvent der barmherzigen Brüder wegen Behandlung der kranken Mitglieder in deren Spital ein Vertrag abgeschlossen wurde, was ebenfalls eine Mehrausgabe von 20 fl. jährlich ausmachte.

Im Jahre 1856 gingen die Mitglieder daran, die Vereins-Statuten abzuändern, resp. zu verbessern, da die Praxis der bisherigen Thätigkeit mehrfache Mängel in derselben aufzuweisen hatte. Bei dieser Statuten-Aenderung wurde gleichzeitig auf die mit 1. November 1858 ins Leben tretende neue Münzwährung Rücksicht genommen und alle Einnahmen und Ausgaben nach diesem Verhältnisse geregelt.

II. Kranken-Unterstützungs-, Sterbe- und Viatikums-Verein in Temesvár

(1857-1880)

Die abgeänderten Statuten wurden am 8. Februar 1857 neuerdings genehmigt und nahm die Unterstützungskassa in diesem Sinne auch den neuen Titel »Kranken-Unterstützungs-, Sterbe- und Viatikums-Verein« für die Folge an.

Die wesentlichsten Aenderungen in den Statuten sind folgende: Jeder der Kassa beitretende Gehilfe zahlt 1 fl. 05 kr. österr. Währ. Beitrittsgeld; der wöchentliche Beitrag beträgt 10 kr. österr. Währ., ausserdem ist ein monatlicher Beitrag zur theilweisen Bestreitung der Spitalskosten von 15 kr. zu entrichten. Jeder Lehrling zahlt sowohl bei seinem Eintritte in die Lehre, als bei seinem Freiwerden an die Kassa 5 fl. 25 kr. ö. W. Bei einem Sterbefalle sind von den Mitgliedern 20 kr. ö. W. an die Kassa zu entrichten. Jedes Mitglied hat das Recht, sobald es das Eintrittsgeld und einen wöchentlichen Beitrag entrichtet hat, im Falle seiner Erkrankung eine wöchentliche Unterstützung von 4 fl. 90 kr. ö. W. bis zur Dauer von vier Monaten zu beanspruchen, von wo ab wöchentlich 2 fl. 10 kr. durch weitere zwei Monate hindurch gezahlt werden; nach Verlauf welcher Zeit: der Anspruch auf Unterstützung erlischt. Diejenigen Mitglieder, welche im Spitale verpflegt werden, erhalten wöchentlich 3 fl. 15 kr. ö. W. - Stirbt ein Mitglied der Kassa, so werden den Angehörigen desselben zur Beerdigung 40 fl. österr. Währ. eingehändigt. Anspruch auf das volle Sterbegeld von 40 fl. haben jedoch nur diejenigen Mitglieder, welche der Kassa während drei Monaten angehörten. Hat der Verstorbene weniger als drei Monate zur Kassa gesteuert, so wird zu dessen Beerdigung ein Sterbegeld von 20 fl. ö. W. gezahlt. - Wer bei einer Generalversammlung ohne vorherige genügende Entschuldigung ausbleibt, zahlt eine Ordnungsstrafe von 50 kr. ö. W. Jeder hier durchreisende Kollege erhält 1 fl. 50 kr. ö. W. Viatikum, ist er länger als drei Monate auf der Reise, so erhält er 2 fl. ö. W.

Zu erwähnen ist auch, dass in diesem Jahre, gelegentlich des Namensfestes Johann Gutenberg's am 24. Juni, Karl Gustav Förk die 25. Jahreswende seines Freiwerdens beging, bei welcher Gelegenheit ihn die Kollegenschaft Temesvár's einen silbernen Becher zur Erinnerung überreichte; sowie dass die Kollegen Friexel und Franz Förchtegott sen. mit Tod abgingen.

Am 5. Dezember fand in den Lokalitäten »zu den drei Hasen« in der Vorstadt Fabrik ein Tanzkränzchen statt, dessen Reinerträgniss von 26 fl. 13 kr. ö. W. zur Steuerung des Defizites der Viatikumskassa zugeführt wurde.

Nachdem Anfangs 1858 auch der Vereins-Vorstand L. Stehr mit Tod abgegangen war, wurde eine neue Vereinsleitung gewählt, und zwar der Buchdruckereibesitzer Karl Gustav Förk zum Vorstand, Wenzel Mach zum Kassier und Ottomar Massner zum Assistenten.

Die halbjährige Generalversammlung des Jahres 1858 fand Sonntag, den 11. Juli, in Anwesenheit von fünfzig Mitgliedern statt, in welcher der Kassabericht die erfreuliche Thatsache konstatirte, dass der Vereinsfond im Wachsen begriffen ist und mit Ende Juni den Stand von 601 fl. 02 kr. erreicht hat. Ueber Antrag K. Bruss' beschloss die Versammlung einstimmig, dass der Vereinsausschuss für dessen Mühewaltung künftighin von den statutenmässigen Wochen-Zahlungsbeiträgen befreit ist. Bei der Wahl der Ausschussmitglieder pro

II. Semester 1858 wurden als Vorstand 15. Zawadowski,¹⁷ als Kassier Wenzel Mach und als Assistent Ottomar Massner gewählt.

Um der Kassa trotz der besseren Situation abermals eine ausserordentliche Einnahme zuzuführen, arrangirte man am 20. November d. J. bei den »drei Hasen«, in der Vorstadt Fabrik, eine musikalischdeklamatorische Abend-Unterhaltung, welche in Folge der eifrigen Mühewaltung des Komité's, bestehend aus den Kollegen Emmendörffer, Massner und Juranek, einen Reinertrag von 26 fl. 18 kr. ö. W. abwarf.

Das Jahr 1859 wurde mit der am 16. Jänner in Anwesenheit von fünfzig Mitgliedern stattgehabten halbjährigen Generalversammlung eröffnet.

Die Kassagebarung schliesst mit Ende Dezember des abgelaufenen Jahres mit einem Ueberschuss von 754 fl. 35 kr. ö. W.

Gewählt wurden in dieser Versammlung für das nächste Halbjahr als Vorstand B. Zawadowski, als Kassier W. Mach, als Assistent Jakob Juranek. Da Herr J. Juranek, ebenso wie der in zweiter Reihe gewählte Ottomar Massner diesen Posten nicht annahm, so wurde der in dritter Reihe gewählte Johann Gast zum Assistenten angenommen.

Schon nach kurzer Zeit musste abermals zur Wahl eines Vorstandes geschritten werden, da Zawadowski seine Kondition wechselte und Temesvár zugleich verliess.

Am 29. April wurde in der ausserordentlichen Generalversammlung mit der Führung der Vorstands-Geschäfte Jakob Juranek bis zur nächsten Halbjahrs-Versammlung betraut, welche am 10. Juli d. J. stattfand und bei welcher 41 Mitglieder an- und 4 abwesend waren. Letztere hatten die statutenmässige Ordnungsstrafe zu erlegen. Der Vereinsfond zeigt mit Ende Juni die Summe von 695 fl. 51 kr. auf. Zum Vorstand wurde der bisherige Stellvertreter Jakob Juranek, zum Kassier H. Emmendörffer und zum Assistent Joh. Gast gewählt.

Während in den drei letztverflossenen Jahren die Gesundheits-Verhältnisse sich langsam besserten, wendeten dieselben sich im Sommer dieses Jahres rapid zum Schlechteren. Der Verein hatte wieder zahlreiche kranke Mitglieder, welche an dessen Kassa erhöhte Ansprüche stellte. Letzterer Umstand machte auch die nochmalige Einberufung einer ausserordentlichen Generalversammlung in diesem Jahre nothwendig, um über den Modus einer grösseren Einnahmserzielung zu berathen. Diese Versammlung, welche am 25. September stattfand, beschloss über Antrag des Vorstandes J. Juranek die Erhöhung des wöchentlichen Beitrages von 10 kr. auf 15 kr. vom 1. Oktober an, da der Fond des Vereines bereits auf 500 fl. herabgesunken und bei dem dermaligen Krankenstande eine noch weitere Verminderung in Aussicht steht. Hiedurch wird die reguläre Einnahme um die Hälfte erhöht und das Gleichgewicht zwischen Einnahme und Ausgabe einigermassen hergestellt.

Gelegentlich des heurigen Johannes-Tages, am 24. Juni, beging der in der Staats-Druckerei konditionirende Maschinenmeister Franz Strammer sein fünfundzwanzigjähriges Jubiläum, welches den Buchdruckern Temesvárs willkommenen Anlass bot, ihrer kollegialen Werthschätzung für die Person des Jubilanten zum beredten Ausdruck zu bringen¹⁸ und

¹⁷ Gegenwärtig Oberfaktor der k. u. Staatsdruckerei in Ofen.

¹⁸ Franz Strammer, welcher derzeit als Invalide des Landesvereines in Budapest lebt und welcher uns zu diesem Werke mehrere interessante Details lieferte, feierte am 30. September 1888 wohl etwas verspätet, sein fünfzigjähriges Jubiläum, bei welcher Gelegenheit er die in Temesvár verlebten zehn Jahre als die schönsten seines Lebens und die Beweise inniger Freundschaft der Temesvárer Kollegenschaft als aus seinem Herzen unauslöschlich bezeichnete.

welche demselben zur dauernden Erinnerung an diesen schönen Tag einen goldenen Siegelring verehrten.

In diesem Jahre verlor die Gehilfenschaft abermals zwei wackere Genossen: im Monate April starb Kollege Peter Kasimor, im August aber endete Kollege Franz Kringler durch Vergiftung.

Wie bereits im Vorworte erwähnt, sind in dem Archiv des Vereines über die Jahre 1800 1873 keinerlei Dokumente vorzufinden, welche uns über die Geschehnisse dieser Zeit, so wie bisher, auch nur lückenhafte Auskunft geben würden. Deshalb können wir auch nur jenes Wenige, welches uns das Denkvermögen einiger noch lebender Kollegen damaliger Zeit zu schildern im Stande waren, hier niederschreiben, obwohl einige Vorkommnisse, namentlich der Versuch seitens mehrerer Mitglieder, den Verein aufzulösen, recht ausführlich behandelt zu werden verdienten.

Nachdem man im Jahre 1861 das Temeser Banat und die serbische Wojwodschaft in Komitate eitheilte, wurde auch die Auflösung der Temesvárer Staatsdruckerei Filiale beschlossen und der dritte Theil des Personals aus derselben entlassen. Von dieser Zeit bis zu deren Transport nach Ofen, wurden in der hiesigen Staatsdruckerei nur mehr kleinere Drucksorten angefertigt und das Personal beschäftigte sich hauptsächlich mit dem Aufsetzen der Schriften.¹⁹ Die in Folge der beschlossenen Auflösung aus der Staatsdruckerei austretenden Mitglieder des Vereines, 20 an der Zahl, wollten, da sie Temesvár verliessen, das Vereinsvermögen aufgetheilt wissen, resp. beabsichtigten den Verein aufzulösen. Dieses Bestreben unterstützten auch mehrere Kollegen der Hazay'schen Offizin, welche sich dem Wirken des Vereines schon geraume Zeit gehässig entgegenstellten.

Selbstverständlich war diesen Mitgliedern kein Attentat zu schlecht, um die Auflösung des Vereines herbeiführen zu lassen - die Obrigkeit dabei, wie immer. Doch die Agitation trug keine Früchte oder vielmehr solche, die am wenigsten beabsichtigt waren. Die übrigen 20 Mitglieder des Vereines, mit den Buchdruckereibesitzern Karl Gustav Förk und Ernest Steger an der Spitze, widersetzten sich der Auflösung auf das Energischste und nachdem die Einsprache des Ober-Stadthauptmannes ebenfalls zu Gunsten des Fortbestandes geschah, siegte auch alsbald die bessere Einsicht und das Bewusstsein der Solidarität und die wenigen Geköderten verzichteten auf die beabsichtigte »Theilung«, wodurch die ganze Aktion in's Wasser fiel und in der Folge zu noch festerem Aneinanderschliessen der Kollegen führte. Der Verein war gerettet und prosperirte bis zu dem Anschlusse an den Landesverein in recht gedeihlicher Weise.

Nach diesem errungenen Siege des Vereines wählte man Karl Gustav Förk zum Vorstand, Jakob Juranek zum Kassier und Karl Hoffmann zum Assistent, welche auch während einer ganzen Reihe von Jahren die Geschäfte des Vereines leiteten, welcher Umstand von der Einigkeit und Zufriedenheit, die für die Folge unter den Mitgliedern herrschte, beredtes Zeugniß gibt.

Während dieser Periode (1800-1873) wurde auch so mancher wackere Kollege und Mitglied der. Vereines vom Tode weggerafft und zwar im Jahre 1800 Korrektor Hermann Emmen-

¹⁹ Als die Druckerei im Auflösen begriffen war, fand sich ein Konsortium, welches hiefür 12.000 fl. anbot; doch der Leiter derselben B. Zawadowski war anderen Sinnes, er richtete eine Eingabe an den k. ung. Finanzminister Lónyay, worin er ihn aufmerksam machte, dass sich in Temesvár eine Staatsdruckerei befindet, die einen Werth von 60.000 fl. besitzt. Bald darauf kam vom Ministerium ein Antwortschreiben, dass die Druckerei nach Ofen expedirt werden soll.

dörffer, Ludwig Blaschke und Karl Hegedüs; im Dezember 1861 Kollege Hausknecht; im Anfang 1862 W. Brich²⁰ und A. v. Pallé; im Jänner 1867 der Schriftgiesser J. Seitz; Dezember 1868 Johann Gregovsky; im Jahre 1869 F. Moldovan und Karl Szimonovits.

Infolge einer nöthig gewordenen neuen Drucklegung der Statuten wurden dieselben in der am 22. Feber 1863 abgehaltenen Generalversammlung revidirt und abermals jedoch in nur einigen unwesentlichen Punkten abgeändert und vervollständigt.

Der Gesundheitszustand war während dieser Zeit auch allmählig besser geworden; die Kassa hatte keine Defizite mehr zu bekämpfen, im Gegentheil, es konnte eine ganz respektable Summe als Fundus deponirt werden.

Die nächsten Dokumente, die sich in unserem Vereins-Archiv vorfinden, datirten vom Jahre 1874, in welchem Jahre die Statuten abermals modifizirt und der wöchentliche Beitrag der Mitglieder auf 20 kr. zu erhöhen beschlossen wurde. Die Leitung des Vereines befand sich um diese Zeit in den Händen der Kollegen Josef Tács als Vorstand und Heinrich Prunkl als Kassier.

Der Vermögensstand betrug mit Ende Dezember 1873 1710 fl. 42 kr.

Am 7. Feber 1874 fand im Saale des »Philharmonischen Vereins« zu Gunsten des Unterstützungs-Vereines ein Tanzkränzchen statt, welches den Reinertrag von 207 fl. 70 kr. ergeben hat.

Die am 1. März im Lokale »zum türkischen Kaiser« abgehaltene Jahres-Generalversammlung wählte Josef Tács neuerdings zum Vorstand, Johann Mayr zum Kassier und Julius Kaczander zum Schriftführer. In dieser Versammlung berichtete Vorstand Josef Tács, dass die Statuten vom Ministerium zurückgelangt, dieselben jedoch in mehreren Punkten abzuändern und nochmals zur Genehmigung zu unterbreiten seien.

Das h. Ministerium wünschte unter Anderem, dass die Lehrlinge schon nach Erlag ihrer Kinschreibgebühr dieselben Rechte wie die Gehilfen haben sollten.

Am Schluss des Vereinsjahres 1874 beläuft sich der Kassastand auf 1939 fl. 81 kr., wovon sich in der Handkassa 116 fl. 10 kr. befanden, das Uebrige aber in der »Ersten Temesvárer Sparkassa« fruchtbringend angelegt war.

Die 1875-er Generalversammlung brachte abermals einen bemerkenswerthen Beschluss, nämlich die Erhöhung des Krankengeldes, welches bisher 80 kr. täglich betrug, auf 1 fl. Der bisherige Ausschuss, Josef Tács als Vorstand, Johann Mayr als Kassier und Johann Freta als Assistent, wurde mit Akklamation wiedergewählt.

Im Jahre 1876 ereignete sich nichts Bemerkenswerthes. Am 25. März fand die ordentliche ganzjährige, am 8. Oktober aber die halbjährige Generalversammlung statt, in welchen die bisherigen Functionäre stets wiedergewählt wurden und erst im nächstfolgenden Jahre trat ein Wechsel in der Präsidentenstelle ein, indem die am 22. April 1877 in Anwesenheit von 23

²⁰ Interessant ist es, dass W. Brich, nach der Erzählung seines heute noch in Temesvár lebenden Wohnungsgenossen an einem schönen Sonntag Nachmittags einen derartigen Selbstmord beging, dass er die mit Text-Gevierten geladene Pistole in der Stereotypie der Staatsdruckerei mittelst Bleigusses befestigte, den Hahn der Waffe in sitzender Stellung mit dem Winkelhaken losdrückte und sich durch's Herz geschossen hatte; so fanden ihn seine Kollegen Montag Früh.

Mitgliedern stattgefundene Jahres-Generalversammlung Karl Gustav Förk zum Vorstand, Johann Mayr zum Kassier und Johann Geistlinge zum Assistenten wählte.

In der nächsten halbjährigen Generalversammlung vom 16. September 1877 wurde der für die damalige Zeit vielleicht als zweckmässig erscheinende Beschluss gefasst, dass solche Buchdrucker, welche bei Nichtfachleuten als Buchdrucker Beschäftigung haben, in den Verein nicht aufzunehmen seien. An Stelle des rückgetretenen Assistenten Johann Geistlinger wurde in dieser Versammlung Max Rosenbaum gewählt.

Im April dieses Jahres starb das Mitglied und gewesener Gründer unseres Vereines Ferdinand Förchtegott.

Das Jahr 1878 begann unter günstigen Auspizien; die Kollegen hatten ihre ganze Aufmerksamkeit dem fünfzigjährigen Jubiläum ihres geschätzten Vorstandes Buchdruckereibesitzer Karl Gustav Förk und dem ersten ungarischen Landes-Buchdruckertag gewidmet.

Das Jubiläum Karl Gustav Förk's wurde Sonntag, den 3. Mai im Garten des Gasthauses »zu den drei Hasen« in der Vorstadt Fabrik abgehalten und gestaltete sich zu einer herzlichen Ovation für den Jubilar. Bei seinem Erscheinen am Festplatze wurde demselben als Zeichen der Verehrung seitens der Gehilfen der Csanáder Diöcesan-Buchdruckerei eine Festschrift, seitens der Gesamtgehilfenschaft Temesvár's aber ein photographisches prachtvolles Tableau-Bild mit den Bildnissen sämmtlicher Kollegen überreicht und wurde Herr Förk im Verlaufe des Festes in überaus ehrender Weise gefeiert...

Zu den Verhandlungen des Buchdruckertages wurde Johann Freta als Vertreter Temesvár's entsendet und die Reisekosten durch eine Extrasteuer der Kollegen gedeckt. Freta erstattete über die Beschlüsse des Buchdruckertages in einer ausserordentlichen Generalversammlung folgenden Bericht:

Der erste Punkt der Tagesordnung wurde gemäss dem Antrage des hauptstädtischen Vereines angenommen, wonach das Land in acht Bezirke eingetheilt wird (Budapest, Pressburg, Kaschau, Debreczin, Szegedin, Temesvár, Fünfkirchen, Siebenbürgen) und hat diese Organisation bis zum 1. Jänner 1879 zu geschehen. Beim zweiten Punkt beschloss der Buchdruckertag in der Lehrlingsfrage an die hohe Regierung ein Memorandum zu richten, um dieselbe in dieser Frage zur vollen Anordnung des bestehenden Gewerbegesetzes zu bitten, indem das diesbezügliche Gesetz sehr weise sei, jedoch von den betreffenden Behörden nicht mit gehörigem Nachdruck zur Geltung gebracht wird. Bezüglich des dritten Punktes wurde beschlossen, nur jenen Buchdruckern eine Reiseunterstützung zukommen zu lassen, welche während ihres letzten Aufenthaltes irgend einem Vereine angehörten. Beim vierten Punkt erklärt der Buchdruckertag die im Verlage des »Vereins für Buchdrucker und Schriftgiesser Budapests« erscheinende »Typographia« für das allgemeine Organ der ungarländischen Buchdrucker.

Als Ort des nächsten Buchdruckertages wurde abermals Budapest nominirt und somit auch der fünfte Punkt des ersten ungarländischen Buchdruckertages erledigt.

Gleichzeitig mit dem Buchdruckertage wurde in Budapest auch eine Druckarbeiten-Ausstellung veranstaltet, an welcher sich aus Temesvár die Csanáder Diöcesan-Buchdruckerei betheiligte und mit dem Anerkennungsdiplom ausgezeichnet wurde.

In der im September abgehaltenen ordentlichen Generalversammlung wurden Karl Gustav Förk als Vorstand und Johann Mayr als Kassier wieder-, als Assistent aber Josef Veronits neugewählt.

Der Anfang des Jahres 1879 war in Folge der Organisation des Kreisvereines ein recht lebhafter. Die erste ausserordentliche Generalversammlung wurde in dieser Angelegenheit zwar schon im Oktober vorigen Jahres abgehalten, ohne jedoch wesentliche Beschlüsse gebracht zu haben. Die zweite ausserordentliche Generalversammlung fand am 26. Jänner in Anwesenheit von 29 Mitgliedern im Gasthause »zum türkischen Kaiser« in der Vorstadt Fabrik statt; hier wurden die vom Buchdruckertag empfohlenen Statuten des Pressburger Vereins, den lokalen Verhältnissen bereits angepasst, mit geringen Aenderungen angenommen und hierauf von sämmtlichen anwesenden Mitgliedern unterzeichnet; zugleich wurde beschlossen, die in den vom Buchdruckertage zum Temesvárer Verein eingetheilten Druckorten konditionirenden Kollegen, sowie die bereits eventuell bestehenden Vereine zum Anschlusse aufzufordern.

Geilegentlich der Neuorganisirung des Vereines sollte demselben eine Fortbildungs-Sektion angeschlossen, die Unterstützungen aber nach weiteren Richtungen ausgedehnt werden. Während diese sich bisher auf Krankheits- und Sterbefälle, sowie auf Betheiligung der Durchreisenden erstreckte, sollten in Hinkunft auch Konditionslose, Abreisende, Invalide, sowie die hinterbliebenen Witwen und Waisen der Mitglieder unterstützt werden.

Die Jahres-Generalversammlung vom 30. März 1879 entsendete ein Comité, welchem eine Revision der Kassagebahrung in den letzten fünf Jahren zufiel. Dieses Comité erstattete nun in der halbjährigen Generalversammlung vom 16. November Bericht über die Resultate ihrer Mission. Der Totalkassastand betrug 2146 fl. 50 kr., hievon waren hinterlegt in der Sparkassa 2128 fl. 60 kr., während die Handkassa 17 fl. 90 kr. aufwies.

Mit Ende Dezember 1879 betrug der Kassastand 2348 fl. 58 kr.

In diesem Jahre raffte der Tod abermals zwei geachtete Mitglieder, die Kollegen Franz Schöllhorn und Johann Boros hinweg, welchen das übliche letzte Geleite von Seite der Kollegenschaft zu Theil geworden.

III. „Südungarischer Buchdrucker-Verein“ in Temesvár

(1880-1887)

Das Vereinsjahr 1880 hat zu Beginn keine wichtigen Begebenheiten aufzuweisen, umso lebhafter gestaltete sich dasselbe in der zweiten Hälfte.

Der Verein hielt am 27. Juni eine ordentliche Generalversammlung, in welcher Vorsitzende, Karl Gustav Förk erwähnt, dass die Kreisvereins-Statuten vom k. ung. Ministerium nicht genehmigt wurden, da dasselbe die Gründung der Krankenkassa vereint mit der Fortbildungs-Sektion nicht gestatten kann.²¹ Nichtsdestoweniger wird der neue Verein als konstituiert erklärt, von der Gründung einer Fortbildungs-Sektion derzeit Abstand genommen und die Wahl der Funktionäre und des Ausschusses auf Grund der neuen Statuten vorgenommen. Präses wurde Johann Freta, Vicepräses Julius Freund, Kassier Asriel M. Magyar. Ausschussmitglieder: Johann Mayr, Karl Handl, Ernest Steger, Salamon D. Magyar und Josef Veronits.

Der Verein führte von nun ab den Titel: »Südungarischer Buchdruckerverein in Temesvár« (erstreckte sich auf die Komitate Temes, Bács-Bodrog, Torontál, Krassó-Szörény und Arad) und war in drei Sektionen getheilt: 1. Krankenkassa; 2. Viatikum- und Konditionslosen-kassa; 3. Invaliden-, Witwen- und Waisenkassa.

Infolge der Neueintheilung des Vereines in drei Unterstützungs-Abtheilungen, welche jede eine separate Kassa für die Folge zu führen hatte, wurden auch das vorhandene Stammkapital in drei Theile getheilt, und zwar erhielt die Sektion für Invaliden-, Witwen- und Waisen-Unterstützung 1000 fl., die Sektion für Krankenunterstützung und Sterbefälle 1278 fl. 58 kr. und endlich die Sektion für Unterstützung an Konditionslose und Durchreisende 300 fl.

Die Einzahlungen für den neugegründeten Verein begannen mit 3. Juli, und zwar mit wöchentlich 30 kr., wovon je 10 kr. auf eine Sektion entfielen.

Laut § 28 der Statuten bleibt die Invaliden-, Witwen- und Waisenkassa 10 Jahre, vom Tage der ersten Einzahlungen an, geschlossen, resp. jedes Mitglied hat 520 Wochen-Einzahlungen zu entrichten, ehe es einer Unterstützung aus dieser Kassa theilhaftig werden kann. Die Gründer dieser Kassa haben jedoch schon nach achtjähriger Einzahlung das Recht der Nutzniessung; Gründer waren alle Jene, die dem bestandenen Temesvárer Vereine zur Zeit der Gründung des »Südungarischen Buchdruckervereines« angehörten.

Es waren dies: Ausländer Ludwig, Bednár Johann, Berey Stefan, Brozsyna Karl, Delinger Johann sen., Delinger Johann jun., Fidrants Heinrich, Förk Karl Gustav, Freund Julius, Freta Johann, Gercsek Josef, Glasz Franz, Handl Karl, Hoffmann Karl, Hofstädter Franz, Janáts Nikolaus, Klein Ignaz, Krausz Emil, Kovarik Franz, Knezewich Ferdinand, Kunz Christof, Lutz Josef, Löffler Sigmund, Mangold Alexander, Magyar Asriel, Movrin Friedrich, Mayr Johann, Obradovits Georg, Paral Max, Pirkmayer Georg, Pirkmayer Alois, Pocreanu Simeon, Reif Josef, Rooss Jakob, Rammer Albert, Schannen Árpád, Schossulan Ferdinand, Schwertfeuer Adam, Steger Ernest, Veronits Josef, Weissberger Emanuel.

²¹ Interessant ist, dass dies bei dem Pressburger und Fünfkirchner Verein nicht bemängelt und demselben die Fortbildungs-Sektion belassen wurde.

Im Sinne der neuen Statuten hatte der Verein einen Arzt behufs Kontrolle, sowie zur ambulatorischen Behandlung der kranken Mitglieder zu engagiren, und wurde auf diese Stelle Herr Dr. Michael Breuer mit einem Entgelt von jährlich 40 fl. gewählt; ferner wurden zwei Apotheken namhaft gemacht, welche den Mitgliedern unseres Vereines einen 25%-igen Nachlass gewähren.

Ausser dem bereits Angeführten, müssen wir noch eines wichtigen Beschlusses erwähnen, wonach alle jene Kollegen, die bereits einmal Mitglied eines Vereines waren und keine Gelegenheit zur weiteren Zahlung hatten, ohne Einschreibgebühr aufzunehmen sind, denselben einerseits leichtere Gelegenheit gebend, abermals in die Reihe der Vereins-Mitglieder zu treten, andererseits um unsere Organisation möglichst zu stärken.

In der Sitzung des Ausschusses vom 24. Oktober legt Präses den Anwesenden eine ihm vom Arader Vereine zugegangene Korrespondenz vor, in welcher erklärt wird, dass Arad dem Beschlusse des Buchdruckertages keine Folge leistet und unserem neugegründeten Verein nicht beitrifft, und zwar geschah dies in durchaus nicht gewählten Ausdrücken, weshalb der Ausschuss beschloss, jeden Verkehr mit genanntem Verein abubrechen, ferner den von Arad zureisenden Buchdruckern in der Folge kein Viatikum zu ertheilen.

Den Anfang des Jahres 1881 nimmt noch die Organisirung des neuen Vereins in Anspruch. Am 2. Jänner fand in der Csanáder Diözesan-Buchdruckerei die erste Generalversammlung des »Südungarischen Buchdrucker-Vereines« statt Anwesend waren 26 Mitglieder. Vertreten die Druckorte Neusatz, Gr.-Becserek, Gr.-Kikinda, Detta, Ung.-Weisskirchen, Reschitza und Werschetz durch Josef Veronits; Lippa und Orsova durch Karl Handl. Die vorgenommene Kassa-Revision ergab mit Ende Dezember 1880 folgenden Stand: Krankensektion: fl. 1090,23; Viatikum-Sektion: fl. 340,30; Invaliden-, Witwen- und Waisen-Sektion: fl. 1170,90. In Anbetracht der ungünstigen Gesundheits-Verhältnisse der Mitglieder wurde der wöchentliche Beitrag von 30 auf 40 kr. bis auf Weiteres erhöht; ferner wurde die Dauer der Unterstützung fixirt und beschlossen, den Kranken 26 Wochen das volle Krankengeld von 7 fl., die nächstfolgenden 26 Wochen aber nur das halbe Krankengeld per fl. 3,50 auszufolgen.

Die Organisation des Vereines betreffend, beschloss die Versammlung denselben in vier Filialen, u. zw. Neusatz (Viatikum 1 fl.); Gross- Becserek (60 kr.), Lugos (60 kr.), und Ung.-Weisskirchen (50 kr.) zu theilen; zu Neusatz fällt noch Pancsova, wohingegen die kleinen Druckorte, wie Detta, Lippa, Reschitza, Oravitza, Orsova, Gross-Kikinda zur Zentrale Temesvár gehören. Ferner haben alle jene Druckorte, welche über Fonds verfügen, diese an die Zentrale abzuliefern, indem Temesvár gegebenen Falles diesen auch seine Kapitalien zur Verfügung stellt.

Die ersten, welche ihren Beitritt in den Kreisverein offiziell anmeldeten, waren die Gross-Becserekere Kollegen, welchen hierauf im Feber die Gross-Kikindaer folgten.

Der Anfangs Jänner erhöhte Wochenbeitrag wurde vom 9. April wieder auf die statutenmässige Höhe von 30 kr. herabgesetzt.

Am 21. August d. J. fand in Budapest der zweite ungarische Landes-Buchdruckertag statt, auf welchem der »Südungarische Buchdruckerverein« abermals durch Johann Freta vertreten war.

Die Tages-Ordnung des Buchdruckertages bestand nur aus drei Gegenständen: 1. Ordnung der Vereins-Angelegenheiten; 2. Diskussion und Beschlussfassung die Modifikation des Gewerbe-Gesetzes betreffend, im Zusammenhange mit der Lehrlings-Frage; 3. Sonstige Anträge.

Ueber die Beschlüsse des Buchdruckertages erstattete der Delegirte Johann Freta folgenden Bericht:

Den ersten Punkt der Tages-Ordnung betreffend, wurde J. Tanay's Antrag acceptirt, wonach der Buchdruckertag den hauptstädtischen Verein ermächtigt, zur Regelung der Gegenseitigkeit ein Comité zu entsenden, welches bei Ausarbeitung des Elaborates folgende Grundsätze zur Richtschnur nehme: »1. Die Regelung der Gegenseitigkeit zwischen den Vereinen Ungarns erstreckt sich auf sämtliche Unterstützungszweige, und zwar auf Kranken-, Konditionslosigkeits-, Reise-, Invaliden-, Witwen- und Waisen-Unterstützung. 2. Die Aufnahmebedingungen sollten für sämtliche Vereine identisch sein; auch soll der Zeitraum bestimmt werden, nach dessen Ablauf auf Unterstützung Anspruch gemacht werden kann. Für besondere Fälle, wie z. B. Einrücken zum Militär, Aufnahme eines anderen Berufszweiges etc., sollten auch identische Bestimmungen aufgestellt werden.«

Beim zweiten Punkte wurde auf Firtinger's Antrag ausgesprochen, der »Ungarische Landes-Buchdruckertag« anerkennt die Nothwendigkeit der Modifikation des Gewerbesgesetzes und soll eine diesbezügliche Petition dem nächsten Reichstag unterbreitet werden. Er spricht ferner seine Hoffnung aus, dass die Regierung bei den Sektions-Verhandlungen auch die Vertreter der Arbeiter-Klasse anhören werde, und um den Wünschen der Arbeiter-Klasse mehr Nachdruck zu verleihen, möge der hauptstädtische Buchdrucker-Verein bei sämtlichen Arbeiter-Vereinen des Landes dahin wirken, in dieser Angelegenheit bei der Regierung, sowie beim gemeinschaftlichen Reichstag Schritte zu thun. - Bei demselben Punkte fasste der Buchdruckertag, die Lehrlingsfrage betreffend, auf Firtinger's Antrag folgenden Beschluss: »Es möge der hauptstädtische Verein, in Verbindung mit jenen Buchdruckerei-Besitzern, welche sich für die Hebung unserer Industrie interessiren, und für das Wohl ihrer Nebenmenschen ein Gefühl besitzen dahin wirken, diese misslichen Zustände, wenn auch nicht gänzlich abschaffen, so doch wenigstens auf eine möglichst engere Basis beschränken.«

Unter dem Titel »Etwaige Anträge« wurde das Vereins- und Versammlungs-Recht betreffend, folgender von Josef Tanay eingebrachter Beschlussantrag acceptirt: »Der Buchdruckertag spricht seinen Wunsch aus, die Regierung werde in dieser Beziehung schon auf dem nächsten Reichstag Anstalten treffen, um das Versammlungs- und Vereinigungsrecht auf der liberalsten Grundlage gesetzlich sicherzustellen.« Zum Schlusse wurde auf J. Daday's Antrag beschlossen, am 1. Jänner 1882 eine Statistik zusammenzustellen, welche die Verhältnisse der ungarischen Buchdrucker und Schriftgelehrten darstellen soll.

Im Laufe des heurigen Faschings wurde ein Buchdrucker-Ball arrangirt, um dessen Zustandekommen sich die Mitglieder Johann Freta, A. M. Magyar und J. Veronits verdient machten. Der Ball fand am 19. Feber in den Redouten-Lokalitäten statt und erzielte einen Reingewinn von 193 fl. Der Ball war der glänzendste unter allen bisherigen Buchdrucker-Unterhaltungen.

Im Jänner d. J. starb das Vereinsmitglied Friedrich Müller.

Die ordentliche Generalversammlung des Jahres 1882 wurde am 12. Feber abgehalten und wählte diese Johann Freta zum Präses, Max Rosenbaum zum Vicepräses und Asriel M. Magyar zum Kassier; in den Ausschuss: Johann Mayr, Karl Handl, Ernest Steger, Salamon Magyar, Johann Delinger; als Ersatz-Ausschuss: Josef Lutz, Max Paral, Adolf Koszmovszky.

Da die Kassa der Krankensektion trotz der zeitweilig erhöht gewesenen Beiträge noch immer nicht ins Gleichgewicht gekommen war, beschloss die Versammlung, dass die wöchentlich geleisteten Beiträge von 30 kr. derart vertheilt werden sollen, dass 5 kr. in die Viatikums-Kassa, 15 kr. in die Kranken-Kassa und 10 kr. in die Invaliden-Kassa abgeführt und verrechnet werden sollen; ferner wurde auch der Beschluss gefasst, dass in Hinkunft Konditionslose ebenfalls wie die in Kondition befindlichen Mitglieder ihre wöchentlichen Beiträge zu leisten haben, und verbleiben diese auch während ihrer Konditionslosenzeit im Vollgenusse ihrer Rechte, was bislang nicht der Fall gewesen.

In dieser Versammlung wurde über Antrag Asriel M. Magyar's abermals das Projekt wegen Gründung einer Fortbildungs-Sektion ventilirt und behufs Erledigung der nöthigen Vorarbeiten ein Fünfer-Komité, bestehend aus den Mitgliedern Johann Freta, Asriel M. Magyar, Max Rosenbaum, Johann Delinger und Johann Mayr exmittirt. Dieses Komité entledigte sich schon in k rtester Zeit seines Auftrages, indem es über die Schwierigkeiten berichtet, welche das Projekt in finanzieller Hinsicht zu bekämpfen hätte. Es sei erstens ohne hohe Opfer die Anschaffung des nöthigen Ameublements, sowie die Erhaltung einer Wohnung nicht leicht möglich; zweitens ist es auch aus lokalen Verhältnissen, sowie des geringen Mitgliederstandes wegen unmöglich, eine Fortbildungs-Sektion in's Leben zu rufen.

Nachdem die Wochenbeiträge ohnehin schon hohe waren, die Mitglieder also nicht noch mehr belastet werden können, wurde diese Angelegenheit vorläufig in Schwebe zu lassen beschlossen, trotzdem viele Mitglieder sich zur freiwilligen Steuerung zu den Anschaffungskosten des Mobilars erb tig gemacht haben.

Wegen Domizilwechsels des Vicepräses und Kassiers war schon nach wenigen Monaten die Neubesetzung dieser Stellen neuerdings nothwendig und wurde demzufolge in der am 21. Mai stattgefundenen ausserordentlichen Generalversammlung Karl Handl zum Vicepräses und Johann Mayr zum Kassier gewählt.

Auch erforderte die Krankenkassa abermals ein erhöhtes Einkommen, da die von der ordentlichen Jahresversammlung getroffene Beitragsvertheilung, nach weicher, dieser Kassa eine höhere Steuer als den übrigen Kassen zufluss, nicht hinreichte, den Anforderungen, welche an diese Kassa gestellt wurden, Genüge zu leisten. So beschloss denn diese ausserordentliche Generalversammlung, für Temesv r abermals die Wochenbeiträge bis auf Weiteres von 30 auf 40 kr. zu erhöhen, wovon 20 kr. der Krankenkassa zukommen sollen. Auch in Angelegenheit der Konditionslosen Unterstützung fasste die Versammlung einen wichtigen Beschluss, indem man den ledigen Mitgliedern für die Zukunft diese Unterstützung nicht ausbezahlt, sondern denselben ein für allemal eine Reise-Unterstützung von 10 fl. verabfolgen wird und nur den Verheiratheten wird eine wöchentliche Unterstützung von 4 fl. gewährt.

Diese Massregel, welche von der Vereinsleitung beantragt, wurde damit motivirt, ledige Mitglieder je eher zur Abreise zu bewegen, und den hiesigen Arbeitsmarkt von überzähligen Kräften auf diese Weise zu entlasten.

Im Oktober dieses Jahres musste auch die Filiale Gr.-Becskerek angewiesen werden, ihre Beiträge ebenfalls von 30 auf 40 kr. zu erhöhen; ferner wurde der Beschluss gefasst, dass neueintretende Mitglieder, sowie Freigesprochene behufs Aufnahme in den Verein sich vorerst beim Vereinsarzt behufs Untersuchung vorzustellen haben. Auf diese Weise hoffte man endlich, die Bilanz der Krankenkassa ins Gleiche zu bringen.

Gegen Schluss des Jahres, im November, meldeten auch die Neusatzter Kollegen ihren Anschluss an den Verein an.

Die ordentliche Generalversammlung des Jahres 1883 fand am 26. März statt.

Dieselbe reduzierte die erhöhten Wochenbeiträge der Filiale Gross-Becskerek und der Zentrale Temesvár von 40 auf 30 kr. und kreiert die Stelle eines zweiten Kassiers, welcher mit den Filialen und den auswärtigen Mitgliedern zu verkehren haben wird. Behufs Prüfung der Rechnungen und Bücher wird auch ein Dreier-Revisions-Komitée für die Zukunft zu wählen sein.

Schliesslich sprach sich die Generalversammlung über Antrag Karl Handl's darüber aus, dass dreitägige Kranken-Unterstützungen, wenn deren An- oder Abmeldungsstag an einen Sonn- oder Feiertag fällt, nicht zu bezahlen sind, sowie auch, dass sämtliche, die Vereins-Angelegenheiten betreffenden Verfügungen von nun ab in der »Typographia« in deutscher und ungarischer Sprache den Mitgliedern zur Kenntniss gebracht werden.

Die Neuwahl der Funktionäre brachte durchwegs neue Männer in den Ausschuss. Gewählt wurden Johann Freta als Präses, Karl Handl als Vicepräses, Johann Mayr als erster Kassier, Josef Reif als zweiter Kassier; in den Ausschuss: Josef Lutz, Emanuel Weissberger, Adolf Koszmovszky, Max Paral und Georg Pirkmayer. In das Revisions-Komitée: Ernest Steger, S. D. Magyar, Anton Bauer.

Im Juli dieses Jahres fasste der Ausschuss den Beschluss, auf Vereinskosten für Temesvár 4, Neusatz 2 Fachblätter, für Weisskirchen 1, Lugos 1, Gross-Becskerek 1 und Werschetz 1 Fachblatt zu pränumerieren.

Erwähnt sei auch noch, dass im Monat April mit dem »Unterstützungsverein deutscher Buchdrucker« gegen Schluss des Jahres aber mit dem »Norweger Buchdruckerverein in Christiania« die Gegenseitigkeit abgeschlossen wurde.

Das Jahr 1884 begann recht »stürmisch.« Es bildete sich eine Opposition zum Sturze der Vereinsleitung und war der Präses aus diesem Grunde stets persönlichen Beleidigungen ausgesetzt, durch die Feindseligkeiten aber die Leitung des Vereines erschwert.

So verweigerte das Personal der Magyar'schen Druckerei trotz mehrmaliger Aufforderung die Ablieferung seiner Beiträge, weshalb dasselbe laut § 8 der Statuten aus dem Vereine gestrichen wurde.

Gleichzeitig beschloss der Ausschuss, um diesen wiederholten Angriffen auf die Vereinsleitung ein Ende zu bereiten, der nächsten Generalversammlung den Vorschlag zu machen, den Präses aus den Reihen der Prinzipale und nicht wie bisher aus der Mitte der Gehilfen zu wählen und wurde dieserhalb eine Deputation bestehend aus den Herren Johann Mayr, Johann Freta und Karl Handl, an den Buchdruckereibesitzer Ernest Steger abgesendet, um denselben zur Annahme der Präsesstelle zu ersuchen, welchem Ansuchen dieser auch zum Zwecke der Friedensherstellung Folge leistete.

In Folge dieser Begebenheiten sah man natürlicherweise der Jahres-Generalversammlung allerseits mit Spannung entgegen, von derselben endlich geregelte Verhältnisse hoffend.

Die Versammlung fand am 14. April in Anwesenheit von 36 Mitgliedern statt und verlief ruhiger, als man erwartete. Zu Beginn derselben hob Präses Johann Freta in seinem Berichte hervor, dass es den Bemühungen der Vereinsleitung gelungen ist, mit fast sämtlichen Buchdruckervereinen des europäischen Kontinents die Gegenseitigkeit aufrechtzuerhalten. Die Neuwahl der Funktionäre ergab folgendes Resultat: Ernest Steger zum Präses, Johann Freta zum Vicepräses, zum ersten Kassier Johann Mayr, zum zweiten Kassier Josef Reif; in den Ausschuss kamen: Karl Handl, Josef Lutz, Emanuel Weissberger, Anton Bauer, Johann

Geistlinger; Ersatzmänner: Christoph Kunz, Adam Schwertfeuer; Rechnungs-Revisoren: Gregor Rammer, Josef Homa, Julius Polz. Nachdem die Versammlung noch die Aufnahme eines Vereinsarztes für die Filiale Gross-Becskerek mit einem jährlichen Gehalt von 10 fl. bewilligte, hat dieselbe auch ihr Ende erreicht.

Inzwischen hatten die Mitglieder der Magyar'schen Druckerei gegen ihre Ausschlüssung an den städtischen Magistrat appellirt, von welchem nun im Monate Juli der Bescheid an den Ausschuss langte, dass die Mitglieder bei Zahlung ihrer sämtlichen restirenden Beiträge, sowie nach Ablieferung der hiezu gehörigen Belege wieder in den Verein aufzunehmen sind.

In dieses Jahr fällt weiters auch die Bewegung zur Gründung eines Landesvereines und gebührt für die Aufwerfung dieser Frage und deren Erhaltung auf der Oberfläche den Kollegen Karl Bóna aus Neutra und Ludwig Kenderessy sen. aus Debreczin der Löwenantheil, da der hauptstädtische Verein in dieser Angelegenheit keine präzise Haltung beobachtete. Eine im Oktober abgehaltene ausserordentliche Generalversammlung des Budapester Vereines billigte endlich die Umgestaltung des Budapester Vereines in einen Landesverein und betraute ein Eilfer-Komité mit der Inangriffnahme der nöthigen Arbeiten, welches Komité schon im November an sämtliche Provinz-Vereine ein Zirkular mit dem Ansuchen richtete, den Beschluss des Budapester Vereines zu diskutieren und ihre Meinung dem Komité sofort mitzutheilen.

Dieses Zirkular bildete hier am 21. Dezember den Gegenstand einer ausserordentlichen Generalversammlung, in welcher der Beschluss gefasst wurde: »Der Gründung eines Landesvereines im Prinzipie beizustimmen, von einer definitiven Beschlussfassung jedoch abzustehen und erst die weiteren Schritte des Eilfer-Komités abzuwarten.«

Die wichtigste aber auch zugleich die traurigste Begebenheit unseres diesjährigen Vereinsleben haben wir noch zu verzeichnen; es ist dies der am 5. Oktober erfolgte Tod des gewesenen Vereins-Präses und Buchdruckereibesitzers Karl Gustav Förk. Förk bekleidete viele Jahre hindurch zu wiederholten Malen die Stelle des Präses in unserem Vereine und erfreute sich einer ungetheilten Achtung der Mitglieder. Er starb als ganz armer Mann; bei der grossen Krisis, die 1873 über Temesvár hereinbrach, verlor Förk einen ansehnlichen Theil seines Vermögens und konnte sich seit dieser Zeit auch nicht mehr emporhelfen; sein Geschäft, von namhafter Konkurrenz erdrückt, sank immer mehr und mehr, so dass es schliesslich unter den Hammer kam und er die Stelle eines Geschäftsleiters in seinem früheren Geschäfte annehmen musste. Das Andenken dieses um den Temesvárer Buchdruckerverein sich namhafte Verdienste erworbenen Mannes wollen wir durch Veröffentlichung einiger biographischen Daten auch an dieser Stelle ehren:

Herr Karl Gustav Förk wurde in Altenburg (Herzogthum Sachsen-Altenburg), wo sein Vater Kammerdiener des damaligen Herzogs war, im Jahre 1815 geboren. Er genoss eine sorgfältige Erziehung, besuchte das dortige Gymnasium, musste aber, weil sein Vater mittlerweile starb, sein Studium unterbrechen und kam 1828 als Buchdruckerlehrling in die dortige Hofbuchdruckerei. Er machte sodann als Buchdruckergehilfe grössere Reisen, namentlich nach Schweden und Norwegen, war während des grossen Brandes in Hamburg, wobei er beinahe erschlagen worden wäre und nur wie durch ein Wunder der Lebensgefahr entging. Er konditionirte sodann in mehreren grossen Städten Deutschlands und als Faktor in Leipzig, Grimma und Wurzen. 1850 kam er als Faktor nach Wien und folgte 1852 einem Rufe als Geschäftsleiter in die Buchdruckerei M. Hazay nach Temesvár, trat später in die hiesige Staatsdruckerei über, in der er das Stereotypiefach besorgte und kaufte 1856 im Vereine mit Ernest Steger die ehemals Beichel'sche Buchdruckerei an, die Heide bis zum Jahre 1870 unter der Firma Förk und Comp. gemeinschaftlich führten. 1868 gründete er, abermals im Vereine

mit Steger die »Neue Temesvárer Zeitung«. 1871 trennten sich die beiden Compagnons und ging die oberwähnte Druckerei bei dieser Gelegenheit in den alleinigen Besitz Förk's über.

Förk war seines schlichten, ehrlichen Auftreten wegen unter den Buchdruckern, wie auch von seinen Mitbürgern, stets hochgeachtet; er bekleidete nicht nur in unserem Vereine mannigfache Ehrenstellen, auch als Repräsentant der Kommune Temesvár wirkte er viele Jahre hindurch zum Wohle der Mitmenschen und zum Aufblühen seiner zweiten Heimath - der Stadt Temesvár. Ehre seinem Andenken!

Die Gehässigkeiten unter den Mitgliedern dauerten auch noch im. abgelaufenen Vereinsjahre fort und die nächste am 3. Mai 1885 stattgefundene ordentliche Jahres-Generalversammlung brachte uns abermals eine neue Vereinsleitung, da die alte »unbedingt gestürzt« werden musste. Und zwar wurde zum Präses Max Paral, zum Vicepräses Árpád Schannen, zum Kassier Josef Reif gewählt. In den Ausschuss: Josef Homa, Josef Gabriel, Julius Vidosits, Vinzenz Boben und Julius Frank. Ersatz: Wenzel Paral, Nikolaus Janáts, Max Kohn. Rechnungsrevisoren: Adolf Stösser, Anton Lehner, A. G. Kauders.

Da Johann Mayr eine Wiederwahl als I. Kassier ablehnte, wurde von der Anstellung zweier Kassiere Abstand genommen und mit der alleinigen Führung der Kassageschäfte Josef Reif betraut, welcher auch noch heute dieses Amt zur vollsten Zufriedenheit versieht.

Johann Mayr wurde für sein langjähriges erspriessliches und selbstloses Wirken protokollarisch Dank gesagt und von vielen Mitgliedern wird sein Scheiden aus der Vereinsleitung noch heute aufrichtig bedauert.

Von den weiteren Jahresbegebenheiten sind folgende zu bemerken: Die ausserordentliche Generalversammlung vom 15. August sah sich veranlasst, einem langgehegten Wunsche der Mitglieder Rechnung zu tragen und beschloss, statt den bisherigen alleinigen Vereinsarzt Dr. Michael Breuer, welcher in der Vorstadt Fabrik domizilirt und der sämmtliche Vereinsmitglieder gegen ein Honorar von 80 fl. zu behandeln hatte, um dieselbe Summe in jedem der drei Stadttheile einen Arzt zu engagiren; es wurde daher Dr. Géza Lichtscheindl für die innere Stadt, Dr. Ignaz Fischhoff für die Vorstadt Josefstadt mit je 20 fl. und Dr. Michael Breuer für die Vorstadt Fabrik mit 40 fl. jährlichem Honorar angestellt. Das Honorar des Fabriker Arztes musste aus dem Grunde höher angeschlagen werden, da die meisten Mitglieder in dieser Vorstadt wohnen.

Dass die Mitglieder sich beim Arzten oder bei sonstigen Benefizien des Vereines ausweisen können, wurden Legitimationskarten - opportun den hauptstädtischen - angefertigt und auf Namen der Mitglieder ausgestellt.

Zu dem am 6., 7. und 8. September stattfindenden III. ungarländischen Buchdruckertag wurden Johann Freta und Gregor Rammer zu Delegirten gewählt und denselben je 30 fl. an Diäten aus der Vereins-Kassa zugesprochen. Ferner wurden aus jeder der hiesigen Druckereien zwei Mitglieder zu einem Komité erwählt, welches die Statuten des Landesvereines zu berathen hatte. Dieses Komité hat seiner Aufgabe entsprochen und in einer ausserordentlichen Generalversammlung Bericht erstattet.

Die wichtigste und letzte Begebenheit des Jahres war aber der Anschluss-Beschluss an den Landesverein, der in der ausserordentlichen Generalversammlung vom 13. Dezember mit grosser Majorität prinzipiell ausgesprochen wurde.

Ebenso erklärt sich die Filiale Neusatz für die Zentralisirung, findet jedoch die Beiträge für zu hoch gegriffen.

Schliesslich sei noch erwähnt, dass im Laufe dieses Jahres die Mitglieder Karl Hoffmann und Franz Kovarik mit Tod abgingen und die Gehilfenschaft durch sie wackere Kollegen verlor.

Zu Beginn des Jahres 1886 hatten die Budapester Kollegen eine Tariffbewegung und lieferten auch hier wöchentliche Sammlungen für die Streikenden gute Resultate. Ausserdem veranstaltete am 27. Feber ein Komité zu Gunsten der Streikenden in den Lokalitäten des Gasthauses »zum Tiger« einen Buchdrucker-Abend, welcher die Summe von 30 fl. Reingewinn ergab.

Das Monat Mai brachte uns endlich die von Vielen schon ersehnte Jahres-Generalversammlung, welche - am 23. in Anwesenheit von 38 Mitgliedern abgehalten - recht stürmisch verlief; war doch die Parole zum abermaligen Sturze der Vereinsleitung schon Wochen vorher ansgegeben und das Wechseln des Präsidiums zum Unfuge geworden.

Aus dem in dieser Generalversammlung vorgetragenen Präsidial-Berichte sei erwähnt, dass das Jahr 1885 mit einem Defizite von nahezu 190 fl. schloss. Hievon entfallen auf die Krankensektion über 140 fl., (woran zum grössten Theile die Filiale Neusatz partizipirt) und auf die Viatikumskasse 40 fl. Bei der Witwen- und Waisenkassa betrugen die Einnahmen sammt Zinsen des Kapitals 870 fl., die Aus gaben 54 fl.

Bemerkt sei ferner, dass von diesem Jahre ab die Sitzungs-Protokolle auch in ungarischer Sprache verfasst wurden.

Die Wahl der Vereins-Funktonäre für das nächste Verwaltungs-Jahr ergab folgendes Resultat: Vorstand: Adolf Koszmovszky, Stellvertreter: Karl Handl, Kassier: Josef Reif. Ausschussmitglieder: Árpád Schannen, Josef Gabriel, Max Paral, Adam Schwertfeuer, Julius Vidosits. Ersatz-Ausschussmitglieder: Johann Winnand, Friedrich Movrin, Johann Bednar. Revisoren: Georg Pirkmayer, Gregor Rammer, Alexander Mangold.

In der Ausschuss-Sitzung vom 30. Mai wurden die Wochenbeiträge in der Zentrale und der Filiale Neusatz vom 1. Juli an um 10 kr. erhöht, nachdem die Krankenkassa die laufenden Ausgaben nicht bestreiten konnte.

Die Erhöhung der Wochenbeiträge wurde von vielen Mitgliedern einer scharfen Kritik unterzogen, unberücksichtigt dessen, dass der Fond unserer Krankenkassa bis auf 240 fl. herabgesunken war und in nicht allzuvielen Wochen gänzlich erschöpft worden wäre. Und auch diese Erhöhung erwies sich nach einigen Monaten den immensen Ausgaben der Krankenkassa gegenüber als unzulänglich. Der Ausschuss berief demzufolge für den 8. September eine ausserordentliche Generalversammlung ein, in welcher die Erhöhung der Wochenbeiträge in der Zentrale wie in sämtlichen Filialen und für alle auswärtigen Mitglieder von 30, resp. von 40 auf 50 kr., sowie die Herabminderung des Krankengeldes von 1 fl. auf 80 kr. und des Beerdigungs-Beitrages von 60 auf 50 fl. beschlossen wurde. Die Einschreibgebühr neuer Mitglieder, welche bisher dem Invaliden-Fonde gehörte, beschloss mau ebenfalls von nun ab der Krankenkassa zuzuführen, um endlich die Kräftigung dieser am stärksten in Anspruch genommenen Kassa zu erreichen. Der Beschluss über die Erhöhung der Beiträge und Verminderung der Benefizien blieb bis zur nächsten ordentlichen Jahres-Generalversammlung aufrecht.

Ein wichtiger Moment der letzterwähnten Versammlung war die Aufforderung des Vorsitzenden, Adolf Koszmovszky an die Mitglieder, dass dieselben zu der jetzigen allgemeinen Tariffbewegung in Ungarn Stellung nehmen mögen. Die Aufforderung fand allseitige Begeisterung und wählte die Generalversammlung ein Komité, bestehend aus den Kollegen Freta, Koszmovszky, Dobay, Weissberger, Löffler und Gábel, das sich mit anderen

Tarifkommissionen ins Einvernehmen zu setzen, die Vorarbeiten zur Einführung eines Tarifes in Temesvár zu erledigen und hierüber einer nächsten Generalversammlung Bericht zu erstatten habe, eventuell zu dessen Durchsetzung konkrete Vorschläge zu machen hätte.

Da wir den Lohnverhältnissen und anknüpfend auch der Tariffbewegung in Temesvár eine spezielle Abtheilung widmen, wollen wir an dieser Stelle nicht länger bei dieser Angelegenheit verweilen.

In diesem Jahre erfolgte auch der Abschluss der Gegenseitigkeit mit dem Tirol-Vorarlberger Kronlandsverein, sowie die Befreiung der erkrankten Mitglieder von der Zahlung ihrer Beiträge an die Krankensektion.

Uebersaus viele Todesfälle hat dieses Jahr aufzuweisen. So verlor die Filiale Neusatz die Mitglieder Isak Jovanovits, Johann Rihmer und Georg Poljanatz; Letzterer verschied durch Selbstmord; - die Zentrale Temesvár aber hatte den Verlust der Mitglieder Anton Bauer (derselbe starb in Wien, wo er zur Herstellung seiner Gesundheit weilte) und Josef Hann.

Die Mitgliederzahl betrug mit Ende Dezember 88.

Das letzte und sechsunddreissigste Jahr unserer Vereinsgeschichte 1887 war zwar nicht so reich an wichtigen Begebenheiten, wie das vorhergehende, es bleibt aber, was die Lebhaftigkeit betrifft, nicht hinter ihm zurück.

Zu Anfang des Jahres wurde zu Gunsten der stark in Anspruch genommenen Krankenkassa ein Ball arrangirt, welcher am 15. Jänner im städtischen Redoutensaale stattfand und ein Reinertragniss von 230 fl. 63 kr. ergab.

Ferner müssen wir eines im Monat Feber gefassten Beschlusses des Ausschusses erwähnen, wonach jedes zugereiste Mitglied verpflichtet ist, sich innerhalb 8 Tagen beim Präsidium zu melden und daselbst sein Legitimationsbuch abzugeben; verbleibt aber ein Mitglied im Orte konditionslos, so hat derselbe alle 4 Wochen um Stundung seiner Reste beim Ausschusse einzukommen.

Am 17. April fand die ordentliche Jahres-Generalversammlung in Anwesenheit von 26 Mitgliedern statt. In derselben berichtete der Kassier, dass der Stand der Krankenkassa derzeit 624 fl. 13 kr. beträgt und dass in diesem Jahre (1887) bereits 150 fl. an Beerdigungsbeiträgen ausbezahlt wurden. Der vom Ausschusse eingebrachte Antrag: das Krankengeld wieder auf 1 fl. per Tag zu erhöhen, die Wochenbeiträge hingegen auf 50 kr. zu belassen, wurde einstimmig angenommen und zur Neuwahl des Bureaus geschritten. Die Wahl ergab folgendes Resultat: Vorstand: Adolf Koszmovszky, Vorstand-Stellvertreter Karl Handl, Kassier Josef Reif; Ausschussmitglieder: Adam Schwertfeuer, Max Paral, Josef Gábiel, Alexander Mangold, Géza Petrovác; Ersatzausschuss: Albert Rammer, Anton Lehner, Josef Lutz; Rechnungsrevisoren: Gregor Rammer, Leopold Löffler, Adolf Rosner.

Da die Filiale Gross-Becskerek schon seit November 1886 mit ihren Beiträgen im Rückstande war, ausserdem von früher Reste hat, in Summa daher 200 fl. schuldet, wurde die dortige Vorstellung aufgefordert, ihre Reste binnen 4 Wochen unverzüglich zu begleichen, ansonsten die Streichung sämtlicher Mitglieder vorgenommen wird. Gegenüber dem energischen Vorgehen des hiesigen Ausschusses bekannte sich schliesslich der Gross-Becskereker Sektionskassier als der allgemeine Schuldner des Vereines und ersuchte von gerichtlichen Schritten abzustehen, sich gleichzeitig verpflichtend, den restirenden Betrag in monatlichen Theilzahlungen zu erlegen, - was auch bis zur gänzlichen Tilgung obiger Summe, pünktlich geschah.

Um nun ähnlichem Schlendrian, wie er in oberwähnter Filiale herrschte, in Zukunft vorzubeugen, beschloss der Ausschuss, dass bis 10. jeden Monats die Beiträge, resp. Rechnungsabschlüsse des vergangenen Monats aus den Filialen dem Hauptkassier einzusenden sind.

In der Ausschuss-Sitzung vom Juni wurden die Filialen Werschetz und Ung.-Weisskirchen wegen der geringen Anzahl von Vereinsmitglieder aufgelöst und beschlossen für den 24. Juli eine ausserordentliche Generalversammlung einzuberufen, deren Tagesordnung der definitive Anschluss an den Landesverein, resp. die Auflösung des »Südungarischen Buchdrucker-vereines«, sowie die Wahl von Delegirten zum diesjährigen Buchdruckertag, - bildet.

In dieser ausserordentlichen Generalversammlung konstatirte Vorsitzender Adolf Koszmovszky, dass die statutarisch vorge schriebene Anzahl der Mitglieder ($\frac{3}{4}$ Theil), die die Auflösung des Vereines bedingt, anwesend sei, bringt des ferneren Schreiben der Filialen Neusatz, Gross-Beckerek und Lugos, sowie von Mitgliedern aus Ung.-Weisskirchen, Reschitza, Werschetz zur Verlesung, welche sich sämmtlich für den Anschluss erklären, diese es überhaupt der Zentrale überlassen, nach Gutdünken vorzugehen, worauf seitens der Anwesenden einstimmig die Auflösung des »Südungarischen Buchdruckervereines« in Temesvár und der Anschluss an den Landesverein ausgesprochen und die Vereinsleitung mit der Durchführung dieses Beschlusses betraut wurde.

Für den am 20. und 21. August in Budapest tagenden IV. Buchdrucker-Landeskongress wurden Johann Freta und Adolf Koszmovszky als Delegirte entsendet.

In Anbetracht der günstiger gewordenen pekuniären Lage der Krankensektions-Kassa und mit Rücksicht auf den geringen Krankenstand beantragte der Ausschuss die Herabsetzung der Wochenbeiträge von 50 auf 40 kr. mit 1. August, welcher Antrag von der Generalversammlung angenommen wurde.

Die wichtigste Errungenschaft dieses Jahres war die Gründung der Fortbildungssektion, welche durch den Anschluss an den Landesverein bedingt war; - und ging damit endlich ein schon lange gehegter Wunsch der hiesigen Kollegen in Erfüllung.

Am letzten Buchdruckertag, an welchem sich sämmtliche Bezirksvereine - Hermannstadt ausgenommen - vertreten liessen, wurde nämlich in den für die Provinzmitglieder geltenden Bestimmungen bezüglich der Fortbildungssektionen folgender Passus aufgenommen: »In jeder Druckstadt ist eine Fortbildungssektion zu gründen; wo aber zur Erhaltung einer solchen Sektion nicht die genügende Anzahl der Mitglieder vorhanden ist, tritt der Verein mit einem ähnlichen, über eine Bibliothek verfügenden Verein (ohne Verpflichtung) in Verbindung.«

Um nun obigem Punkte zu entsprechen und die Gründung der Fortbildungssektion vorzunehmen, berief der Ausschuss für den 6. November eine ausserordentliche Generalversammlung ein, in welcher für die Gründung der Fortbildungssektion Johann Freta, Adolf Koszmovszky, Alexander Mangold und Josef Gábel lebhaft plaidirten, worauf sodann von der Versammlung die Gründung einstimmig ausgesprochen wurde. Zur Schaffung eines Dispositionsfondes für erwähnte Sektion wurde unter Anderem ein Antrag eingebracht, der Ausschuss möge mit Genehmigung der Generalversammlung aus der Krankenkassa den Betrag von 100 fl. entlehnen, welcher Antrag im Prinzip wohl angenommen wurde, gleichzeitig aber ein Komité gewählt, bestehend aus den Kollegen Johann Freta, Alexander Mangold, Géza Petrovác und Josef Gábel, welches sich diesbezüglich mit der Zentralleitung in Budapest ins Einvernehmen zu setzen und die zur Kreirung genannter Sektion nöthigen Vorarbeiten durchzuführen hat.

Hier sei noch bemerkt, dass mit wenigen Ausnahmen fast sämmtliche Mitglieder der Fortbildungssektion beitraten und hiezu ab 12. November die wöchentlichen Einzahlungen

per 10 kr. begannen; - dass ferner die Sektion heute glänzend prosperiert und bereits eine Bibliothek von über 600 Bänden besitzt.

Es erübrigt uns noch schliesslich der Todten dieses Jahres zu gedenken: der Kollegen Karl Wolf und Johann Winnand aus Temesvár und Peter Werner aus Werschetz, - und auch das Jahr 1887, das letzte unserer Vereinsgeschichte, ist in das Meer der Vergangenheit gesunken....

Gelegentlich des Anschlusses zählte der Verein die folgenden Mitglieder, denen, was wir hier ausdrücklich erwähnen wollen, alle früher erworbenen Rechte, insbesondere aber den Gründern des »Südungarischen Buchdruckervereines« bezüglich der nur 8jährigen Karenzzeit für die Invalidenkassa auch im Landesvereine gewahrt werden:

Temesvár:

Balázs Ludwig
† Bednár Johann
Berey Stefan
Csatáry Rudolf
Csendes Jakob
Czinek Béla
Farda Vinzenz
Fecker Wilhelm
Fidrant Heinrich
Fischer Franz
Frank Julius
† Frank Béla
Freta Johann
Gábrriel Josef
Glasz Franz
Gyermek Georg
Handl Karl
Hauk Stefan
Hepke Wilhelm
Homa Josef
Janáts Nikolaus
Jannes Johann
Jantsy Heinrich
Knezevits Constantin
Kopacska Paul
Koszmovszky Adolf
Lamplot Emil
Lehner Georg
Lill Franz
Löffler Leopold
Lutz Josef
Mangold Alexander

Mayr Johann
† Miklossy Franz
Movrin Friedrich
Paral Max
Pavlovits Johann
Petrovits Georg
Pokorny Franz
Polz Julius
Radivojevits Josef
Rammer Albert
Rammer Gregor
Reif Josef
Reiner Ludwig
Rosner Adolf
Schreier Josef
Schwertfeuer Adam
Szabó Michael
Tichy Franz
Tomaszesky J.
Weiss Jakob
Weissberger Emanuel

Neusatz:

Dada Stefan
Dvorzsak J.
Jankovits M.
Károly L.
Lazarevits Alexander
Malenčić Milos
Malenčić Nikolaus
Mhak J.
Popovits Milan
Ziemietzky Karl

Gross-Becskerek:

Dezső Franz
Hegyi Emerich
Hegyi Julius
Kaufmann Sigmund
Kempfner Ludwig
Wimmer Josef
Wittmann August

Lugos:

Kratochwill Emil
Tóth Franz
Wessely Anton

Lippa:

Gercsek Josef

Werschetz:

Neumann Heinrich

Reschitza:

Paral Wenzel
Plessel Ludwig
Stetin Georg

Gross-Kikinda:

† Pelzer Sebastian

Perjámos:

Pirkmayer Georg

Ung.-Weisskirchen:

Novotny Wilhelm
Schimala Friedrich

Soweit erstreckt sich die Geschichte unseres Vereins, das nächste Jahr, 1888, gehört schon ausserhalb des Rahmens dieser Broschüre, denn mit 1. Jänner hörte die Selbstständigkeit unseres Vereines auf, weshalb wir uns mit diesem Jahre auch nicht eingehender beschäftigen wollen und erwähnen nur so viel, dass im März die ministerielle Genehmigung zur Auflösung des »Südungarischen Buchdruckervereines«, resp. zum Anschlusse an den Landesverein einlangte, dass schliesslich mit Juli sich den volleingezahlten Gründern des ehemaligen »Südungarischen Buchdruckervereines« gegebenen Falls die Invaliden-Kassa erschloss, und dass im Laufe dieses Jahres sich auch die übrigen Vereine mit Ausnahme Pressburg und Hermannstadt dem Landesvereine anschlossen.

Der Same zur grossen Vereinigung ist ausgestreut, möge er zum Wohle der Gehilfenschaft Ungarns gedeihen.

Lohnverhältnisse und Tariffbewegung in Temesvár

Was die Lohnverhältnisse in den Temesvárer Druckereien anbelangt, so waren dieselben vom Jahre 1850 bis zum Jahre 1870 nahezu gleiche. Für den Werksatz wurden per 1000 n 9 kr. Konventions-Münze (16 kr. nach heutiger Währung) bezahlt und kamen die Gehilfen zu dieser Zeit auf 12-14 fl. wöchentlich, in der Staatsdruckerei auf 20 fl., mit welchem Lohne im Verhältnisse zu den damaligen Lebensmittelpreisen immerhin auszukommen war.

Ein ausgesprochener Tarif existierte überhaupt nicht, und war zumeist das freie Uebereinkommen in den Druckereien gebräuchlich. So wurden in der Staatsdruckerei Ausgelernte mit 9-10 fl. entlohnt, während in den übrigen Druckereien solche 8 fl. erhielten. Ueberstunden wurden bis zu 10 fl. mit 16 kr., über 10 fl. mit 20 und 22 kr. bezahlt, während berechnende Setzer ausser dem Satzpreise mit 10 kr. per Stunde vergütet wurden. Maschinenmeister wurden mit 12-14 fl., Drucker hingegen mit 9 und 10 fl. per Woche bezahlt.

Erst Anfangs der 70er Jahre, wo das Zeitungswesen bedeutenden Aufschwung nahm, wurden für den Zeitungssatz per 1000 n 20 kr. bezahlt, und kamen die bei den Tagesblättern berechnenden Setzer gewöhnlich auf 16-18 fl. per Woche.

Nach dem 73er Krachjahre machte sich auch in der Entlohnung unserer Kunst ein fühlbarer Rückschritt geltend; das Berechnen wurde zumeist abgeschafft und auch bei den Zeitungen theilweise das gewisse Geld eingeführt. Im Jahre 1878 wurde infolge der seit Jahren bestehenden Geschäftsstockung auch bei der »Neuen Temesvárer Zeitung«, der bisher einzig noch im Berechnen hergestellten Zeitung das gewisse Geld eingeführt und zwar erhielten drei das Blatt herstellende Setzer je 18 fl., der Metteur aber 22 fl. per Woche. Das Herabdrücken der Löhne erreichte jedoch in diesem Jahre seine Grenze, indem eine grössere Druckerei ihren Ausgelernten 5 fl. Wochenlohn zu bezahlen anfang.

Seit dieser Zeit wurde es in materieller Hinsicht immer schlechter; Entlohnungen zu 10-12 fl. rechnet man heutzutage schon zu einer »glänzenden« Kondition, und selbst bei Zeitungen wird nicht mehr bezahlt, so dass der durchschnittliche Verdienst kaum mit 8 fl. angegeben werden kann.

So standen die Lohnverhältnisse in Temesvár, als sich im Jahre 1886 endlich auch in Ungarn das Bestreben nach Verbesserung der eigenen Lage unter den Buchdruckern regte. In verschiedenen Städten des Landes, so in Fünfkirchen, Neusatz etc. rüstete man sich energisch; in Debreczin war es bereits zur Arbeitsniederlegung gekommen, als im Herbst desselben Jahres sich auch in Temesvár eine gewisse Rührigkeit zu entfalten begann. So wurde wie bereits erwähnt, in der am 8. September 1886 abgehaltenen ausserordentlichen Generalversammlung, ein Tariffbegungs-Komitée gewählt, welches die Aufgabe hatte, jene Massnahmen zu ergreifen, welche geeignet sind, einem Tarife Geltung zu verschaffen, resp. der nächsten Generalversammlung diesbezüglich Vorschläge zu machen.

Das Komitée wählte Johann Freta zum Präses und hat vor allem eine freiwillige Steuer ausgeschrieben, welche aber - schon jetzt sei es bemerkt - ein klägliches Resultat geliefert hat, da die Einigkeit der Kollegen, wie bei jedem Unternehmen, Vieles zu wünschen übrig liess.

Für den 21. November wurde von Seite des Tariffkomitées eine allgemeine freie Buchdrucker-versammlung einberufen, zu welcher 30 Mitglieder erschienen waren. Nach Eröffnung der Versammlung durch Johann Freta wurde Karl Handl zum Vorsitzenden, Josef Gábel zum Schriftführer gewählt und zur Tagesordnung - Bericht über die bisherige Thätigkeit des

Tarifs-Komités - geschritten. Hierauf wurde der Budapester vom hiesigen Komité etwas modifizierte Tarif Punkt für Punkt vorgelesen und einstimmig angenommen. Kollege Freta erwähnt sodann, dass Zirkuläre nach Fünf kirchen, Budapest und Wien gerichtet wurden, von welch letzteren Städten im ernsten Falle materielle Unterstützung zugesichert wurde; ferner dass Johann Mayr ersucht wurde, er möge die Prinzipale zu einer Besprechung einberufen und ihnen die Wünsche der Gehilfen, einen Tarif einzuführen, bekannt geben. Mayr kam dem Ersuchen nach und erklärte dem Komité, die Herren Prinzipale Magyar, Steger und Uhrmann seien im Prinzip mit der Einführung eines Tarifs wohl einverstanden, doch unter den obwaltenden Verhältnissen sei dies unmöglich, da eine hiesige Druckerei (Hösler)²² die Schmutzkonkurrenz im höchsten Masse betreibe und die Preise so niedrig stelle, dass sie ein einheitliches Vorgehen nicht einschlagen können. Freta führte weiter aus, dass er in einer hierauf einberufenen Komité-Sitzung den Antrag stellte, nochmal mit den Prinzipalen zu unterhandeln, jedoch einem Gegenantrage - raschere Aktion einzuschlagen - weichen musste. Zum Schlusse seiner Rede führte Freta noch aus, dass die Gehilfen den Ernst der Situation noch nicht genug zu würdigen wissen, selbst die heutige Versammlung gibt diesbezüglich den Beweis, denn eine Druckerei (Uhrmann) sei gar nicht vertreten; er rathet, nicht allzurasch vorzugehen, sonst müssten wir uns kühn zurückziehen.

Schliesslich ersucht Freta die Anwesenden, sich besser wie bisher an der Steuer zu betheiligen, denn zu unserem Unternehmen gehören dreierlei Dinge: Geld, Geld und wieder Geld.

Zum Schlusse der Versammlung wurde das Komité beauftragt, mit den Prinzipalen Rücksprache zu nehmen und binnen 14 Tagen einer Versammlung hierüber Bericht zu erstatten.

Letzteren Auftrag liess aber das Komité, da ihm mittlerweile Erklärungen von einer grossen Anzahl Kollegen, dass sie bei etwaiger Nichtannahme des Tarifs seitens der Prinzipale nicht für die unter dem festgesetzten Minimum Arbeitenden austreten, d. h. sich nicht opfern wollen,- bekannt wurden, unausgeführt. Um aus diesem Grunde andere Schritte vorzuschlagen, berief das Komité (aus welchem inzwischen Präses Freta Meinungsverschiedenheiten wegen austrat) für den 5. Dezember eine Versammlung ein, zu welcher von fünfzig Gehilfen zweiundzwanzig erschienen waren, die der Ansicht des Komités, für den 8. Dezember noch eine letzte und zwar endgiltige allgemeine freie Versammlung wegen Einführung eines Tarifs abzuhalten, beipflichteten.

So wurde denn auch für 10 Uhr Vormittags am obgenannten Tage im städtischen Rathhause abermals eine Versammlung mit dem Bemerkten einberufen, dass zur rechtskräftigen Beschlussfassung derselben mindestens drei Viertel der hiesigen Buchdrucker-Gehilfen anwesend sein müssen; Solche jedoch, welche am Erscheinen verhindert sein sollten, mögen sich durch einen bei der Versammlung Anwesenden vertreten lassen, und sich zugleich mittelst ihrer Unterschrift verpflichten, allen in dieser Versammlung gefassten Beschlüssen zu unterwerfen; sollte um ½ 11 Uhr die vorgeschriebene Anzahl der Gehilfen nicht anwesend sein, sieht sich das Komité veranlasst, von der Abhaltung der Versammlung abzustehen und sein Mandat niederzulegen.

²² Anfangs 1888 wurde die Druckerei gesperrt, dafür entstanden aber in den letzteren Jahren zwei neue »Trittmühlen«, welche die Schmutzkonkurrenz weiter betreiben. Da nun diese »Druckereien« keine grösseren Arbeiten liefern können, werden selbe bei einer eventuellen neuerlichen Lohnbewegung von Seite der Prinzipale hoffentlich nicht wieder als Hinderniss - »um ein einheitliches Vorgehen einschlagen zu können« - bezeichnet werden.

Zur erwähnten letzten Versammlung haben sich nur 23 Mitglieder eingefunden und auch diese, ohne über weitere Mandate zu verfügen. In Folge dessen sah sich, das Comité gezwungen, zu resigniren und hat den Mitgliedern über die gesammelten Gelder freies Verfügungsrecht gestellt.

Die mit so grosser Begeisterung in Scene gesetzte Tarif bewegung war zu Ende; das bisher eingeflossene Geld (circa 25 fl.) wurde den streikenden Kollegen nach Deutschland gesendet - und die ganze Agitation schlummerte sanft, ohne ihren Zweck erfüllt zu haben, in ein besseres Jenseits hinüber!...